

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

DIŞ POLİTİKADA DİPLOMASİNİN ETKİSİ:
DİPLOMATİK YALNIZLIKTAN KURTULMA YOLUNDA
TÜRKİYE’NİN İLK YILLARI

(Yüksek Lisans Tezi)

Hazırlayan
YELDA GÜLNAR ÜNAL
164229002001

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Arif Behiç ÖZCAN

2019
KONYA

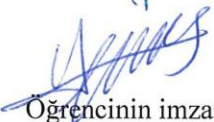
T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	YELDA GÜLNAR ÜNAL
	Numarası	164229002001
	Ana Bilim / Bilim Dalı	ULUSLARARASI İLİŞKİLER / ULUSLARARASI İLİŞKİLER
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
	Tezin Adı	DIŞ POLİTİKADA DİPLOMASİNİN ETKİSİ: DİPLOMATİK YALNIZLIKTAN KURTULMA YOLUNDA TÜRKİYE'NİN İLK YILLARI

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin imzası
(İmza)

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Yüksek Lisans Tezi Kabul Formu

Öğrencinin	Adı Soyadı	YELDA GÜLNAR ÜNAL
	Numarası	164229002001
	Ana Bilim / Bilim Dalı	ULUSLARARASI İLİŞKİLER / ULUSLARARASI İLİŞKİLER
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
	Tez Danışmanı	DR. ÖĞR. ÜYESİ ARIF BEHİÇ ÖZCAN
	Tezin Adı	DIŞ POLİTİKADA DİPLOMASİNİN ETKİSİ: DİPLOMATİK YALNIZLIKTAN KURTULMA YOLUNDA TÜRKİYE'NİN İLK YILLARI

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan " Dış Politikada Diplomasinin Etkisi: Diplomatik Yalnızlıktan Kurtulma Yolunda Türkiye'nin İlk Yılları" başlıklı bu çalışma 25/11/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Unvanı, Adı Soyadı	Danışman/Üye	İmza
Dr. Öğr. Üyesi	Arif Behiç ÖZCAN	
Doç. Dr.	Yiğit Anıl GÜZELİPEK	
Dr. Öğr. Üyesi	Fazlı DOĞAN	

Not: Tezlerde **ıslak imzalı suretleri** yer almalıdır.

ÖZET

YÜKSEK LİSANS

DIŞ POLİTİKADA DİPLOMASİNİN ETKİSİ: DİPLOMATİK YALNIZLIKTAN KURTULMA YOLUNDA TÜRKİYE'NİN İLK YILLARI

Yelda GÜLNAR ÜNAL

Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Arif Behiç ÖZCAN

2019, 120 Sayfa

Jüri

Dr. Öğr. Ü. Fazlı Doğan
Dr. Öğr. Ü. Yiğit A. Güzelipek
Dr. Öğr. Ü. Kürşat Kan

Bir ülke, dünya siyasetindeki yerine, diğer ülkelerle ilişkilerine, kamuoyuna, askeri kaygılarına, dünya barışının korunmasına, jeopolitik konumuna, dış politikayı belirleyen kişi ve kurumların görüşleri ve konumu ile karşılıklı menfaatlerine dayanarak dış politikasını belirler ve buna uygun bir diplomasi yürütür. Yirminci yüzyılın konjonktüründe, bağımsız Türk devletinin kurulmasıyla sonuçlanan Milli Mücadele'nin gerçek niteliklerinin tam olarak kavranabilmesi için bu mücadelenin diplomasi cephesini oluşturan dış politika boyutunun da bilinmesi oldukça önemlidir.

İmparatorlukların parçalandığı ve ulus devlet olgusunun yükselişe geçtiği Birinci Dünya Savaşı sonunda, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla yeni Türk devletinin kurulması için verilen mücadelenin en temel özelliği, emperyalizmi karşısına almasıdır. Bu bağlamda Türk Kurtuluş Mücadelesi diğer bağımsız olmayan ülkelere ilham olmuştur. Cumhuriyetin kurulmasından sonra Ulus-devlet anlayışına göre şekillenen ve kendini batılı devletlere kabul ettirme çabası içinde olan yeni devlet, yürüttüğü başarılı diplomasi ile zamanla diğer devletlerle yakın ilişkiler kurmuştur. Dönemin lideri Mustafa Kemal Atatürk gerçekçi politika anlayışıyla, genç devletin dış politikasını ulusal çıkarlar, güvenlik ve barışın korunması üzerine kurmuştur.

Bu bağlamda ele aldığımız Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin bağımsızlığa doğru yükselmesi döneminde yürütülen Türk dış politikası özelliklerinin bilinmesi; tarihsel yönden olduğu kadar, günümüz dış politikasının doğru tespit edilmesi ve yürütülmesi bakımından da büyük önem taşır.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Dış Politika, Diplomasi, Milli Mücadele, Türk Dış Politikası.

ABSTRACT

MASTER THESIS THE EFFECT OF DIPLOMACY IN FOREIGN POLICY: THE FIRST YEARS OF TURKEY ON THE WAY TO GETTING RID OF DIPLOMATIC LONELINESS

Yelda GÜLNAR ÜNAL

THE GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES OF SELÇUK
UNIVERSITY
THE DEGREE OF MASTER OF SCIENCE OF INTERNATIONAL
RELATIONS

Advisor: Yelda GÜLNAR ÜNAL

2019, 120 Pages

Jury

Dr. Öğr. Ü. Fazlı Doğan
Dr. Öğr. Ü. Yiğit A. Güzelipek
Dr. Öğr. Ü. Kürşat Kan

A country determines its foreign policy on the basis of its importance in the World, its relationship with other countries, its public opinion, military concerns, the maintenance of the World peace, its geopolitical position, mutual interests of its with location and opinions of individuals and institutions that lead to foreign policy and it carries out diplomacy according to these. In order to comprehend the real nature of the national struggle fully, which ended in the formation of a new independent Turkish state in conjuncture of the 20th century, it is very important that one also has to know the political dimensions of this struggle with respect to the diplomatic struggle.

In the period of disintegration of empires and the rise of the concept of the national state, the unique characteristic of the struggle leading to the establishment of a new Turkish state with the fall of the Ottoman Empire is its opponence with the imperial powers. In this context, Turkish Liberation War inspires to other countries non-independent. After the foundation of the Turkish Republic, The state, which has the nation-state condition and has an attempt to introduce itself to the European states, has a close relationship with the other states in time by carrying out successful diplomacy. Mustafa Kemal Atatürk, who is the leader of this time, an understanding of his realistic policy has founded the young state's foreign policy upon the maintenance of the national interests, security and peace. Therefore, the need to know the nature of the Turkish foreign policy of the period under study of Turkish Republic's rise of independence, both historically and in terms of the establishment and implementation of the contemporary foreign policy acurretely, is essential.

Keywords: Atatürk, Foreign Policy, Diplomacy, National Struggle, Turkish Foreign Policy.

ÖNSÖZ

Araştırma konumuzu doğrudan veya dolaylı olarak ilgilendiren kitap veya makale bazında çalışmalar olmuştur; ancak diplomasinin dış politikadaki etkisi, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ve sonraki yılları döneminde incelenmemiştir. Araştırmanın söz konusu temel kavramları diplomasi, dış politika ve diplomatik yalnızlık birinci bölümde ele alınmış; Türkiye'nin ilk yıllarında yalnızlıktan kurtularak dış politikasını şekillendirdiği ve antlaşmalar imzalayarak dostluk ittifakları kurduğu zamanlar sonraki iki bölümde anlatılmıştır.

İlk olarak, yüksek lisans eğitimim süresince birlikte çalışmaktan zevk aldığım, ilminden, engin bilgisinden yararlandığım, vazgeçtiğim her anda beni cesaretlendiren ve nazik desteğini esirgemeyen akademik danışmanım, değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Arif Behiç ÖZCAN'a,

Eğitimim süresince değerli görüşlerini benimle paylaşan ve ufuk açıcı bilgileriyle bana yol gösteren hocalarım Doç. Dr. Erdem ÖZLÜK ve Prof. Dr. Nezir AKYEŞİLMEN'e,

Bu çalışmayı büyük oranda, çalıştığım kurum TBMM'nin kütüphanesinden yararlanarak yürütmemden dolayı, bu kadar büyük ve kapsamlı bir kütüphane kurulmasına vesile olan herkese, bu imkanı çalışanlarına sunan TBMM'ne ve beni her seferinde güleryüzle karşılayan kütüphane çalışanlarına,

Tez çalışmamda beni cesaretlendiren ve sabırlarıyla yardımcı olan sevgili eşime ve minik bebeğime bakarak hiçbir zaman desteğini esirgemeyen anneme teşekkür ederim.

Yelda GÜLNAR ÜNAL
KONYA-2019

KISALTMALAR

AAM. : Atatürk Araştırma Merkezi

BCA. : Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Bkz. : Bakınız

BMM : Büyük Millet Meclisi

C. : Cilt

Çev.: Çeviren

İst.: İstanbul

LBS: Lozan Boğazlar Sözleşmesi

MC: Milletler Cemiyeti

s. : Sayfa

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Birliği

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TBMM GCZ: Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları

TBMM ZC: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi

TİH: Türk İstiklal Harbi

TTK.: Türk Tarih Kurumu

Yay.: Yayınları

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ	v
KISALTMALAR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
1. GİRİŞ	1
2. KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE	6
2.1. Kavramlar	6
2.1.1. Diplomasi	7
2.1.2. Dış Politika	14
2.1.3. Diplomatik Yalnızlık	19
2.2. Kavramlar Arasındaki İlişkiler	19
2.2.2 Türkiye Dış Politika Geleneği	21
3. TÜRKİYE CUMHURİYETİ’NİN BAĞIMSIZLIK SÜRECİ VE DIŞ POLİTİKASI.....	25
3.1. Uluslararası Koşullar	25
3.1.1. Paris Barış Konferansı ve Versay Düzeni (1919).....	28
3.1.2. Milletler Cemiyeti	31
3.1.3. Avrupa’da Değişen Sınırlar, Yeni Kurulan Devletler ve Rejim Değişiklikleri	34
3.1.4. Briand-Kellogg Paktı	36
3.1.5. 1929 Dünya Ekonomik Krizi	37
3.2. Türkiye Cumhuriyeti’nin İç Politik Koşulları	39
3.2.1. Birinci Dünya Savaşı Sonrası Türkiye’nin Durumu	40
3.2.1.1. Sosyo-Ekonomik Durumu	40
3.2.1.2. Siyasi Durumu	41
3.2.2. Mondros Mütarekesi ve Milli Mücadelenin Başlaması	42
3.2.2.1. Amasya Genelgesi’nin Hazırlanması ve Duyurulması	43
3.2.3. Kongreler Dönemi	46
3.2.3.1. Erzurum Kongresi.....	46
3.2.3.2. Sivas Kongresi	49
3.2.3.3. Heyet-i Temsiliye’nin Çalışmaları ve Dış İlişkileri.....	51
4. TÜRK DİPLOMASİSİNİN, TÜRKİYE’NİN DİPLOMATİK YALNIZLIKTAN KURTULMASI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	55
4.1. 1920-1939 Yılları Arasında Gerçekleşen Diplomatik Temaslar ve Antlaşmalar	55
4.1.1. Doğu Sınırları, Siyasi Antlaşmalar ve Türk- Sovyet İlişkisi	57

4.1.1.1. Ermenistan Harekâtı ve Gümrü Barış Antlaşması.....	57
4.1.1.2. Türk-Gürcü İlişkileri.....	59
4.1.1.3. Türkiye ile Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan Arasındaki Dostluk Antlaşması	60
4.1.1.4. Türk-Sovyet İlişkileri.....	61
4.1.2. Batı Cephesi ve Batılı Devletler ile İlişkiler	66
4.1.2.1. Batı Cephesi	66
4.1.2.1.1. I İnönü Savaşı	66
4.1.2.1.2. Londra Konferansı	67
4.1.2.1.3. II. İnönü Savaşı	69
4.1.2.1.4. Sakarya Zaferi ve Sonuçları.....	70
4.1.2.1.5. Büyük Taaruz ve Mudanya Antlaşması	71
4.1.2.1.6. Lozan Konferansı.....	73
4.1.2.2. Batılı Devletler ile İlişkiler	78
4.1.2.2.1. Türkiye-Fransa İlişkileri	78
4.1.2.2.2. Türkiye-Yunanistan İlişkileri.....	81
4.1.2.2.3. Türkiye-İngiltere İlişkileri	83
4.1.2.2.4. Türkiye-İtalya İlişkileri.....	86
4.1.2.2.5. Türkiye-Almanya İlişkileri	88
4.1.3. Diğer Ülkeler ile İlişkiler.....	90
4.1.3.1. İran İlişkiler.....	91
4.1.3.2. Afganistan ile İlişkiler	93
4.1.4. Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne Katılması	94
4.1.5. Balkan Antantı	95
4.1.6. Möntrö Boğazlar Sözleşmesi	97
4.1.7. Sadabad Paktı.....	100
4.1.8. Üçlü İttifak	102
5. SONUÇ	104
KAYNAKÇA.....	110
ÖZGEÇMİŞ	120

1. GİRİŞ

Uluslararası ilişkilerde çok önemli bir yere sahip olan diplomasi, Sun Tzu'nun "Mükemmellik her savaşta çarpışarak kazanmak değildir. En iyi strateji savaşmadan kazanmaktır." sözleriyle örtüşmektedir. Diplomasi, barışçıl müzakerelerle dış politika meselelerini çözümüleme görevidir. Dış politika ise devletlerin politik, ekonomik, sosyal alanlarda beklentilerini ve taleplerini elde etmeye odaklı; bilgi, beceri, tutum ve etkili iletişim yaklaşımlarını çözüm üretme yönünde kullanan bir karar verme sürecidir. Taraflar müzakereler sırasında karşılıklı çıkarları gözetir, çözüm odaklıdır ve farklı çözüm yollarını değerlendirir. Bu noktadan yaklaşıldığında diplomasi, uluslararası ilişkilerde karşılıklı anlaşma, diyalog ve müzakere araçlarıyla çözüm yolu sunan bir dış politika aracıdır.

Nitekim diplomasi, barışçıl yollarla ve etkili yaklaşımlarla dış politika konularını müzakere edecek; politika, kültür, ekonomi, bilim ve sanat alanlarını da içeren kültür ve bilgi birikimine sahip kişiler yani diplomatlar tarafından yürütülür. Diplomatlar ülkesinin önceliklerini, vatandaşlarının çıkarlarını ve haklarını gözeterek dış politika meselelerini barışçıl müzakerelerle çözümlenmekle yükümlüdür.

Diplomaside yazılı veya sözlü dil kullanılır. Tarafların diplomatları karşılıklı olarak sözlü ya da yazılı iletişim ve müzakere süreçlerini yönetebilirler. Bu noktada diplomaside kullanılan dil, diplomasinin doğasına ve amacına hizmet etmesi bakımından büyük önem taşır. Bir başka deyişle, diplomatik dil doğru kullanıldığında tarafları birbirine bağlarken; yanlış kullanıldığında savaşa dahi yol açabilir. İki devlet arasında uzun yıllar boyunca kurulan iyi ilişkiler, yanlış bir şekilde kullanılan iki çift söz ile çok ciddi bir şekilde zarar görebilir. Yunus Emre'nin "söz ola kese savaşı; söz ola kestire başı" dizeleri bu duruma oldukça uygundur (Demir, 2019: Giriş). Dolayısıyla söylenen sözün anlamı kadar, o sözün üslubunun, aktarılmak istenen mesajın ağırlığı da bu noktada değer kazanır. Barışçıl bir dil kullanmak iyi ilişkileri bir adım öteye taşıırken savaştı bir üslup taraflar arasında uzlaşma ihtimalini büsbütün ortadan kaldırabilir.

Diplomatik dil, müzakere sırasında doğru bir üslupla kullanılmalı yani herkesçe anlaşılabilir, açık ve net olmalıdır. Diplomatik dil, taşıdığı kültürel, siyasi ve ekonomik anlamlarla oldukça önemli bir araçtır. Dolayısıyla dil, taraflar arasında anlamayı ve anlaşmayı tesis etmesi nedeniyle diplomaside önemli bir bileşendir. Bu bağlamda diplomatik dil yazılı ve sözlü iletişimi, diplomatik üslup ve de mesleki terimleri içeren (jargon) iletişimi barındırır. Yazı ve konuşma dili, dili oluşturan kelimeler tarafların

bilgi, duygu, düşünce ve talepleri aktaran kelimeleri içeren sembollerden oluşurken; yazı dilinde kalıplaşmış bir yazı sistemi, konuşma dilinde ise üslup, vurgular, mimikler gibi değişkenler ağırlık kazanır. Yazı dilinde de konuşma dilinde de diplomatik dilin, kelimelerin gerisinde bir politik, ekonomik, sosyal arka planı içerdiği unutulmamalıdır. Diplomatik dil, doğrudan ülkelerin çıkarlarını ilgilendirdiğinden dikkatli ve temkinli bir şekilde kullanılır.

Aynı şekilde diplomatik dil söylenenler kadar söylenmeyenleri de içerir. Çoğu zaman ise söylenmeyenler söylenenlerden daha değerlidir. İyi bir diplomatın yalnız söz erbabı olması yetmez; aynı zamanda beden dilini de etkili kullanabilmesi, rakibinin beden dilini okuyabilmesi, kontrollü ve nezaket sınırları içinde davranması ve soğukkanlılığını muhafaza edebilmesi gerekir. Hatta ortak bir dilde müzakere yapılsa dahi karşı tarafın dilini bilmek devletin hukukunu ve onurunu korumak adına hayati önem taşır. Bunun en yakın örneği iyi bir konuşmacı olmasına karşın İbranice bilmediği için düşürüldüğü güç durumla hakarete maruz kalan ve Türkiye ile İsrail'in ilişkilerinin gerilmesine neden olan eski Tel Aviv Büyükelçimiz Oğuz Çelikkol'dur (Demir, 2019: Giriş). Nitekim ülkemizdeki yabancı büyükelçiler görev değişimlerinde birkaç cümle de olsa Türkçe konuşan, Türkçeyi ve Türkiye'yi yakından tanıyan kişiler arasından seçilirler ve görevlerine başlarken Türkçe dersleri alırlar. Dolayısıyla diplomasi dilinin mutlaka diplomatik terminoloji, üslup, beden dili ve yabancı dil bilgisi ile de güçlendirilmesi gerekir.

Bugünkü uluslararası konjonktürde, devletlerin her zamankinden çok daha fazla diplomasi kurumuna gereksinim duydukları görülmektedir. Çünkü bugün, devletlerarası ilişkilerde güç kullanılmasının doğal bir hak sayıldığı günlerden çok farklı bir dünyada yaşanmaktadır. Devletler, dostları ya da düşmanlarıyla aralarındaki her uyuşmazlıkta savaş yoluna başvurmayı göze alamadıklarından, büyük ölçüde diplomasi yöntemini kullanmayı tercih etmektedir. Bu nedenle bu çalışmada, dış politikanın bir aracı olarak kullanılan diplomasi'nin önemi irdelenecektir. Çalışmanın birinci bölümünde konuyu genel anlamda teorik çerçevede ele alarak; diplomasi, dış politika ve diplomatik yalnızlık kavramlarının tanımı, bu kavramların devletler açısından önemi, birbirleriyle ilişkisi ve farklılıkları işlenecektir.

Çalışmanın ikinci ve üçüncü bölümlerinde ise konuyla ilgili somut örnekler verilecektir. Konuyla ilgili dönem ve ülke olarak, Birinci Dünya Savaşı'ndan mağlup çıkan Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalandıktan sonra küllerinden yeniden doğan Türkiye Cumhuriyeti'nin, kurulma safhası ve ardından diplomatik yalnızlıktan

kurtularak yeniden güçlenmeye başladığı ve ittifak ilişkileri kurmayı başardığı dönem seçilmiştir. Bu çalışmanın incelediği dönem, Atatürk'ün bağımsızlık mücadelesini başlattığı 1919 yılından başlayıp, yaklaşan ikinci büyük savaşla birlikte büyük devletleri safına çektiği Üçlü İttifak'ın imzalandığı 1939 yılı ile sona ermektedir. Bu bağlamda, bu çalışmanın konusu, dış politikada etkili olabilmek için diplomasi sanatının başarılı bir şekilde kullanılması gerektiğidir.

Bu dönem içinde ortaya çıkan dinamiklerden biri olan Türk Kurtuluş Savaşı yürütülürken bunun temel araçlarından biri olan Türk dış politikasında; ülkenin İslam ülkesi, hem Ortadoğu hem Batı etkisinde olması gibi kültürel boyut, tarihsel boyut, bulunduğu konum ve coğrafya itibarıyla stratejik boyut ve iç yapısal boyut gibi etkenler rol oynamıştır (Yetim, 2006: Giriş). Türk dış politikası tam bağımsızlık, Misak-ı milli sınırları içinde milli bir devlet kurmak, modernleşme gibi ilkelerle yürütülürken; emperyalist devletlerin oluşturduğu blok içinde kalabilmek ve çıkarlarını gözetebilmek adına revizyonizm yerine göre statükoculuk gibi faydacı yaklaşımlar da sergilenmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'ndan önce onlarca yılı sürekli savaşarak geçirmiş bir toplumda yeterli insan gücü, kaynak ve kurumsal yapı bulunmadığı gibi; hemen savaş sonrasında, Türkiye'nin bulunduğu coğrafyadan geri çekilmeye zorlandığı topraklarda kalan insanların ve yakın komşuların Kurtuluş mücadelesi veren yeni Türkiye'ye bakışı oldukça ilham verici olmuştur. Bu da yakın komşular ve İslam ülkeleriyle olan ilişkilerde etkili olmuştur. Nitekim yeni kurulan bu ülkeyi ilk tanıyanlar Hintli Müslümanlar, Afganistan ve Sovyet Rusya gibi kırılğan süreçlerden geçen ülkelerdir. Zira her yeni doğan devletin yaşadığı monofobi yani yalnız kalma korkusunu genç Türkiye Cumhuriyeti de yaşamış, uluslararası arenada kendini tanıtmaya ve taraftar bulmaya çabasına girmiştir.

Türkiye bağımsızlık mücadelesini verirken, Doğu milletleri gözlerini Mustafa Kemale çevirdikleri gibi, Mustafa Kemal Paşa da batı ile mücadele edebilmek için dikkatini Doğu'ya yani Rusya'ya, Azerbaycan'a ve Afganistan'a çevirmiştir. Nitekim Ankara yönetimi, ilk temsilciliklerini 1920 yılında Azerbaycan ve Afganistan'a açmıştır (İbrahimi, 2014: 17).

Bu çalışmada işlenen tarihsel döneme Mustafa Kemal Atatürk'ün izleri yansımıştır. Bağımsızlık Savaşı'nı vermiş büyük bir komutan olmasının yanı sıra siyasette ve toplumu yönlendirmekte sahip olduğu karizmatik kişilik ve bilgisi ile Atatürk, Türk dış politikasında çok önemli bir rol oynamıştır. Ulusal egemenlik, tam bağımsızlık ve batılılaşma kavramları Mustafa Kemal'in dış politikayla ilgili

düşüncelerinin temelini oluşturduğu gibi, Milli Mücadelenin de milliyetçiliğe dayanan temelini oluşturmuştur. Türk dış politikasının temel ilkelerinden birisi olan ‘barışçılık’, Atatürk tarafından ‘yurtta sulh, cihanda sulh’ sözleri ile dünyaya yayılmış, bağımsızlık mücadelesi sırasında ordunun savaşta kullanılması politik hedeflere ulaşmak için bir araç olmuştur (Elhan, 2012: 4).

Bu dönemde ikili ilişkilerde etkin bir rol oynayan Mustafa Kemal Atatürk’ün yürüttüğü Türk dış politikasının temel özelliği, genç Cumhuriyet’in tehlikelerle karşılaşmasını engellemek ve bu esnada uluslararası sistemde ortaya çıkan fırsatları değerlendirmek olmuştur. Bu fırsatlar arasında 1936’da Montrö Boğazlar Sözleşmesi ve 1939’daki Hatay sorununun çözülmesi sayılabilir. Bu fırsatlar o zamanın koşullarını iyi kullanarak değerlendirilmiş, ancak temel amaç Cumhuriyet’i ve kurumlarını oluştururken ve geliştirirken, dışarda buna zarar verecek herhangi bir çatışma ortamına girmemek olmuştur. Bu döneme bakıldığında; savaştan çıkmış olan Türkiye her konjunktürde barışçıl bir dış politika izlemiş, yabancı heyetlerle diplomatik dili uygun üslupla kullanarak çıkarlarını gözetmiş, gerek Balkanlar’da, gerekse Ortadoğu’da iyi komşuluk ilişkileri kurmaya çalışmıştır. Türkiye’nin ilk yıllarında en önemli diplomatik temaslar genç Türkiye ile benzer sorunlarla uğraşan Sovyet Rusya ile yaşanmış, bağımsızlık mücadelesi esnasında, dönemin zorlukları çerçevesinde Rusya’nın hem yardımlarından faydalanmak hem de rejiminden kaçınmak adına Mustafa Kemal Paşa tarafından etkili bir diplomasi yürütülmüştür. Nitekim rejim belirlenip Cumhuriyet kurulduktan sonra da Sovyetler ile olan ilişkilerde dikkatli davranılmış ve Türkiye açısından çok önemli olan bu devlet ile iyi ilişkiler devam etmiştir. Türkiye bir yandan Batılı Devletlerle olan ilişkileri düzeltmeye, diğer yandan da Sovyetlerle dostça ilişkiler geliştirmeye çalışmıştır. Lozan Antlaşması sürecinde yaşanan Türk-Sovyet yakınlaşması, 1925 yılında yapılan Paris Antlaşması’yla doruğa çıkmıştır. 1929, 1931 ve 1935 yıllarında yapılan ittifaklar ve sonrasında 16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşması ile Türk-Sovyet ilişkileri sağlam bir zemine oturmuştur.

Sovyet Rusya’dan sonra Osmanlı İmparatorluğu ile savaşlar yaşayarak imparatorluktan kopan Balkan Devletleri ile iyi ilişkiler geliştirilmiştir. Nitekim sınırları güvence altına almak, Balkanlar ve Ortadoğu’da barışı sağlamak için 9 Şubat 1934’te Balkan Devletleri ile Balkan Antlaşması, 8 Temmuz 1937’de Ortadoğu Devletleri ile Sadabat Paktı imzalanmıştır (Altuğ, 1981: 485-489). Bu birliklerin oluşturulmasında Türkiye büyük çaba harcamıştır.

Türkiye topraklarında bulunan işgalci devletlerle Kurtuluş Savaşı kazanıldıktan sonra uzlaşma amacıyla aynı masaya oturulmuş ve ilerleyen yıllarda bu işgalci devletlerle Türkiye arasındaki ilişkiler düzelmiş, uluslararası arenada çoğu zaman görüş birliğine varmışlardır. Nitekim 1930'lerden sonra genç Türkiye Cumhuriyeti Avrupa'da kararlılıkla tehlikeleri görmüş, büyük devletlerle işbirliği içinde barışçıl bir politika sergilemiştir. Türkiye yeni ittifaklar oluşturarak sınırlarını da güvence altına almaya çalışmıştır.

İtalya'nın Habeşistan'a saldırması üzerine Türkiye zamanın fırsatlarını iyi değerlendirerek, İtalya'nın Akdeniz'de güçlenmesini istemeyen Fransa ve İngiltere ile iyiden iyiye yakınlaşmış, diğer taraftan Karadeniz'i kapalı bir deniz durumuna dönüştürmek isteyen Sovyet Rusya'yı da kendi safına çekerek Boğazlar üzerindeki isteklerini kabul ettirmeyi başarmıştır (Gönlübol, 1969: 128). Böylece 20 Temmuz 1936 tarihinde imzalanan Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile İstanbul ve Çanakkale Boğazları'nı silahlandırarak, bu çok önemli deniz geçitlerinin denetimine sahip olmuş, bu bölgelerde de tam bağımsızlığa adımını atmıştır. Daha sonrasında gerçekleştirilen temaslara Hatay'ın anavatanına katılması sürecinde Fransa ile ilişkiler dikkatlice yürütülmüş, 1939 yılı itibarıyla de İngiltere ve Fransa gibi iki büyük devletle ittifak kurularak Hatay sorunu kökten çözülmüştür.

Bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere, çalışmanın odak noktasını dönemin konjonktürüne göre değişen politikalar belirlemiştir. Çalışmanın amacı ise; Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte yıkılan Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçilirken, her iki devlet yapısındaki benzerlik ve farklılıkların dış politikaya yansımaları, Cumhuriyet'in ayakta kalma mücadelesi sırasında yürütülen dış politika ve bu bağlamda diğer uluslarla yürütülen ilişkilerdeki diplomatik temaslar incelenerek, konu hakkında yapılan çalışmalara yeni bilgi ve belgeler ışığında katkı bulunmaktır.

Çalışmada literatür tarama yöntemi kullanılmış, var olan kaynak ve belgeler incelenerek veri toplanmış ve bu verilerin problemlerle ilişkisi kurularak incelenmiş ve başlıklar altında sınıflandırılarak sunulmuştur. Yapılan çalışmalar sonucunda konular tek çatı altında birbiriyle ilintili olarak izah edilmeye çalışılmıştır. Türkiye için dış politika ve diplomasi konularının önemli olması sebebiyle Türkçe literatüre katkı sunması amaçlanmıştır.

Diplomasi ve dış politika konularında derin ve kapsamlı araştırmalara vardır. Ancak, araştırmanın kaynak temini ve okumalar boyutunda diplomasinin dış politika

üzerindeki etkisi konusunda çok fazla araştırma yapılmadığından bu etki üzerinde durulacaktır. Diplomasi boyutunda en önemli eserlerden olan Henry Kissenger, Harold Nicolson gibi yabancı yazarların ‘Diplomasi’ eserleri ve Türkçe kaynaklardan Temel İskit’in ‘Diplomasi Tarihi, Teorisi, Kurumları ve Uygulaması’ kitabı araştırmamıza büyük katkılar sunacaktır. Bu eserler Baskın Oran’ın ‘Türk Dış Politikası, ‘Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar’ kitabıyla harmanlanarak çalışmaya kaynak olacaktır. Diplomasi ve dış politika araştırmalarına bir katkısı olması beklenen bu çalışmanın, bundan sonraki çalışmalara bir kaynaklık teşkil etmesi umulmaktadır.

Nitekim Atatürk dönemi Türk Dış Politikası da pek çok çalışmaya konu olmuştur. Bu çalışmalar zengin bir literatür grubu oluşturmaktadır. Ancak bu literatür içerisinde; çalışmamızda ele alınan konu ile alakalı olarak, konuyu topluca değerlendiren bir bilimsel eser mevcut değildir. Bu çalışmamızda, konuyla alakalı bir çok telif ve tetkik eser ile makalelerden istifade edilmiştir. Bunun yanı sıra araştırmamızın esas kaynaklarını; Arşiv Vesikaları, TBMM Zabıtları, Hatıralar, konu hakkında basılmış kitaplar oluşturmaktadır. Bu eserlerin en önemlisi Atatürk’ün bizzat kaleminden çıkan ‘Nutuk’ ve olayları, mecliste yaşanan tartışmaları aktaran TBMM zabıtlarıdır. Bu çalışmalarla ilgili okumalar sonucunda diplomasinin dış politika üzerindeki etkileri bütüncül bir değerlendirmeye tabi tutulacaktır.

2. KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE

Bu çalışma diplomasinin dış politikada etkili olup olmadığını sorgulamaktadır. Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk yıllarında uluslararası arenada yalnız olması ve yalnızlıktan kurtulmak için yaptığı diplomatik temaslar irdelenecektir. Buradaki kavramlar diplomasi, dış politika ve diplomatik yalnızlıktır. Bu bağlamda, kavramların çalışılması, tanımlarının anlaşılması, aralarındaki farkın belirtilmesi bu bölümde işlenmiştir.

2.1. Kavramlar

Bu bölümde çalışmanın temel konusu olan kavramları özümsemek için diplomasi, dış politika, diplomatik yalnızlık kavramlarının tanımı yapılmıştır.

2.1.1.Diplomasi

Bireyler bir araya gelerek topluluklar oluşturmuş, bu topluluklar ihtiyaçları doğrultusunda toplumlara dönüşmüş ve aralarında düzenli ilişkiler kurmaya başlamışlardır. Bu toplumların zamanla kurumsal yapılar altında hayatlarına devam etmesiyle de savaş veya barış ile sürdürülen ilişkilerin devlet eliyle yürütülmesi durumu ortaya çıkmıştır. Yani sözlük anlamı, uluslararası ilişkilerin devlet tarafından yetkilendirilmiş elçiler aracılığıyla yapılacak müzakerelerle sürdürülmesi olan diplomasi, bireysellikten toplumsallaşmaya geçerken, toplumların birbiriyle karşılıklı ilişki kurmasıyla ortaya çıkmıştır. Devletlerin artmasıyla doğan anlaşmazlıkların ve çıkan çatışmaların çözümünde askeri gücün kullanılması bir tercih olsa da askeri güç dışındaki güçlerin kullanımıyla da çözüme gidilebilmesi durumu bütün devletleri diplomatik ilişkiler kurmaya sevk etmiştir.

Diplomasinin kavram olarak tanımı birçok kaynak ve kişilerce yapılmıştır. Sözlük tanımına bakacak olursak; Türk Dil Kurumu'nun Türkçe Sözlüğü'ne göre diplomasi: 1. Uluslararası ilişkileri düzenleyen antlaşmalar bütünü. 2. Yabancı bir ülkede ve uluslararası toplantılarda ülkesini temsil etme işi ve sanatı. 3. Bu işte çalışan kimsenin görevi, mesleği. 4. Bu görevlilerin oluşturduğu topluluk. 5. Güç bir görüşme sırasında gösterilen ustalık ve beceriklilik (TDK, 03.04.2018, www.tdk.gov.tr).

Uluslararası hukuka göre diplomasi; milletlerarası ilişkilerin düzenlenmesi, münasebetlerin yürütülmesi ve yönetilmesi işidir. Müzakereler aracılığıyla yürütülür. Amaç devletlerarasında çıkabilecek anlaşmazlıkları güç kullanmadan barışçı yollarla çözmektir.

MEB Türk Ansiklopedisine göre diplomasinin tanımı; “Uluslararası hukukta uluslararası ilişkilerin bilimi ve yürütülüşü” olarak yapılmıştır. Temel Britannica: “Diplomasi bir ülkenin başka ülkelerle ilişkilerinde kendi konumunu korumaya ve iyileştirmeye çalışırken, öbür ülkelerle ilişkilerini yürütebilme uğraşı ve sanatıdır.” Diplomasiyi, Fransız Universalis Ansiklopedisi, “Devletlerin barışçıl dış ilişkilerinin yürütülmesindeki resmi yöntem ve araçların bütünü”; Oxford İngilizce Sözlüğü, “Genellikle bir ülkenin yurtdışı temsilcileri tarafından uluslararası ilişkilerin müzakerelerle yürütülmesi becerisi, sanatı” olarak tanımlamıştır (OD, 03.04.2018, en.oxforddictionaries.com/definition/diplomacy).

Harold Nicolson diplomasiyi, ‘bağımsız devletlerarasındaki ilişkilerin müzakereler yoluyla yönetilmesidir’ şeklinde tanımlamaktadır. Nicolson, diplomasiyi yüzeysel ve kapsamlı olmak üzere iki yönlü olarak değerlendirmektedir. Yüzeysel

olarak, hükümetlerin resmi temsilcilerinin gerçekleştirdiği haberleşme ve görüşme süreci; kapsamlı olarak ise devletler tarafından dış politikada kullanılan belli başlı siyasal etkileme yöntemleridir (Nicolson, 1970: 323). Diplomasinin kapsamlı tanımı “diplomasi” kelimesini 1796 yılında ilk kez kullanan Edmund Burke’ün tanımı ile benzetilmektedir. Burke de diplomasiyi uluslararası ilişkilerin yönetimi olarak tanımlamıştır. ‘Diplomasi, uluslararası ilişkilerde ve müzakerelerde maharet ve yetenektir’ diyerek tanımlamıştır. Nitekim bu tanımın ‘müzakere eden’ anlamına gelen ‘diplomate’ sözcüğünden yola çıkılarak yapıldığı bilinmektedir (Klavins, 2011: 2).

Birçok düşünür tarafından bir sanat olarak değerlendirilen diplomasi hemen hemen benzer şekillerde tanımlanmıştır. Önemli diplomasi teorisyenlerinden olan Ernest Satow, bağımsız devletlerin yöneticileri arasında resmi ilişkilere zeka ve taktiğin uygulanması şeklinde tanımlamıştır (Satow, 1932: 1). Albert de Broglie diplomasi için, ‘devletlerarası ilişkilerde sadece gücün hakim olmasını engellemek için medeniyetin yarattığı en güzel şeydir’ tanımı yapmıştır.

Berridge ve Alan tarafından kaleme alınan diplomasi kitabında ise diplomasi, egemen devletlerin ilişkilerinin devlet yetkilileri tarafından yürütülmesi olarak ifade edilmiştir. Burada devletlerin birbirleri ile ilişki kurmaları ve bu ilişkiyi yürütmesi için gereken esaslı unsur, resmi devlet yetkilileri yani diplomatlardır (Berridge & Alan, 2003: 70). Dünya’da özellikle İkinci Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş’tan sonra ortaya çıkan yeni ülkelerle olan ikili ilişkiler sonucu yeni dış politikalar belirlenmiş ve diplomasi trafiği gelişmiştir. Diplomasini uygulayan kimselere de diplomat denmiştir. Diplomatlar kendi ülkelerini başka bir ülkede askeri, iktisadi, siyasi ve ticari olmak üzere birçok alanda temsil etmektedir (Kürkçüoğlu, 1980: 308-311). Genel bir görüşe göre, diplomat tam anlamıyla bir ‘araç’tır. Ülkesinin dış politikasını, içeriği ne olursa olsun savunmak zorundadır. Ülke savaş açmak istiyor ve karşı tarafı savaşa zorlayacak antlaşmalara zorluyorsa, diplomat bunu uygulamak zorundadır. Nicolson’un dediği gibi diplomasi müzakere sanatıdır ve diplomatlar bu sanatı en uygun, medeni veya yumuşatıcı bir şekilde gerçekleştirebilmelidir. Ama yeni diplomasi savunucularının bir kısmının vardığı sonuç şudur: ‘Diplomasi yalnızca diplomatlara bırakılmayacak kadar önemlidir.’

Keith Hamilton ve Richard Langhorne, ‘diplomasi; siyasi birimler, bu birimleri yönetenler ve ajanları arasındaki ilişkilerin barışçıl yönetimidir.’ (Hamilton ve Langhorne, 1995: 1). Henry Kissinger diplomasiye birçok tanım yapmıştır ama en kapsamlı tanımı, “Diplomasi, devletlerin birbirleriyle güç kullanmak yerine anlaşma

yoluyla ilişkilerde bulunma sanatıdır. Bu sebeple de uluslararası ilişkilerin savaş dışı yönetimidir. Devletlerin kendi kendilerini kısıtlamalarının sınırlarını belirler” diyerek yapmıştır (Kissinger, 1994: 15).

Diplomasi ile ilgili olumsuz tanımlar da vardır: Ambroce Bierce’e göre diplomasi ‘devleti ve milleti için vatansever yalan söyleme sanatıdır’. Talleyrand ‘diplomasi palavra söylemek ve inkar etmektir’, Ludwig Boerne ‘Fransızca konuşmak, konuşup bir şey söylememek ve sahte laflar etmektir.’ (Freeman, 1993: 98-100). Lester B. Pearson ‘Diplomasi başka bir aktörün sizin istediğinizi yapmasına izin vermektir.’ Çu En Lay ‘diplomasi savaşın başka şekillerde devam etmesidir’ ve bir atasözü: ‘Diplomasi en fena şeyleri en hoş şekilde söylemektir.’ (İskit, 2007: 4). Zira Kissinger’in belirttiği gibi diplomatik dilde alınan “her önlem” bir savaş tehdidini kapsamaktadır (Kissinger, 2014: 339).

Diplomasi, uluslararası ilişkileri siyasi konuların dışında ekonomik, askeri, kültürel ve teknolojik boyutlarda yürütme ve yönetme sanatı olarak da tanımlanabilir. Morgenthau, bir ulusun benliğini oluşturan öğeler arasında dengesizlik olsa da önemli olan diplomasinin niteliğidir görüşünde bulunmuştur. Milli benliği oluşturan diğer tüm unsurlar ulusal gücün hammaddesi niteliğindedir. Diplomasi ise, tüm bu unsurları bir araya getirir, onlara yön verir, bir kalıba sokar ve gerçek bir güç haline dönüştürür; onları sadece potansiyel bir güç olmaktan kurtarır. Diplomasi aynı anda, ulusal benliği oluşturan farklı öğeleri ulusal çıkarı ilgilendiren uluslararası sıkıntılar oluştuğunda en yüksek etkiyi yapabilecek bir yapıya ulaştırma sanatıdır (Arı, 2011: 147).

Tanımlara bakıldığında; diplomasinin genel olarak müzakere, uzlaşma aracı, temsil, diyalog ve ilişki yönetimi olarak değerlendirildiği görülmektedir. Diplomasinin devlet-merkezli tanımlarının yanı sıra Kennan ve Bartson tarafından yapılan tanımlar devlet-merkezli tanımlara farklılık getirmektedir. Kennan “diplomatsız diplomasi” diyerek, Bartson da diplomasiyi devletlerin diğer bütün aktörlerle ilişkileri olarak tanımlayarak diplomasiyi aktörler bazında bir geniş çerçevede değerlendirmektedir (Ekşi, 2014: 49; Kennan, 1997; Bartson, 2013: 1).

Tanımlar çerçevesinde, diplomasiyi karşılıklı iletişim süreci olarak değerlendirmek mümkündür (Sancar, 2012: 11). Yine aynı çerçevede denilebilir ki; diplomasi, devletlerin diğer devletlerle olan ilişkilerinin yine devletler tarafından belirlenmiş resmi görevlileri aracılığıyla yürütülmesi; ülkelerin dış politikalarının diplomatlar tarafından hayata geçirilmesidir. Birden çok ülkenin temsilcilerinin yani

diplomatlarının bir araya gelerek her biri kendi ülke çıkarlarını gözeterek uluslararası arenada antlaşmalar yapma ve taahhütler vermeleri durumudur.

Genellikle diplomasi tanımları ‘müzakere’ ve ilişkileri yürütme’ kavramları içermekte, ama diplomasiğin işlevi hakkında tam bir görüş birliğine varılmamıştır. Bir kısmı ‘savaşın bittiği yerde barış başlar’ diyerek barışla ilişkilendirirken, başka bir kısmı da diplomasiyi barış dönemindeki savaş olarak tanımlar (İskit: 2007, 4).

Diplomasinin kökenine baktığımızda, Eski Yunanca “diploos” (çift) kelimesinden türemiş olduğunu ve dürülmüş kağıt anlamını taşıdığını görmekteyiz. Bunun nedeni, eski zamanlarda yabancı ülkelerle dostluk ilişkileri kurmak için gönderilen elçilerin, yabancı devlet başkanına sundukları ve ziyaretlerinin amacını belirten mektubun çift nüsha yazılmış olmasıdır. Zaten “diploma” kelimesinin etimolojik kökenine bakıldığında “iki şey arasına yerleştirilmiş nesne” ye karşılık gelmekte ve buna bağlı olarak diplomasi Antik Yunan “da bakır plakalara işlenen sertifikalar şeklinde tanımlanmaktadır. Bu belgelerin resmi seyahat belgeleri olarak da kullanıldığı bilinmektedir (Klavins, 2011: 2)

Etimolojik kökenine göre gizlilik esasında doğmuş olan diplomasi zaman içinde şekillenmeye karşı koyamamış ve açık diplomasiye dönüşmüştür. 15. Yüzyıla kadar tek taraflı ve süreklilik göstermeyen bir şekilde sürmüş ve daha sonraları da çeşitli diplomasi türleri ortaya çıkmıştır. Teknolojinin ilerlemesiyle savaş alanları değişmiş, demokrasi kavramı yayılmaya başlamış ve bu dış politikaya yansımış ve halklar sesini duyurmaya başlamış ve bu nedenlerden dolayı Birinci Dünya Savaşı öncesi, güçler dengesi bozulmuştur. Savaş sürecinde diplomasi gizliden gizliye yürütülmüş, devletler devletleri kapalı kapılar ardında paylaşmıştır. Sonlara doğru insanlar dış politikayı, diplomasiyi sorgulamaya başlamış ve gizli diplomasiden açık diplomasiye doğru bir geçiş başlamıştır. Örneğin; İngiliz Dış İşleri Bakanlığı geleneklerini yıkarak, savaşın daha başlangıcında dış ilişkilerle ilgili haberlerin resmi ve düzenli biçimde halka duyurulması için yeni bir enformasyon dairesi kurmuştur. Türk diplomasi tarihinde de gizli diplomasi örnekleri vardır. İsmet İnönü’nün Türk Heyeti Başkanı olarak katıldığı Lozan Barış Antlaşması sırasında bazı ikili görüşmeler yaptığı yıllar sonra açıklandı. Kıbrıs için yapılan Londra ve Zürih Antlaşmalarında Başbakan Menderes ve Bakan Zorlu’nun ağırlığını koymalarını kamuoyunun yıllar sonra öğrenmesini başka bir örnek olarak verebiliriz.

Başka bir deyişle, devletlerin büyümesi ve güçlenmesi ile çıkar çatışmalarının doğması ve aralarındaki ilişkilerin daha çetin olmaya başladığı dönemlere geçildiğinde,

devletler tarafından atanan elçilerin, ilişki içerisine girilen devletin elçileri ile bir araya gelerek taraflar arasında köprü görevi gördüğü bir diplomasi türü olan klasik diplomasi kurumsallaşmıştır. Ancak İngiltere’de başlayan ve daha sonraları dünyayı etkisi altına alan Sanayi Devrimi’nin ardından gelen Teknolojik Devrim, diplomatların dış politikaları uygulamada gösterdikleri yeteneğe bağlı olarak iyi veya kötü seyreden diplomatik ilişkileri içeren klasik diplomasinin yeterli gelmediği bir dönemi başlatmış ve klasik diplomasiyi bütünleyici olarak düşünülebilecek yeni diplomasi türlerini ortaya çıkarmıştır. Yaşanan gelişmeler bütün dünyada etkisini göstermiş ve küreselleşme olarak adlandırılan bilginin hızla yayıldığı, uluslararası devamlık eden ilişkilerin doruk noktasına ulaştığı süreçte, çoklu-multilateral diplomasi, kültürel diplomasi, dijital diplomasi, zirve diplomasisi ve kamu diplomasisi gibi yeni diplomasi türleri ortaya çıkmıştır. Elçilerin müzakere yeteneğini ön planda tutan klasik diplomasiyi tamamlayıcı nitelikteki bu diplomasi türlerinin ortak noktası ise bir devletin askeri güç dışındaki bütün güçlerini –ki bunlar yumuşak güç olarak adlandırılacaktır, kullanmasıdır. Günümüzde birçok alternatif diplomasi türü ortaya çıkmış olsa da, klasik diplomasi hala önemini korumaktadır.

Yaklaşık 3000 yıl önce Hintliler diplomasiyi, ‘savaştan kaçınmak ve ülkeler arasında barışı sağlamak için gerekli önlemleri alma yeteneği’ olarak tarif etmişlerdir ve hala bugün diplomasinin temel amacı, çeşitli ülkeler arasında barışçı bağların devamını sağlamaktır. Uluslararası anlamda coğrafi, askeri, siyasi ve eğitim ilişkileri olmakla birlikte, bunların yürütülebilmesi amacıyla diplomatik temaslara gereksinim duyulur ve bu temaslarda olumlu ya da olumsuz olabilmektedir. İlişkiler olumsuz geliştiği zaman diplomasiye çok sık başvurulur. ‘Çünkü diplomasinin en nihai amacı, dış politika konularında ortaya çıkan sorunların barışçıl yöntemlerle ve müzakereler yoluyla çözülmesini sağlamaktır.’ (Giddens, 2005: 15-18). 20.yüzyıl düşünürlerinden Hans J. Morgenthau, diplomasinin dört temel görevinden bahsetmiştir: birincisi, siyasi hedefleri, bu hedeflere ulaşılması için fiilen veya potansiyel olarak mevcut olan gücün ışığında saptamaktır. İkincisi, diğer devletlerin hedeflerini aynı ölçülere göre değerlendirmektir. Üçüncüsü, devletlerin farklı hedeflerinin ne ölçüde birbirleriyle uzlaştırılabileceğini saptamaktır. Ve son olarak, hedeflere uygun vasıtaları kullanmaktır. Bu vasıtalar, ikna, uzlaşma ve güç kullanımı tehdididir (İskit, 2007: 53).

Diplomasi uluslararası sorunlara olumlu veya olumsuz çözüm üretme sanatı ve hedeflerinize en az zararla ulaşabilme yoludur. Ulusal çıkarı için bir devletin hedefinde başka bir devleti savaşa sürüklemek varsa bunun için diplomasi kullanılabilir. Bunun en

acı örneği Balkan Savaşlarıdır. Birinci Dünya Savaşı öncesi Sırp, Bulgar, Yunan, Karadağ, Arnavut kuvvetleri Osmanlı'ya saldırır ve en çok toprağı Sırbistan alır. Avusturya-Macaristan bu durumdan çok rahatsız olur. Sırbistan'dan kurtulma çaresi arar. Arşidük Ferdinand'ı Saraybosna'ya gönderir ve bir Sırp milliyetçisi onu öldürür. Bu süreçte diplomasiyi iyi bir şekilde uygulayan Avusturya-Macaristan, hedefine ulaşır savaşı ilan için bir sebep ortaya koymuştur.

Diplomatik müzakereler her zaman yumuşak ve yapıcı ortamlarda gerçekleşmez. Çıkar çatışmalarının olduğu durumlarda büyük gerginlikler yaşanabilir ve bunlar bazen silahsız yapılan bir savaşı andırır. Temsilciler ülkelerinin ulusal çıkarları söz konusu olduğunda, kendilerini tarafsız bir hâkimden çok, ülkelerinin avukatları olarak görürler ve tezlerini mantık çerçevesinde savunurlar.

Başarılı ve etkili bir diplomasi uygulayabilmenin yolu; uluslararası ilişkilerin tabiatını ve diplomasiyi incelemelerini iyi bilmekten geçer. Diplomasiyi iç yüzü çoğu zaman görüldüğü gibi değildir. Kamuoyuna sunulan sonuca, uzun süren müzakereler ve pazarlıklarla ulaşılır ve bunun için de çok çaba, azim, kararlılık ve sabır gerekir. Uluslararası çıkarları gözetmek ve kararlılıkla bunun üzerinde durmak tecrübe gerektirir. Zaten devletlerin de önemli iç ve dış diplomatik görevlere tecrübeli diplomatları ataması sebepsiz değildir.

Başarılı bir diplomasi demek ayrıca çok iyi müzakere yürütebilmek demektir. Liderlerin veya diplomatların görevi karşdakileri ikna ederek çözüme ulaşmaktır ki diplomatik görüşmeler yapılırken özel bir dil kullanılır ve dışarıda çok zarif görünen bir konuşma ciddi bir tehdit veya bir çekişmenin işareti olabilir.

Lozan görüşmelerindeki diplomasi mücadelesinden sonra İsmet Paşa diplomasi hakkındaki görüşlerini şöyle dile getirmiştir: “ Ben Lozan'a gitmeden önce diplomatlara şık, değişik elbiseler içinde dolaşmaktan fazla bir şey yapmayan, her şeyden çok gösterişe önem veren insanlar diye bakardım... İlk defa Lozan'da gördüm ki elbiseler işin en önemsiz tarafı imiş. Tıpkı muharebede olduğu gibi her gün yeni bir sınava hazır olmak gerekiyormuş.” (İnönü, 1995: 22).

Diplomaside “Büyük Strateji” demek, ulusal çıkarların korunması için milli gücün bütün unsurlarından yararlanılmasını gerektiren siyasi ve askeri strateji demektir. (Öymen, 2015: 27) Devletler bu milli menfaatlerinin korunması için bütün güçlerini seferber ederler. Büyük stratejiye örnek olarak Rusya'nın sıcak denizlere inme politikası, Yunanistan'ın ‘Büyük Yunanistan’ hedefi, İngiltere'nin denizlere hakim olma amacı sayılabilir. Bu stratejiler için devletler savaşı bile göze almışlar, bütün

güçlerini seferber etmişlerdir. Mesela, Türkiye'nin de tarihteki büyük stratejisi Misak-ı milli sınırları içerisinde bağımsız, egemen ve çağdaş bir devlet kurmaktı ve bunun için de tüm milli gücünü seferber ederek savaşı bile göze almıştır. Bu başarıya ulaşmış bir örnektir.

Diplomasi doğru strateji ile uygulandığında devletlerin her anlamda olumlu yönde gelişmesine sebebiyet verir. Üzerinde güneş batmayan ülke olarak bilinen İngiltere, güç dengesi kavramını geliştirerek 18. yüzyılda; çok uluslu tek merkezli yönetimin yıkılmaması için Avrupa Anlaşmasını yeniden kuran Metternich, yani Avusturya ve daha sonra Bismarck'la beraber bu anlaşmayı yıkıp Avrupa diplomasisini güç politikasına döndüren Almanya, 19. yüzyılda Avrupa diplomasisi üzerinde etkin olmuştur. 20. Yüzyılda ise kendi doğrularını ve değerlerini tüm dünyaya uygulamaya çalışan bir devlet olarak Amerika uluslararası ilişkiler sahnesine farklı bir yol çizerek girmiştir. Bu devletlerin askeri ve ekonomik anlamda güçlü olmalarının yanında, diplomasiyi doğru strateji ile uyguladıkları için uluslararası ilişkilere hükmetmişlerdir. Tarihte etkin diplomasiyi kullanan başka bir örnek Bizans İmparatorluğu'dur. Diplomasi, doğru düzgün bir askeri zaferi olmamasına, coğrafi konumundan dolayı her bir taraftan tehditler almasına rağmen uzun yüzyıllar ayakta kalabilmesinin tek sırrıdır. Aslında sahip olmadığı gücü dış dünyaya varmış gibi gösterebilmiş ve savaş durumuna girmekten kurtulmuştur.

Diplomasi günlük olaylarla ilgilenmekle kalmaz; gelecekte meydana gelebilecek sorunları, olayları tahmin ederek çeşitli olasılıklara göre çözüm olanakları da sunar. Örneğin Atatürk gibi iyi bir lider uzun vadeli bir dış politika üretmiş ve diplomatik olaylar bunun ışığında geliştirilmiştir. Bu bağlamda ileri görüşlülük diğer tanımla geleceği doğru tahmin edebilme diplomasi de çok önemlidir. Elbette ileride neler olabileceğini iyi tahmin edebilmek için de geçmişte hangi olayların yaşandığını, uluslararası ilişkilere hangi yaklaşımların etki ettiğini, daha önemlisi ise devletlerarasındaki çıkar çatışmalarının dünya politikasını nasıl etkilediğini dikkatle incelemek gerekir. O yüzden dış politikada sabırlı olmak ve uzun vadeli doğru hedefler belirlemek gerekir ve yanlış hedefe yönelik çalışmalarda diplomasi teknikleri ne kadar başarıyla uygulansa da başarısız sonuç verir.

Diplomasi sadece bir mücadele sanatı değil, aynı zamanda bir uzlaşma sanatıdır. Diplomasiyi uygularken taraflar kartlarını tam anlamıyla açmazlar ve elde edebileceğinden daha çok taviz elde etmeye çalışır. Diplomasiyi iyi uygulamanın bir diğer yolu da; karşı tarafın kozlarını iyi teşhis edebilmektir.

Diplomatik görüşmeye zafer kazanmak diye bakılmaz. Diplomasi, görüşme yürütme sanatıdır ve zafer ancak savaşla kazanılır. Bundan dolayı diplomaside yenme-yenilme olmaz. Savaşları bitiren anlaşmalar, savaşların sonuçlarını tescilleyen antlaşmalardır. Diplomaside masaya vurulmaz yani taviz gerektirir. Diplomaside müzakere esastır. Taviz verilmeyecekse tercih savaş olacaktır. Diplomasi, savaşın tersine, daha çok ‘pembe’ bir araç gibi görülür. Bir tarafta uluslararası sorunların güç kullanarak ‘çözülmesine’ dayalı bir araç olan savaş, diğer tarafta ise uluslararası sorunların güç kullanmadan ‘çözülmesine’ dayalı bir araç olan diplomasi. O yüzden diplomasiyi kullanabilen ülkeler, çözüme ekonomi, insan kaybı anlamında güç harcamadan ulaşırlar.

2.1.2.Dış Politika

Devletlerin dış politikaları en az iç politika kadar önemlidir. Dış politika uzunca bir süre yalnızca devlet yetkilileri ve hükümdarların tekelinde yürütülürken, devletlerin var olma mücadelesinin zaman içinde artan çıkarlarıyla doğru orantılı olarak büyük sıkıntılara neden olması, dış politikanın hükümdar tekelinden çıkarılmasını gerektirmiştir. Amerikalı bir iş adamı tarafından 1910 yılında kurulan Carneige Uluslararası Barış Vakfı tarafından kaleme alınan raporda da uluslararası barışın tesisi için gereksinimler; ulusları harekete geçiren temel etmenler, hedeflerine ulaşmaları için kullandıkları yöntemler ve diğer uluslarla ilişkilerinin bilinmesi şeklinde sıralanmıştır (Kürkçüoğlu, 1980: 309-310). Dolayısıyla artık devletlerarasında kurulan ilişkilerde uzmanlaşma gereksinimi vurgulanarak; dış politikanın “tabu” halinden çıkarılmasının önemi anlaşılmıştır.

Ömer Kürkçüoğlu’nun vurguladığı üzere, ‘Dış Politika’ kavramı hakkında konuşulmaya başlanması ancak Birinci Dünya Savaşı’ndan sonradır. İnsanlık, Birinci Dünya Savaşı gibi büyük bir savaş yaşayıp her alanda büyük kayıplar verdikten sonra dış politika konusunu ele almak zorunluluğu hissetmiştir. Zamanla dış politika, siyaset bilimcilerin incelediği bir alan olmuştur ve dış politika tanımları yapılmıştır.

Dış politikaya genel olarak baktığımızda, bir ülkenin uluslararası sisteme ve diğer ülkelere bakışını, tutumunu ve davranışlarını ifade eden bir kavram olduğu görülmektedir. (Efegil ve Kalaycı, 2012: 386). George Modelski, “Milletlerin başka devletlerin davranışlarını uluslararası ortama uyumlu hale getirmek üzere geliştirdikleri faaliyetlerdir” diyerek dış politikayı tanımlamıştır. Kalevi Holtsi ise ‘devletlerin

uluslararası topluluğa ilişkin davranışları’ olarak tanımlar. Gert Krell için ‘iç toplumsal aktörlerin, öncelik ve tercihlerinin devlet aygıtı tarafından dış dünyaya aktarılması’ dış politikadır. Bu yaklaşımlara göre dış politika, devletin dünya çapındaki sistem içerisindeki bir çıktısı, egemenlik alanı sınırları dışındaki her türlü şeyle ilgili geliştirilen kararlar, diğer aktörleri kendi çıkarları doğrultusunda etkileyebilme gayreti taşıyan tutumlar ve nihayetinde bir devletin küresel sistem ile iletişimidir (Russet ve Starr, 1992: 179-180).

Dış politikanın başka bir tanımı Walter Carlnaes tarafından ‘açıkça belirtilmiş hedefler, taahhütler ve/veya emirler şeklinde tanımlanan eylemlerin etkide bulunmak istenen ve toprak temelli meşruiyetlerin ötesinde yer alan amaçlara, şartlara ve aktörlere –devlet ve devlet dışı- yönetilmesini öngörmektedir’ şeklinde yapılmıştır (Carlnaes 2002: 335). Başka bir tanım da Christopher Hill tarafından yapılmış ; ‘bağımsız bir aktör (genellikle bir devlet) tarafından uluslararası ilişkilerde gerçekleştirilen resmi dış ilişkilerin toplamı olarak’ tanımlamıştır (Hill, 2003: 3).

Ömer Kürkcüoğlu dış politika üzerinde yapılan birçok tanım üzerinden şöyle bir özetleme yapmıştır: Bir aktörün başka bir aktöre veya aktörlere ya da daha kapsamlı anlamıyla dış dünyaya karşı izlediği politikaya dış politika diyebiliriz. Başka bir deyişle, bir ülkenin, kendi sınırlarının ötesine karşı izlediği politika, o ülke açısından “dış politikadır”. Dış Politikanın Uluslararası İlişkiler disiplini altında incelenmesi yeni bir olgu sayılabilir ancak dış politika olgusu, devletlerarası ilişkilerde, devlet olgusuyla yaşıt biçimde var olmuştur (Kürkcüoğlu, 1980).

Tanımlara bakılacak olursa dış politika genel anlamda bir devletin, milli çıkarlarının şekillendirdiği amaçlara ulaşmak için diğer devletlerle ve uluslararası kurumlarla arasında olan diplomatik siyasal, ekonomi ve hukuki ilişkileri içeren politikadır ve devlet merkezlidir denilebilir. Yani dış politika kavramını etkileyecek unsurlar, devlet yapısı ile iç içe olmayı gerektirmiştir. Dış politika sadece askeri ve güvenlik konularıyla ilgilenmez; her konuyla bağdaşan bir bütündür. Bu yüzden bir ülkenin devletlerle ilişkilerin yanı sıra uluslararası ekonomik kuruluşlar içindeki performansı da dış politikasında önemli bir yer tutar.

Dış politikada ülkeden ülkeye değişen belli başlı hedefler vardır: Kendi varlığını sürdürme, güvenliğini koruma, ulusal çapta güçlü olma, ulusal saygınlık, ideoloji ve gücün korunması ve sağlamlaştırılması, yani ulusal çıkarlarını korumak. Sabit ve kararlı bir dış politika izlemek ve tatbik etmek oldukça zordur. Çünkü kısa dönem kazançlar veya zararlar bunların uzun dönem etkileri arasında ilişki kurmak, bunların diğer uluslar

üzerindeki etkisini değerlendirmek, başarısızlığa uğramış bir politikayı halletmek oldukça zordur. Her dönemin kendine özgü kırmızı çizgileri vardır ve döneme göre de kırmızı çizgiler yeniden üretilebilir. Bu yüzden dış politikada genel anlamda tek bir amaç benimsense de sabit bir düzlem değildir ve sürekli değişmeye meyillidir. Örneğin, Sadabat Paketi ile, imzalayan dört ülke –Türkiye, İran Irak, Afganistan- birbirlerinin iç işlerine karışmama sözü verirken, daha sonra Kuzey Irak meselesiyle Türkiye için bu çizgi değişmiştir.

Dış politikanın uygulamasında bazı önemli yerler vardır. Öncelikle ulusal çıkarlar çerçevesinde kesin ve sabit hedefler belirlenmelidir. Daha sonra bu hedeflere tesir edecek olan uluslararası ve ulusal etmenleri bulmak, devletin bu planlanan hedeflere ulaşabilme kapasitesinin yeterliliğinin ölçülmesi, hedefleri gerçekleştirme yolunda ortaya çıkan engelleri aşmak için devletin kapasitesini çeşitli şekillerde kullanmayı sağlayan stratejiler geliştirmek ve bu süreci sürekli yeniden incelemek ve yorumlamak önemli noktalardır. Dış politika analizlerinde en önemli hususlardan biri, o ülkenin kendisini nasıl konumlandığı, koyduğu hedeflere ulaşmak için ne tür araçlar kullandığıdır. Bu konumlandırmayı da mutlaka global anlamda ele almak gerekir.

Mustafa Kibaroglu'nun da belirttiği gibi; dış politika üç ya da dört ana eksen ve bunların hepsinin ortak paydasında gelişir. Bunlardan ilki bireysel eksen, yani dış politikayı organize eden ve düzenleyen kurumların başındaki kişidir (Özdemir ve ark , 2009: 153). Bu kişi bir devlet başkanı veya başbakan olabilir ve bu ülkelere göre farklılık gösterir. Örneğin; Fransa'da Cumhurbaşkanı Sarkozy, Almanya'da Şansölye Merkel, İngiltere'de Başbakan Brown... Bunun dışında devletin kendi bürokratik yapısı da bir eksen. Bürokrasi içinde bir karar alma süreci vardır ve bu da dış politika fırsatlarının değerlendirilmesi, görülmesi ya da görülmemesi bakımından büyük bir önem taşımaktadır. Ve elbette uluslararası sistemi hesaba katmak gerekir. Uluslararası sistem devletlerin fırsatları kullanmasını beklemez, devletlerin bu fırsatları kullanması, değerlendirmesi ve uygun hale getirmesi gerekir.

Dış politikada arka plan önemlidir. Ülkenin coğrafi konumunun neresi olduğu, bu konumdan kaynaklanan jeopolitik önemi, insan gücü, liderlerin yapısı, diğer topluluklarla ilişkisi, ne gibi husumetlerin veya dostlukların var olduğu, yani ortak demokratik, kültürel ve sosyal değerlerle ortak çıkarlara sahip olan ülkelerle dış politika tercihlerinin birbiriyle örtüşmesi gibi faktörler dış politika kararlarında etkindir. Mesela, Commonwealth ülkelerinden İngiltere, Kanada ve Avustralya arasındaki ilişkileri ortak bir tarihi mirasa dayandığından birbirlerine karşı dış politikalarını buna

göre şekillendirmişlerdir. Diğer önemli etken; güvenlik meselesidir. Özellikle gelişme halindeki devletler dış politikalarının yönünü güvenlik gereksinimlerine göre tayin ederler. Mesela, Suudi Arabistan ve diğer körfez ülkelerinin güvenlikleri ABD'nin garantisi altında olduğundan, dış politikalarını ABD'nin çıkarları doğrultusunda belirler. Devletlerin ekonomik gücü de dış politika belirlemede başka bir etkidir. İleri teknolojiye dayanan üretim ve ihraç etme kapasitesi olan ülkeler dış politikada daha başarılı olurlar. Çok uluslu şirket sayılarının ve güçlerinin arttığı küreselleşme ortamında devletlerin dünya ekonomisine entegrasyon kapasitesi haliyle dış politikayı etkileyen faktörlerden biridir. (Kamel, 2014: 13- 14). Dış politikayı tayin etmedeki diğer faktör de iç politikadır. İç politikasını başarılı bir şekilde yöneten ülkeler, dış politikasında başarılı olmuşlardır. Birinci Dünya Savaşı sonrasındaki İngiltere'yi buna örnek verebiliriz. İç politikasında başarılı olamadığı, kamuoyuna başarılı bir şekilde hitap edemediği için savaş sonrası çıkarlarını elde edememiş ve dış politikada başarısızlığa uğramıştır. Ayrıca, küresel bağlamda toplumların siyasete katılmalarının artması, çıkar ve baskı gruplarının kamuoyunu da yanına çekerek karar verene etkilemesi sonucu iç ve dış politikayı birbirinden ayırmak epey güçleşmiştir. Devletler arasındaki entegrasyon, işbirliği ve etkinlikler arttıkça bir devletin dış politikası başka bir devletin iç politikası olabilmektedir.

Şaban H. Çalış, dış politikada değişim için sadece ilgili devletin iradesinin yeterli olmadığını; o devletin hemen sınırları dışındaki pek çok uluslararası aktör ve faktörün değişim için uygun bir ortam ya da fırsat sunması gerektiğini söylemiştir (Özdal ve ark, 2010: 66). Bu bağlamda dış politikayı, diğer bir devletin girişimleri ve davranışları da biçimlendirebilir.

Dış politikada karşılaşılabilecek en kötü durum diğer devletlerin övgüsüdür. Çünkü bir devlet diğer bir devleti methediyorsa o devletin istediği doğrultuda hareket ediyor, onun çıkarlarına hizmet ediyor demektir. Bir devlet için diğerlerinin 'çetin ceviz' demesi övünç kaynağı olur ve başarıya ulaştırır. Aksi halde o devlet kendi çıkarlarına hizmet etmediğinden oyunu kaybeder.

Uluslararası politikanın ana aktörü olan devletlerin dış politikalarında benzerlikler bulunabilir. Uluslararası sistem incelemeleri, aktör davranışları konusunda deliller verir. Ancak izlediği dış politika bakımından çeşitlilik gösteren bir devletin dış politikasını kavrayabilmek için, o devletin iç yapısına ve siyasal gelişimine bakmak gerekir. Dış politikayı etkileyen öğeleri James N. Rosenau "teori öncesi" değişkenler olarak sınıflandırmaktadır. Rosenau bu değişkenleri kişi, rol, devlet, toplumsal ve

sistemik olmak üzere 5 grupta toplamıştır. Kişi değişkeni karar alıcıların belirleyiciliğine, rol değişkeni karar alıcıların buldukları pozisyonlara uygun davranma eğilimlerine, devlet değişkeni devlet yapısının karar alıcıları ne derece sınırlandırdığına, toplumsal değişken bir toplumun sahip olduğu değerlerin, ulusal bütünlük düzeyinin ve sanayileşme derecesinin o devletin dış ilişkilerinin etkisine işaret eder. Sistemik değişken ise bir devletin dış dünyadan gelen coğrafi ve ideolojik etkilere ne kadar açık olduğunu gösterir (Rosenau,1971: 108, Sümer,2010: 74).

Dış politika, insana yürütülmesi kolay gelse de, birçok etkenin altında uygulanması zor bir sanattır. Bir satranç oyunundan farksızdır; hem strateji hem taktik gerektirir. Müzakereci konusuna tam anlamıyla hakim olmalı, tarih bilmeli, yabancı dili iyi konuşmalı, kelime oyunlarına girişme deneyimine sahip olmalıdır. Dış politika hedefleri uygulaması sıkı bir pazarlık yeteneği gerektirmektedir.

Dış politikayı en başarılı şekilde yönlendirenler parlak düşünce sahibi insanlar değil, en tecrübeli insanlar, hangi adımların hangi sonuçları göstereceğini önceden kestiren insanlardır. Bir devletin her ülkeyi, her konuyu çok daha derinlemesine bilen, derinlemesine tahlil edebilecek uzmanlara ihtiyacı vardır. İşte o zaman dış politikada hata yapma oranı azalır ve yeni ufuklar açma imkânı artar. Kissenger'a göre gerçek bir devlet adamı sorunlarla uğraşırken geçmişin pençelerinden politikalar söker alır ve gerçeklere şekil verir. Karizma, sebat, soğukkanlı tahlil yeteneği, içgüdüsel sezgi vazgeçilmez nitelikleri olmalıdır. Ayrıca cesur ve alçakgönüllü olmalı gerçeğe şekil verme ataklığının yanında sınırlarının bilincinde olmalıdır. Bu tanımlara en iyi uyan bir isim Almanya'yı güçlü bir İmparatorluğa dönüştüren Otto von Bismarck'tır.

Dış politika yaşanarak öğrenilen bir sanattır. Burada önemli olan sonuç almaktır. Bir devletin çok iyi fikirleri, girişimleri olabilir, başkalarının yapamadığı temaları yapabilir ama günün sonunda bir sonuca ulaşamadıysa bunlar hiçbir şey ifade etmez.

Nicolson'un dış politika hakkında dört ilkesi vardır: birincisi, dış politika daima doğrudan, açık ve sarıhtır. Her şeyin kamu önünde açıkça konuşulması gerektiğini savunur. İkincisi, hiçbir ülkenin tutamayacağı sözler vermemesi gerektiğidir. Üçüncüsü, ülkelerin kendi gücünün farkında olması ve ona göre sorumluluk almasıdır. Ve son ilke olarak her ülke ulusal güvenliğini sağlamalıdır. Dış politika bu dört ilkeden sapmamalıdır (İskit, 2007: 50).

2.1.3. Diplomatik Yalnızlık

Dış politikada uygulanan stratejiler vardır: Başka bir güç veya güçlere karşı birbirlerine yakın veya çıkarları aynı olan devletler ittifak veya koalisyon kurabilir. Bir devletin kendi dışında olan sıkıntılara mümkün olduğunca karışmaması diğer ülkeler ve uluslararası aktörler ile en az seviyede ilişki kurması yani yalnızlık (isolationism) stratejisi diğer bir stratejidir. ABD'nin kurulduktan sonraki zamanlarında Avrupa işlerine karışmamak adına aldığı karar, daha sonra da Başkan Monroe ile içine kapanma doktrini ve hatta günümüz Kuzey Kore bu stratejiyi benimseyenlere bir örnektir. Bunlar o ülkenin, kendisine belirlemiş olduğu dış politika stratejileridir. Ama bu iki strateji dışında bir ülke, yabancı ülkeler tarafından tamamen yalnızlığa itilebilir. Nitekim bu ülke ya yabancıların çıkarlarına ters düştüğü için ya da önemsenmeyecek kadar küçük ve güçsüz olduğu için yalnız bırakılır.

Toplumların oluşmaya başlamasıyla toplumlar arası ilişkiler gelişmiş, diplomasi ortaya çıkmıştır. Tarihte milyonlarca örnek, devletlerin var olabilmesi, ulusal çıkarlarını gözetebilmesi için 'devletlerarası' ilişki yürütebilmesi gerektiğini bize göstermektedir. Uluslararası çıkarlarını gözetebilmek adına da devletlerle ilişkiler profesyonelce yürütülmelidir. Kötü bir dış politika izleyen ülkeler birçok kez başka devletler tarafından yalnızlığa itilmiştir. Bunun bir örneği; 1945 sonrası yürütülen dış politikada alınan bazı kararlar yüzünden 1960'lar sonrası Kıbrıs bunalımı yaşarken, Türkiye'nin dış alanda yalnızlığa itildiğidir. Daha eskiye gidilecek olursa; Birinci Dünya Savaşı sonrasında Almanya, çok ağır şartların altına imza atmış ve tamamıyla yalnızlığa itilmiştir. Batıların bu davranışı onlara ikinci bir büyük savaşa mal olmuştur.

2.2. Kavramlar Arasındaki İlişkiler

Diplomasi ve dış politika kavramları genellikle eş değer görülmekte veya karıştırılmaktadır. Hâlbuki ikisi birbiriyle ilişkili olsa da farklı kavramlardır. Diplomasi ve dış politika birbirini tamamlamakla birlikte, işbirliği içinde olmak zorundadır. Diplomasi dış politikanın değerli bir aracı olarak görülmektedir.

İngiliz diplomatı Sir Victor Wellesley: “ Diplomasi politika değil politikayı uygulayan vasıta. Bu iki unsur birbirini tamamlar zira biri diğerinin işbirliği olmadan harekete geçemez. Diplomasi dış politikadan bağımsız bir mevcudiyete sahip değildir, fakat her ikisi birlikte tek bir icra politikası oluşturur; politika stratejiyi saptar, diplomasi ise taktikleri.”

Diplomasi ve dış politika birçok ülkede eş anlamlı görülmektedir. Diplomasıyı dış politika ile eşleştiren bir yaklaşım ile dış politikanın sadece bir aracı sayan görüş arasındaki ayrımı yapmak güçtür. Diplomasi aracı hiçbir zaman pasif değildir, politika seçeneklerini ve algılamalarını etkileyen kendi dinamiğine sahiptir. Diplomasi bir yöntem, siyaset değildir, o yöntemin, politikanın uygulanabilmesi için bir araçtır; o politikaların yürütülme şeklidir.

Satow, diplomasi ile dış politika bağlantısını ifade ederken, diplomasinin devlet yönetiminin önemli bir yönü olduğunu ve başarısı dış politikayı oluşturanların sorumluluğunda olduğunu vurgulamıştır. Diplomatlar ne kadar değerli olursa olsun, genel bir siyasi yönlendirmenin olmaması halinde başarısızlığa uğrayacaklarını belirtmiştir. Bu şekilde de Satow, bu alandaki dikkati dış politikayı oluşturanların sorumluluklarına yöneltmiştir. (İskit, 2007: 42-43)

Berridge ve Alan dış politika-diplomasi ilişkisine şu açıdan bakmıştır: Bir devlet tarafından kabul edilen ekonomik, siyasi ve güvenlik politikalarının tümü olarak tanımlanan dış politikanın araçları; siyasal etki araçları, ekonomik etki araçları, askeri etki araçları ve karma etki araçları olarak dört grupta incelenmektedir (Berridge & Alan, 2003: 107; Sönmezoğlu: 2013). Siyasal etki araçlarında sayılan diplomasi, ülkelerin resmi temsilciler aracılığıyla ilişkilerinin Dışişleri Bakanlığı kurumu çerçevesinde yürütülmesini ifade etmektedir. Diplomatların önemli bir rol üstlendiği diplomasi dış politikanın olmazsa olmazıdır.

Nicolson ise, diplomasinin de dış politikanın da ulusal çıkarlara hizmet ettiğini, ulusal çıkarın uluslararası çıkarlara uyum sağlamayı amaçladığını vurgular. Fakat o da bu ikisinin ayrımını gözden kaçırmamıştır. Dış politikanın ulusal ihtiyaçların geneline göre hareket ettiğini söylemiş, bunun da korunma içgüdüsüne, ekonomik ve stratejik avantajların devamlı değişen şekillerine ve kamuoyunun dönemin eğilimlerine dayandığını dile getirmiştir. Diplomasinin ise sonuç değil araç; amaç değil yöntem olduğunu söylemiştir. Diplomasi, dış politikanın amaçlarının savaş yerine uzlaşma ile gerçekleştirilmesinin aracıdır.

Özet olarak; diplomasi, dış politika aracıdır. Dış politika strateji, diplomasi ise taktiktir. Yani stratejiyi uygularken belirlenen taktik, diplomasidir. Diplomasıye, dış politika hedeflerine ulaşmaya çalışan devletler başvurur.

2.2.2 Türkiye Dış Politika Geleneği

Her devletin kesin, belirgin bir dış politika geleneğine sahip olduğu söylenemez. Öncelikle sözü geçen ülkenin etkili bir dış politikasının bulunması gerekir. Bu gerçekleştiği takdirde, bir devletin dış politikasında dış siyasi kültürler kendisini güçlü bir biçimde hissettirebilir. Bu durum dış politikanın ideolojik veya kültürel süzgeçten geçtiğini gösterir. Örneğin, bazı devletlerin dış politika geleneklerinde Batı karşıtlığı oldukça önemlidir. Buna ek olarak, politik çıkar anlayışına dayalı dış ilişkilerini yürüten ve herhangi bir geleneğine bağlı olmayan devletler de söz konusudur. Çıkarlar söz konusu olsa da, dış politika geleneği oluşturmuş ülkeler hatırı sayılır bir çoğunluktadır. Bu politikalar zamana, kişiye, çevreye, diğer ülkelerin tutumuna göre değişiklik gösterse de genellikle belli bir çizgide seyreder.

Örneğin, Amerika dış siyaseti analizlerinin temelinde güç ve özgürlük vardır. ‘Süper güç’ olan ABD kendi güvenliği ve Dünyanın istikrarı için nükleer, petrol, askeri güç, jeopolitik dengeler gibi stratejik hiçbir özelliği ihmal etmez. Bunların birlikte bir vizyonu vardır ve bir görev üstlenir: Barışı koruyabilmek ve yaygınlaştırabilmek amacıyla olası en iyi rejim olarak demokrasinin geliştirilmesini sağlamak. Dünyayı ‘demokrasi’ için güvenli bir yer haline getirmek için bazı politikalar belirlemiştir.

Başka bir büyük güç olan Rusya, genellikle politik sorunların çözümünde diplomasiyi pek önemsemeyen, daha çok askeri ve ekonomik gücünü kullanarak çözümler üretmeye yatkın bir ülkedir. Birkaç yıkım yaşamış, uzun bir Soğuk Savaş dönemi geçirmiş olan bu ülkenin doğal olarak dış politikası zaman zaman değişiklikler göstermiştir. Ama genel itibarıyla Rusya’nın dış politikası askeri güç üzerine kuruludur. Askeri güç, güçlü devleti getirir, güçlü devlet de ekonomik kalkınma demektir. Yani dış politikasında güçlü ordu, güçlü devlet, güçlü ekonomi ilkeleri önemli bir yer tutar. Süper güç konumuna önce ‘yakın çevre’de, sonra da dünya çapında ulaşmak isteyen Rusya, ‘Komşularını yuta yuta bir deve dönüştür’ askeri güce tarihte de her dönem önem vermiştir. Rusya’nın Çarlık Rusyası döneminden beri sıcak denizlere inme hayali vardır. Türkiye’nin Boğazlara hakim olması bu hayali gerçekleştirmelerine mani olmuştur. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları’nda Türkiye’yi Boğazlar konusunda çok zorlamışlar ve çok uzun süren görüşmelerle bir diplomasi boğuşması yaşamışlardır.

Türkiye Cumhuriyeti için de genel bir dış politika geleneğine sahip olduğu söylenebilir ve dış politikasını sadece bir liderin, bir fikir akımının ya da bir siyasi liderin dar kalıplarıyla açıklayabilmek mümkün değildir. Çünkü Türkiye’nin üzerinde

bulunduğu özel coğrafya ve bugününe şekil veren bin yıllık tarih, ülkenin dış politikasında kendine özgü bir tarz ve dış ilişkiler bilgeliği üretmiştir.

Tarih sahnesinde her ne kadar oyuncular, ilişkiler değişmiş olsa da Selçuklulardan Osmanlılara, Atatürk'ten Menderes'e, Özal'a izlenen dış politikada ortak yönler vardır. Cumhuriyet'e bazı diplomasi kültürlerini miras bırakan Osmanlı Devleti için, 19. Yüzyıl bir kırılma dönemi olmuştur. Askeri gücünü kaybetmesi, ayanlarla senedi ittifakın imzalanması, tımar sisteminin bozulması, Yunan ayaklanması gibi birçok sorun nedeniyle Osmanlı Devleti gücünü kaybetmiş ve diğer ülkelerle dengeyi koruyabilmek adına diplomasiyi zorunlu bir araç olarak kullanmıştır. Kendine bir diplomasi geleneği oluşturmuş ve Birinci Dünya Savaşı sonucunda yıkılmasıyla Türkiye Cumhuriyeti diplomasi kurumu olarak Osmanlı Devleti'nden bir kısım ilkeler, kurallar, tecrübe ve birikimler devralmıştır. Ama burada büyük ve önemli bir fark vardır: Osmanlının son zamanlarında yürüttüğü politika, yıkılmamak adına başka bir ülkeye sırtını dayamakken, Türkiye kendi gücünü seferber etmiş ve dış politikasını, diplomasi kurumunu Osmanlı'dan alınan kısımlar üzerine, inşa etmiştir. Ayrıca Türkiye, İman'a dayanan dinsel ilkelere (şeriata) göre değil, rasyonel ilkelere göre yönetilmesi ile Osmanlı'dan ayrılmıştır. Nitekim Türkiye'deki laiklik ilkesi dış politikaya da yansımıştır.

Osmanlı yıkımından sonra ne yazık ki Türkiye Cumhuriyeti zayıf bir ülke olarak uluslararası sahnede yer almıştır. Ekonomik, siyasi, ordu bütün olumsuz koşullara rağmen, dış politikasında büyük bir devletin bilgeliği ile hareket etmeye devam etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti kurulmadan önce Türkler, Batı ile büyük bir kurtuluş mücadelesi vermiş, galip gelerek Lozan Antlaşması için Batı ile aynı masaya oturmaya hak kazanmıştır. Bu masada çözülemeyen sorunlar kalmış -bu sorunlar ancak 1930'larda çözülmüştür, yine de Türkiye Batı'ya küsmemiş aksine Batılılaşmayı çağdaşlaşmanın bir gereği olarak görmüştür. Sonrasında da Türkiye uluslararası alanda aktif, ağırlıklı ve dengeli bir dış politika izleyen bir çizgi yakalamış ve coğrafi konumundan dolayı maceracı, anlık kararlar alınan bir politika yerine; ağır başlı, ciddi, ihtiyatlı bir dış politika izlemiştir.

Türkiye coğrafi açıdan hem Batı'nın -%3'lük bir toprak parçası olsa da- yani Avrupa'nın, hem de Doğu'nun yani Asya'nın parçasıdır. Dolayısıyla da iki tarafla da iletişim halinde olmak zorundadır. Bu bağlamda dengeli bir dış politika yürütmesi gerekmektedir. Batıyla ilişki kuramadığı için Osmanlı Devleti zayıflayıp gerilemiştir ve bunun bilincinde olan Mustafa Kemal Atatürk, bir yandan büyük Batılılaşma

vurgusuyla bir politika yürütürken bir yandan da Asya'yı yani Doğu'yu ihmal etmemiştir. Batılılaşma ile çağdaşlaşma hedeflenmiş ve dış politikasını 'Muasır Medeniyetler Seviyesine' çıkarmaya dayalı belirlemiştir.

Türkiye'nin konumu da dış politikasını etkilemiştir. Toprakları verimli, kaynakları çok ve göç yolları üzerindedir. Ayrıca sınır komşularının çok olması tehdiye açık olduğunu ve güvenliğini sınır komşularına göre belirlediğini gösterir. Tarihte Rusya, Ermenistan, Balkan Ülkeleri ile yaşanan sıkıntılar buna örnektir.

23 Nisan 1923'te TBMM kurulduktan sonra Türkiye Cumhuriyeti, Atatürk'ün ilkelerine göre hareket etmiş, "Yurtta sulh, cihanda sulh" özdeyişiyle dış politikasında 'barış'ı temel ilkesi olarak belirlemiştir. Bu ilke ile herhangi bir savaş durumunda barışçıl yöntemlerle ilişkilerde denge kurmaya çalışmıştır. Bu duruma verilebilecek en büyük örnek, İkinci Dünya Savaşı'nda baskılara rağmen dönemin Başbakanının, etkin bir diplomasi tekniğiyle ülkeyi savaşa girmekten kurtarmasıdır. Türkiye, savaşmak yerine her zaman diplomasiyi temel önceliği olarak almıştır. Sorunların barışçıl yollarla ve diplomasi ile çözülmesi Türkiye'nin temel dış politika felsefesidir. Türkiye'nin diğer bir ilkesi de uluslararası taahhütlerine sonuna kadar bağlı olmasıdır. Örneğin, Türkiye her konuda, her sorunda Lozan'a sadık kalmış, Ege ve Kıbrıs sorunlarında Lozan'daki dengenin bozulmamasına özen göstermiştir. Türkiye'nin üçüncü ilkesi ise; diğer ülkelerin içişlerine karışmama anlayışını temel politika olarak edinmesidir.

Çıkar çatışmalarının yaşandığı uluslararası ilişkilerde Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan bu yana baskılara boyun eğmeden, direnerek daima barışçıl bir politika izlemiştir. Topraklarını genişletme çabasında olan ülkelerden olmayıp, dış politikasında ulusal sınırlarını korumayı hedeflemiş, ulusal çıkarlarını cesaretle korumaya çalışmış ve bunun için gerektiğinde güç kullanabileceğini göstermekten çekinmemiştir. Bu politika sayesinde bölgesinde yaklaşık 80 yıldır barış içinde yaşayan tek ülke olmuştur.

Kemal Kirişçi, Türk dış politikasındaki değişmez ilke ve uygulamaları; 'İlk olarak Osmanlı'dan gelen dogmatik değil, pragmatik davranış şekli; ikinci olarak Türkiye'nin uluslararası hukuka uygun olarak davranması ve üçüncü boyutta ise Türkiye'nin savaş ve şiddet kullanımından uzak durma prensibi 'olarak açıklamıştır (Mülakatlarla Türk Dış Politikası, 2009: 9).

Ersel Aydın'ya göre Türkiye Cumhuriyeti'nde başından beri kimlik temelli dış politika tarifi yapılmıştır. Kimlik temelli yapılan dış politika tercihi istikamet muasır medeniyettir. Muasır medeniyetin adresi de Avrupa ve Amerika'dır. Bu yüzden dış politikamız Batı eksenli yürütülmüştür (Mülakatlarla Türk Dış Politikası, 2009: 139).

Batı demek demokrasi, çoğulculuk, çok yönlülük ve çok renklilik demektir. Türkiye Cumhuriyeti'nin de toplumun kültürel seviyesini yükseltmek, dünyaya açık bir halde tutmak, dünya ile haberli iç içe yaşamak, kültürler arası diyaloglara önem vermek en önem verdiği politikaları olmuştur.

Her ne kadar Osmanlı'dan esintiler barındırsa da 1923'ten sonrası büyük ölçüde Atatürk'ün dış politikası olarak şekillenmiştir. 15 yıllık Atatürk döneminden sonra da kurumsallaşan bazı metotlar ile dış politika bu şekilde devam etmiştir. Nitekim demokrasinin sonucu olarak iktidara gelen farklı partilerin politikalarında değişiklik olmaktadır ancak ana hatlarda bir değişiklik görülmemektedir.

Uluslararası konjonktüre göre ya da dönemin iktidarlarına göre, zaman zaman dış politikada değişiklikler yaşanmıştır. Mesela, Kurtuluş Savaşı döneminde Türkiye'nin Sovyet Rusya ile ilişkileri iyiyken, Soğuk Savaş döneminde araları bozulmuştur. Başka bir örnek, 1950'lerde iktidarda olan Demokrat Parti, Doğu'yu tamamen unutmuş ve Batı'ya yönelmiştir. 1960'larda ise Kıbrıs konusuyla ilgili sorunlarda Batı'dan destek görememiştir. 1970'lerde Kıbrıs harekâtından dolayı ABD'nin ambargolar uygulamış, Türkiye ise bu nedenle Üçüncü Dünya ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmiştir. Tüm bunlar olurken Atatürk'ün çok yönlü dış politikasından vazgeçilmemiştir. Bunlara ek olarak sınırların değişmezliği ilkesi, içişlerine karışmama ilkesi, egemenlik hakkına saygı gibi modern ulus devletlerin uyguladığı dış politika kurallarını Cumhuriyet eliti de uygulamaya çalışmıştır ve bunu yaparken de dışarıyla olan ilişkilerini güvenceye almıştır.

Dış politika ulusal çıkarların üzerindedir ve bugün de zaman zaman iç politikayı dönüştürmenin aracı olarak kullanılmaktadır. Bu durumun kökleri Cumhuriyet dönemine dayanmaktadır. Özellikle 1923 sonrasında dış politikanın temel bazı ilkeleri; yani Batıcılık ve statükoculuktur. Burada kastedilen statükoculuk; sınırların, rejimin, toprak bütünlüğünün korunmasıdır. Türkiye ilk yıllarında Lozan'da var olan sınırlarını korumak, bağımsız bir ülke olarak dünya sahnesinde yer almak için çaba göstermiştir. Sonrasın da ise uzunca bir süre var olan düzenden yana olmuştur.

Onur Öymen, Türkiye'nin 1923 yılından beri izlediği politikanın ilkeli ve tutarlı bir politika olduğu görüşündedir. İzlenen politikanın ana unsurundan bahsetmiş; Türkiye'nin egemen ve bağımsız bir ülke olarak diğer devletlerle eşitlik içinde uluslararası alanda faaliyet gösteren; başkalarının topraklarında, kaynaklarında gözü olmayan ama kendi topraklarını ve kaynaklarını titizlikle koruyan; ulusal çıkarlarını korurken dünyaya kapalı olmayan, başka ülkelerle iş birliğine açık hatta ittifaklarını

kurmuş olan; ama hiçbir koşulda ulusal bağımsızlığından taviz vermeyen, bütün ülkelerle dostluk ilişkisi kurmaya çalışan ve Atatürk'ün koyduğu temel dış politika hedeflerini dış politikanın sağlam temelleri haline getiren bir ülke olduğunu söylemiştir (Mülakatlarla Türk Dış Politikası, 2010: 183). Türkiye'nin bölgede 1922'den sonra hiçbir savaşa katılmayan tek devleti ve Avrupa'nın da üçüncü devleti olmasının en önemli nedenlerinden biri dış politikasının bu sağlam ilkelere dayanmasıdır.

3. TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN BAĞIMSIZLIK SÜRECİ VE DIŞ POLİTİKASI

Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle, galip devletlerin mağlup devletlere dayattığı barış antlaşmaları, devletlerin fikir ayrılıkları yüzünden uzun tartışmalar neticesiyle imzalanmıştı. Bu antlaşmalar mağlup devletleri ağır şartların altında bırakmıştı.

Müttefikler, Osmanlı İmparatorluğu'nun kesinlikle parçalanması konusunda fikir birliğine varmışlar, ancak hangi bölgede kimin egemen olacağı konusunda fikir ayrılıklarına düşmüşlerdi. Türkiye, savaş sonrasında bağımsızlığını kazanabilecek ne maddi ne de manevi durumda değildi. Dönemin karışıklıklardan faydalanmayı, fırsatları yakalayabilmeyi başarmış, daha ülke kurulmadan, rejim belirlenmeden önce Kongreler döneminde diplomatik temaslar gerçekleştirerek diplomasiyi kullanmaya başlamıştı.

Çalışmanın bu bölümünde, diplomasinin dış politikadaki etkisi konusuna örnek olarak seçilen Türkiye Cumhuriyeti'nin işgalden kurtulma ve kurulma safhaları vardır. Dönemin olaylarının ve şartlarının irdelenmesi ve işgal altındaki bu ülkenin sosyo-ekonomik ve siyasi durumunun incelenmesi, yeni kurulacak olan ülkenin yaşadığı zorlukları anlamak açısından önemlidir. Bu bağlamda, bağımsızlık mücadelesi veren Türkiye'nin içinde bulunduğu uluslararası koşulları ve iç politik koşullarını bilmek önem taşımaktadır.

3.1. Uluslararası Koşullar

Bir ülkenin etkin bir diplomasi yürütüp yürütmediği konusunu ele aldığımızda o dönemin koşullarını da göz önüne almak gerekmektedir. Parçalanmış Osmanlı İmparatorluğu'ndan doğan Türkiye'nin bağımsızlık mücadelesi verdiği dönemde de Ortadoğu'yu ve Avrupa'yı düşünmek gerekir.

Dört yıl süren savaş sonucu Avrupa'da binalar yerli yerinde dursa da milyonlarca asker ölmüştü. Bu süreçten sonra da Avrupa'nın özgüveni sarsılmış, hükümetler devrilmiş, güçlüler zayıflamış, tüm toplumlar tepetaklak olmuştu. Avusturya-Macaristan tamamen parçalanmıştı. Almanya İmparatorluğu cumhuriyete dönüşmüş, yeni kurulan ülkeler ayakta kalabilme mücadelesi veriyordu. Polonya, Litvanya, Estonya, Letonya gibi eski uluslar yeniden canlanmıştı.

Ortadoğu o dönemlerde Avrupa etkisi altındayken, Avrupa'daki çoğu yönetim otoriter bir güçle yönetiliyordu. Rusya'da savaş devam ederken 1917'de ihtilal olmuş ve Bolşevikler iktidarı ele geçirmişti. Sovyetler'in başında Stalin vardı ve Müttefikler asker yollayarak iç savaşı körüklemeye çalışıyordu. Rusya da müttefiklerin bu girişimlerinden dolayı sistem tarafından dışlanmış üç ülkeden biri olan Türkiye ile önemli ilişkiler geliştirmişti. Anadolu'da emperyalizme karşı yürütülen mücadeleyi destekliyor, kendi yandaşlarının iktidara gelebileceğini düşünüyordu. Batı, Bolşevizm'in yayılmasından çekiniyordu ve Rusya'ya komşu ülkelerde Bolşevizm taraftarlarının iktidara gelmesini istemiyordu. Bu yüzden Türkiye savaş sonrası Türk dış politikasında, özellikle Batı'nın taleplerini baskılamak, Milli Mücadele karşıtı girişimlerine engel olmak için dış politika ortamının sağladığı bu fırsattan faydalandı. Rusya ile ilişkileri geliştirmiş ve zaman zaman Bolşevik yönetimin benimseneceği düşündürülerek Batı tedirgin edilmişti. Rusya ise bu yakınlaşmaya sıcak bakmıştır.

Dışlanan üçüncü ülke Almanya da, Sovyetler ile yakın ilişki içindeydi. Bu bağlamda 1919 Paris Konferansı'nda dışlanan ülkeler, 1920'lerde birbirlerine yaklaşmak durumunda kaldılar. Daha sonra imzalanan Lozan Antlaşması'nın da etkisiyle Türkiye, Batılı devletlerle iyi ilişkiler kurdu. Batı ile modernleşmesini sürdürürken, bir yandan da ulusal çıkarlarını korumuştur.

Müttefik galip ülkeler -İngiltere, Fransa, İtalya- kendi içlerinde ve birbirleriyle sorunluydular. İngiltere Araplara verdiği bağımsızlık sözüyle ve Hindistan, Mısır ve İrlanda'daki bağımsızlık hareketleriyle boğuşuyordu. Ayrıca ülkesinde de işçi hareketleri yaşıyordu. Başbakan George, Anadolu'ya karşı Yunanistan'ı desteklerken, Dışişleri Bakanı Curzon bunun barışı getirmeyeceğini, Savaş Bakanı Churchill ise Bolşeviklere karşı Türklerle dost olmak gerektiğini düşünüyordu (Hale, 2000: 49). Fransa ise Katolik ve komünist yanlı sendikaların eylemleriyle ve genel grevle uğraşıyordu. İtalya'da Faşistler iktidara el koyma mücadelesi veriyordu. Her üç ülkede de kamuoyu savaşa karşıydı. Bıkmış, tükenmiş, terhis bekleyen askerler vardı ve bunlar savaş sonrası Anadolu hareketinin nedenini anlayamıyorlardı.

İç meselelerinin dışında kendi aralarında da kavgalıydılar. İngiltere, 1916-1917 yıllarında imzalanan anlaşmalarla İtalya ve Fransa'ya söz verdiği topraklara el koymuştu. İtalya Adriyatik ve Antalya'da kafasına göre hareket ettiği için İngiltere, İzmir bölgesini Yunanlıların eline bırakmıştı. Fransa ise Almanya'nın elini kolunu bağlamak istedikçe İngiltere buna mani oluyordu. Ayrıca kendisine verilen Musul ve Antep'i İngilizler işgal etmişti. Sonunda İtalya ve Fransa, Ankara ile anlaşma yapıp İngiltere'yi yalnız bıraktılar. Bir yandan da gittikçe değerlenen petrol yüzünden Orta Doğu, İngiltere için çok büyük bir önem teşkil ediyordu ve bu yüzden Sykes-Picot'yu değiştirerek yine Fransa'ya küstürmüş, Musul'u da Ankara'ya kaptırmamıştı.

Bu dönemde bir de ABD Başkanı Woodrow Wilson'ın ortaya attığı 14 madde, bu ülkeleri rahatsız etmişti. Çünkü Wilson, gizli diplomasiyi önlemeye çalışmış, ülkelerin kendi kaderlerini kendilerinin belirlemesi gerektiğini savunmuş bu yüzden de sömürgeler bağımsızlık mücadelesine girmişti. Özetle; barış antlaşmaları açık olarak yapılmalı, denizlerde tam serbestlik sağlanmalı, ekonomik engeller kaldırılmalı, silahlanmalar azaltılmalı, Osmanlı İmparatorluğu'nda Türklerin oturduğu bölgelerin egemenliği sağlanmalı, diğer bölgedeki ulusların özgür ve yaşam güvenine olanak sağlanmalı, Çanakkale Boğazı bütün uluslararası gemilere açık olmalı, devletlere güvence sağlayacak bir örgüt kurulmalıydı. Bu ilkeler, İtilaf Devletleri'ne ters düşüyordu. Çünkü her birinin kendi çıkarları vardı. Nitekim daha sonra Amerika hükümeti Wilson'u desteklememiş ve içine kapanmayı tercih etmişti (Uçarol, 2010: 612).

İlerleyen yıllarda, Birinci Dünya Savaşı'nı bitiren antlaşma Versay'ın uygulanamaz ve çok ağır şartlara sahip olmasından dolayı müttefik İngiltere ve Fransa ile yenik Almanya arasındaki çekişmeler devam etti. 1929'da dünya ekonomik bunalımı patlak vermiş ve sürekli çekişmeler yüzünden de Avrupa dünya gücü olma yetkisini kaybetmiş, yükselen ABD ve SSCB yanında ikincil bir konuma geçmişti. İşte bu ortamda Türkiye güzel gelişmeler kaydetti. Jeopolitik öneminden dolayı her iki tarafın ülkeleri Türkiye'ye yaklaşmış, tarihteki en büyük tehlike olan Rusya, tehlike olmaktan çıkmış ve hatta dost olmuştu. Yıllardır yalnızlığa itilmiş olan Türkler, yavaş yavaş uluslararası sahnede yer almaya başladı.

Türkiye'nin milli mücadelesini verdiği ve Cumhuriyet'i kurduktan sonraki dönemde Türkiye'yi etkileyen, dünyada yaşanan önemli gelişmeler vardı. Bu nedenle bu bölümde; bu gelişmelerden, Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda barış antlaşmalarını imzalamak için birçok dünya devletinin katıldığı Paris Barış Konferansı, İkinci Dünya

Savaşı'na neden olan Versay Antlaşması, dünya barışını korumak için kurulan Milletler Cemiyeti, Avrupa'da yeni kurulan ülkeler ve değişen dengeler, barış ve işbirliği için imzalanan Briand-Kellog Paktı ve savaşın etkisi olarak dünya devletlerini kötü etkileyen ekonomik bunalım incelenmiştir.

3.1.1. Paris Barış Konferansı ve Versay Düzeni (1919)

Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle barış antlaşmaları 32 devletin temsilcilerinin katıldığı Paris Barış Konferansı'nda 18 Ocak 1919'da hazırlandı (Dilek, 2012: 80). Bu konferansın toplanmasındaki amaç, savaş sonucunda ortaya çıkan sorunları çözmek, barış antlaşmaları imzalamak, savaş sonrası Almanların hamlelerinin ve geleceğe dönük gizli niyetlerinin mümkün olduğunca önüne geçebilmektir. Avrupa'nın ortasında ve Ortadoğu'da yeni sınırlar çizilmeliydi ve uluslararası düzen yeniden kurulmalıydı.

Konferansta başlangıçta elli sekiz komite kuruldu ve bunların çoğu toprak sorunlarıyla, kalan kısım da savaş tazminatları, suçları, limanlar, demiryolları gibi sorunlarla ilgilendiler. Ayrıca Milletler Cemiyeti ile her devlet için ayrı komiteler oluşturuldu (Macmillian, 2004: 269-270).

Konferans açılış oturumu, organizasyonu ve yönetiminde tam bir karmaşa hakimdi (Best, Hanhimaki ve diğ. , 2008: 38). Konferansa katılan devletlerin içinde "Dört Büyükler" olarak adlandırılan Amerika, İngiltere, Fransa ve İtalya kararlara egemendi. Söz sahibi ülkeler 'Onlar Konseyi' kurmuşlar ve Almanya ile yapılan barış antlaşmasını belirleyen temel kararlar, bu büyük devletlerin egemen olduğu ortamda alınmıştı. 1919 Temmuz'dan 1923'e kadar yapılan daha küçük boyuttaki antlaşmalar ise İtilaf Devletleri arasından seçilen devlet memurlarına ve yetkili temsilcilere bırakıldı. Ancak yine de, konu Avrupa dışına çıkarak Uzakdoğu, Afrika veya Ortadoğu gibi alanlara kaydığında, muhatapların da farklılaşması gerekirken, yine son söz söyleme yetkisi bu dört devletle sınırlı kalmıştı. Örneğin Uzakdoğu'daki en önemli aktörler olan Japonya ve Çin'i ilgilendiren bir meselede (Shandong Sorunu) Dört Büyükler ve Japonya arasında özel toplantılar yapılmış, ilerleme kaydedilemediğinde çözüm dört büyükler arasında kararlaştırılmıştı.

Konferansın altı ayını meşgul eden Versay Antlaşması'nın görüşme sürecine Almanya dâhil edilmemiş ve Almanya ile Brest-Litovsk Barış Antlaşması'nı imzaladığı için savaştan çekilen Rusya görüşmelere çağrılmamıştı. Bu ve benzeri durumlar konferansın aldığı kararların objektifliğine gölge düşürdü. Sömürgelerin paylaşımı,

savaş tazminatının ne kadar olacağı ve dağılımının belirlenmesinde büyük devletler açgözlü bir tavır sergilemişlerdi.

Görüşmelere Amerika temsilcileri farklı amaç ve düşüncelerle gelmişti. Onlara göre bu savaş jeopolitik uyumsuzlıklardan değil, Avrupa'nın kusurlu uygulamalarının sonucu olarak çıkmıştı (Uçarol, 2010: 612). Amerika Başkanı Wilson, bir takım prensipler ileri sürdü ve bu, sömürge sahibi Müttefikler tarafından hiç hoş karşılanmadı. Savaş sonunda galip gelmişler ve ganimetleri istedikleri gibi paylaşmak istiyorlardı. Ancak Wilson'un Ondört İlkesi'nde, bundan böyle uluslararası sistemin güç dengesine değil, etnik self-determinasyon ilkesine, devletlerin güvenliklerinin askeri anlaşmalara değil, ortak güvenlik sistemine ve gizli değil, açık diplomasiye dayandırılmasını Avrupalılardan istemişti. Bu ilkelerin öne sürülmesiyle mağlup devletler yeniden ayağa kalkmıştı. Buna rağmen Versay hariç diğer barış antlaşmalarında Wilson'un öne sürdüğü "bütün uluslar için kendi yazgılarını belirleme" ilkesine göre hareket edildi. Çekoslovakya, Finlandiya, Polonya ve Yugoslavya bu ilkenin ürünü olan devletlerdir. Yani Başkan Wilson, Paris Barış Konferansı'na savaşı sona erdirme koşullarını tartışmak ya da var olan uluslararası düzeni yeniden kurmak için değil, hemen hemen üç yüzyıldan beri uygulanan uluslararası ilişkiler sistemini değiştirmek için gelmişti (Kissinger, 1998: 3). Ancak Wilson'un 14 prensibinin tamamına uyulmamıştı.

Barış Konferansı'nda sırasıyla Almanya (Versailles/ Versay), Avusturya (St. Saint), Bulgaristan (Neuilly), Macaristan (Trianon) ve Osmanlı (Sevr) ile antlaşmalar imzalanmıştır (Armaoğlu, 2017: 146-148). Osmanlı Devleti'nden büyük bir miras kalacağı ve çok çekişmelere sebep olacağı için en sona bırakılmıştı. Konferans toplandığında Rusya hariç, tüm devletler Türkiye'nin parçalanması gerektiğinde karalıydılar. Boğazlar uluslararası bir yapıya kavuşturulacak, Ermenistan, Suriye, Filistin ve Mezopotamya Osmanlı Devleti'nden ayrılacaktı. Bu ülkelerin dışında Avrupa, Uzakdoğu, Ortadoğu ve Afrika'da yeni sınırlar görüşüldü. Yani uluslararası düzen oluşturulmaya çalışılmış, Milletler Cemiyeti, uluslararası telgraf ağları, havacılık gibi yeni kurumlar tartışılmıştır.

Konferansın ilk oturumunda diğer yenilen devletlerle yapılacak olan barış antlaşmalarının uzaması üzerine ilk öncelik Almanya ile yapılacak olan barış için başlatıldı. Fransız Cumhurbaşkanı olan Raymond Poincare tarafından, Alman İmparatorluğu'nun yaklaşık yarım asır önce kurulduğu yer olan Versailles Sarayı'nın ünlü Aynalar Galerisi'nde yapılacak barış anlaşmasının detayları belirlendi. 18 Ocak günü başlayan konferansın çalışmaları 7 Mayıs'a kadar üç buçuk ay sürdü. Böylece 28

Haziran 1919'da Almanya ile yapılan barış öncelikle gerçekleşmiş ve karara bağlanmıştı. Almanya parçalanmamıştı ama 27.000 metrekare toprak, bu topraklarda yaşayan 6-7 milyon nüfus ve ekonomik gücünün yüzde 13,5'ini kaybediyordu. Sınırlarındaki toprakları Fransa, Belçika ve Danimarka'ya ve Polonya'ya; bütün sömürgelerini İngiltere, Fransa, Belçika ve Japonya'ya bıraktı. Madenlerinin yönetimi Milletler Cemiyeti'ne kaldı. Köprüler, İtilaf Devletleri tarafından denetlemeye alındı. Limanlar, denizaşırı yatırımlar ve ticaret filosu teslim edildi. Ordusunu küçülttü ve silahlara yasak geldi. Savaşta zarar görenlere tazminat borcu çıkarıldı ancak Almanya bunu ödeyemeyecek kadar çoktu. Yani çeşitli siyasi ekonomik, askeri ve mali yükümlülükler altına girdi. Versay Antlaşması'nın 231. Maddesi ile savaşın bütün sorumluluğu Almanların ve müttefiklerinin üzerine atıldı (Best, Hanhimaki ve diğ., 2008: 40). Almanya'nın Avrupa kıtası üzerindeki bütün sınırlarında değişiklikler yapılmış ve ödeyemeyeceği bir tazminat bedeli çıkarılmıştır.

Büyük devletlerin aralarındaki talepler ve fikir ayrılıkları dışında farklı ülkelerden ve etnik gruplardan da istekler ve tartışmalar yükselmeye başlamıştı. Çin'de egemenliğin devri sorunu; Polonya ve Kürt coğrafyasının geleceği; Rus Devrimi'ne ve İrlanda'nın bağımsızlık mücadelesine verilecek tepki; sömürgelerin durumu gibi tartışmalar sürmekteydi. Ayrıca savaşla alakası olmayan kadınlara oy hakkı, siyahların ve işçilerin hakkı gibi konular bile konferansa ulaştırılmıştı.

Konferans'ta Osmanlı İmparatorluğu sorununu çözümlenemeyen zordu. Çünkü her devletin, parçalanacak olan bu devletten ayrı beklentisi vardı ve çoğu da birbiriyle çatışıyordu. Savaş öncesi paylaşılmış olan İmparatorluğun durumu, Rusya'nın savaştan çekilip Amerika'nın girmesiyle değişmişti. Dolayısıyla İtilaf Devletleri ile Osmanlı Devleti arasında imzalanacak olan barış antlaşması gecikmişti. Sonunda ağır şartlar barındıran Sevres Antlaşmasını Osmanlı Devleti'ne sundular. Mondros Mütarekesi ile fiilen yıkılan ve toprakları işgal edilen Osmanlı, hukuk yönünden de parçalanmış oluyor; mali, askeri, ekonomik ve siyasi alanlarda çok ağır yükümlülükler altına sokuluyordu (Uçarol, 2010: 625). Hangi bölüm kimin sömürgesi olacak belirlenmeliydi. Ayrıca Hicaz Emiri Şerif Hüseyin ve oğullarına verilen sözler- yani Araplara bağımsızlık verilmesi-, Balfour Deklarasyonu konusu -İngiliz Dışişleri Bakanının Filistin'de bir Yahudi devleti kurulması planı- Siyonizm amaçları ve savaş sonunda ortaya çıkan Wilson ilkeleri göz ardı edilmemeliydi. Paris Barış Konferansı'nda Doğu Anadolu'da kurulması planlanan Ermeni Devleti fikri ilk defa uluslararası bir platformda dile getirildi

Ancak, Mondros Mütarekesi'nden sonra Türk ulusu Kurtuluş Mücadelesi'ne başlamış ve kazandıktan sonra da yeni Türk Devleti'ni kurmuştu. Kurulan meclis de 19 Ağustos 1920'de İstanbul Hükümeti'nin imzalamış olduğu Sevres'i kabul etmeyeceklerini tüm dünyaya duyurdu. Sonuç itibariyle, Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasıyla bu antlaşma hiçbir zaman kabul edilmedi ve uygulanamadı.

Paris Konferansı'ndaki tüm görüşler Türkler aleyhine olmuştur. Pazarlıklara isteklerle gelen Yunan Başbakanı'na ABD'nin karşı çıkmasının sebebi bile Türk halkını düşündüğü için değildi. ABD'nin planı İstanbul- Ermenistan- Türkiye olmak üzere Anadolu'da üç farklı manda sistemi kurmaktı. Aslında bütün düşünceler aynıydı: Türkler Avrupa'dan çıkarılmalı, Ermenistan Devleti kurulmalı, Araplar Osmanlı'dan kurtarılmalıydı. Düşünceler aynı olsa da çıkarlar çatışıyordu. İtalya'nın Akdeniz'de yayılmasını tehlikeli gören İngiltere ve Fransa, bu bölgeye Yunanistan'ı yerleştirerek denge kurabileceklerini düşünmüş ve Barış Konseyi'ni buralarda Rumların çoğunlukta olduğunu ve Türklerin onlara zulmettiklerini, bu durumdan ancak Yunanistan'ın kurtarabileceğini söyleyerek İzmir'in işgali için ikna etmişlerdi. Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması ve başka etnik unsurlar arasında paylaşılması Paris'te masa başında tartışılırken, diğer yandan Anadolu'da Kurtuluş Mücadelesinin tohumları atılmış ve Osmanlı ile birlikte galip devletlere de meydan okuyan bir mahiyete bürünmüştü.

1919'da Paris'te toplanan birçok devlet yetkilisi, diplomat ve danışman, Avrupa'ya kalıcı bir barış getiremeyen antlaşmalar yazdıkları ve imzaladıkları için ciddi eleştirilere maruz kaldılar. Katılımcılar, savaşın yıkıcı etkisinden daha iyi bir dünya yaratmak amacıyla kurulduğunu zannettikleri bu konferanstan tamamen hayal kırıklığıyla ayrıldılar. Çünkü büyük devletler demode gizli antlaşmalar ve kapalı kapılar ardında yapılan pazarlıklar yaparak sömürgelerini çoğalttılar. Zaten dünya devletleri bunun neticesini İkinci Dünya Savaşı ile deneyimlediler. 1945'te ABD, Sovyetler Birliği ve Büyük Britanya, İkinci Dünya Savaşı'nı sonlandırmak için bir araya geldiklerinde Versay Antlaşması'nın hataları üzerinde aynı görüşteydiler.

3.1.2. Milletler Cemiyeti

Paris Barış Konferansı süresince en çok tartışılan konulardan biri Birinci Dünya Savaşı'nın yaşanmamış olabilirliği idi. Çoğu kişi, önü alınmamış, engellenememiş silahlanma yarışının ve güç dengesi politikasının bu savaşa neden olduğu konusunda

hemfikirdi. Bir mahkeme ya da kriz masası gibi kuruluş olsaydı ülkeler sorunlarını orada halledebilirdi.

Birinci Dünya Savaşı'nın getirmiş olduğu büyük yıkım nedeniyle barışı koruyacak bir uluslararası komisyonun kurulması konusunda düşünceler artmıştı. İngiliz Başbakanı David Lloyd George, 5 Ocak 1918'de Cecil ve destekleyicilerinin baskısıyla hükümete “savaşa alternatif olarak uluslararası çatışmalara çözüm getirmek amacıyla uluslararası bir örgütün kurulması” önerisinde bulundu (McKercher, 1996: 67). Wilson'un yayınladığı 14 ilke de buna değiniyordu. Başkan Wilson, kendisini Avrupa'nın kurtarıcısı olarak görüyor ve uluslararası siyasetin anahtarını, Büyük Güçler arasındaki dayanışma ve işbirliğinin çözeceğine inanıyordu. Konferansın yeni bir uluslararası örgüt üzerinde çalışacak olan komisyonun başkanlığını yürütmeyi kabul etti (Bennett and Oliver, 2002: 29, Barlas, 2017: 95). Dünya kamuoyunu da arkasına alarak, barışı zorlayacak bir ‘milletler birliği’ni hayata geçirecekti. Britanya’da bu fikir heyecanla karşılandı. Ancak Fransa hala Almanya’ya karşı birleşmiş bir ittifak istiyordu. Böylece barış için toplanılan Paris Barış Konferansı’nda İngiliz-Amerikan işbirliği ile çalışmalara başlandı ve sonuç olarak 25 Ocak 1919’da yapılan toplantıda ‘Milletler Cemiyeti’ kurulması kararlaştırılmış ve komisyon kurulmuştu (Uçarol, 2010: 630-631). 28 Nisan’da da hazırlanan sözleşme, ittifaklaşmanın kaldırılması, açık diplomasi ile demokratik bir dış politika sergilenmesi amacıyla kabul edildi. Sözleşmede sürekli bir sekretaryanın bulunacağı Cenevre’de açık diplomasiyi sürekli savunan Milletler Cemiyeti konseyinden bahsediyordu. Bu cemiyetin en büyük özelliği, sadece Avrupalı ülkelerin değil, diğer kıtalardaki ülkelerin de üye olduğu, barış zamanında kurulmuş ilk uluslararası kuruluş olmasıydı. O tarihe kadar örneği bulunmayan bu ‘dünya örgütü’, uluslararası ilişkilerin boyutlarını genişletti ve diplomasi tarihinde yeni bir dönemi başlattı.

Ülkelerin siyasal bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü önemseyen “Cemiyet Üyeleri, bütün Cemiyet üyelerinin ülke bütünlüklerine ve şimdiki siyasal bağımsızlıklarına saygı göstermeği ve bunları dışarıdan gelecek herhangi bir saldırıya karşı korumayı yükümlenirler” Wilson’ın 14. prensibi, Milletler Cemiyeti Misakı’na bir madde (10. Madde) olarak eklendi (Denk, “Milletler Cemiyeti Misakı”, www.erdemdenk.com/mcmisaki.doc). Milletler Cemiyeti’nin ilk on maddesi barışı sürdürmek ve savaşı engellemek üzere konulmuştu . Devletler bir problemi görüşme yoluyla çözemezlerse Milletler Cemiyeti Konseyi’nin arabuluculuğuna başvuracaklardı (Bennett and Oliver, 2002: 31). Misakın 14. maddesi, Konsey’i “bir Uluslararası Sürekli

Adalet Divanı tasarısı hazırlamakla ve bu tasarımı Cemiyet Üyelerine sunmakla görevlendirmişti". 16. madde ise barışı bozan devlete siyasi ve ekonomik tecrit uygulamayı önermekteydi.

Bu maddelerin uygulamaya konulabilmesi için Cemiyet'in üç esas organdan oluşması öngörülmüştü: Genel Kurul, Konsey ve Sekreterlik. Tüm üye ülkeler Genel Kurul'da temsil ediliyorlardı. Genel Kurulun görevleri arasında Cemiyet'e üye kabulü, bütçeyi denetleme, Konsey üyelerinin seçimi için usulleri oluşturma vardı. Konsey'in sorumlulukları, ihtilafları çözme, hükümlere uymayan üyeleri Cemiyet'ten atma, silahsızlanma planları oluşturma, ceza yaptırımlarını uygulama yöntemlerini belirleme gibi, daha geniş ve önemliydi. Konsey en az 3 en fazla 6 daimi üye ile en az 4, en fazla 10 geçici üyeden oluşacaktı. Daimi üyeler ABD, İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya olarak belirlenmişti. ABD Kongresi üyeliği onaylamayınca 1926 yılında Cemiyet'e üye olan Almanya Konsey'e daimi üye olarak girdi (Barlas, 2017: 95).

Wilson bu kuruluşun, barış düzenlemesini geliştirmek ve gerekirse gözden geçirmek için uygun bir mekanizma olacağını düşünürken, Fransa barış antlaşmalarını koruması yönünde bir beklenti içindeydi. Ayrıca Fransa kuruluşu, Almanya'ya karşı kurulacak bir güvenlik sistemi görürken, İngiltere Almanya'yı da kapsayacak bir uzlaşma sistemi olarak görmekteydi. Sözleşmeyi imzalayan taraflara silah indirimi, üye ülkelerin toprak bütünlüğünü koruma ve uluslararası işlerde hukukun üstünlüğüne saygı gösterme yükümlülüğü getirildi. Sözleşmeye aykırı gelenlere üyeler ortak bir şekilde hareket edebilecekti. Yeni bir savaşa engel olmak için uluslararası anlaşmazlıklarda üç ay süreyle tahkime gidilecekti böylece serinkanlı bir diplomasiye zaman tanınacaktı (Best, Hanhimaki ve diğ. , 2008: 39).

Başlangıçta cemiyete üye olan 42 devlet vardı. Sonradan Genel Kurul'un uygun bulunduğu diğer devletler de katıldı ve aralarında 1932'de katılan Türkiye Cumhuriyeti de vardı. Üye sayısı 1920'de 48'e, daha sonra da 63'e yükseldi. Cemiyetin genel amaçları ve üyelerin sorumlulukları arasında; uluslararası barışı ve güvenliği sağlamak, gizlilikten uzak, onurlu ilişkiler sürdürmek, uluslararası hukuk kurallarına kesinlikle uymak gibi kurallar vardı.

Cemiyet, uluslararası sorunların görüşüldüğü, çözüm beklendiği bir siyasi merkez halini aldı. Savaştan bitip düşen kesim, bu cemiyeti eski diplomasiden kurtulmanın çaresi olarak gördü. Ancak sözleşmede bazı çelişki ve belirsizlikler vardı. 1930'lu yılların başından itibaren görevi sarsılmaya başladı. Cemiyet, sözleşmeye uymayanları uluslararası savaşa tehdit ederek caydırabilecekti ancak esas girişim

Büyük Güçler tarafından yapılacağı için bütün devletlerarasındaki eşitlik sözde kalıyordu. Büyük Güçlerin sözleşmeye uygun davranmaları onların gönüllülüklerine kalmıştı.

Wilson'un ülkesinde seçim yenilgisine uğraması, yeni seçilen Başkan Harding'in 'Avrupa politikasından uzak durma' ilkesini yeniden benimsemesiyle, zaten çelişkili olan Milletler Cemiyeti İngiltere ve Fransa'nın elinde kalmış, yine tamamen bir Avrupa hakimiyeti söz konusu olmuştu. Bu yüzden gelişme olanağı bulamadı ve bir dünya kuruluşu olamadı (Sander, 1991: 18). Ayrıca, İngiltere ve Fransa çok fazla iç ve dış sorunlara yöneldiğinden M.C.'nde açık ve tutarlı bir politika izleyemeyecek durumdaydı.

Önemli büyük devletlerin yer almadığı bu kuruluşun amacı konusunda yer alanlar görüş birliğine varamamış ve kuruluşu benimseyememişti. Bu yüzden daha doğuşunda hasarlı olan kuruluş yaklaşan savaşı engelleyemedi. Nitekim Almanya'nın Ren bölgesini işgal etmesiyle güvenlik sistemi sona ermişti. Sonrasında da Almanya hiçbir sınırlama tanımadan silahlanmaya başladı. Büyük küçük her devlet silahlanmaya, askeri gücüne, ittifaklarına dayanmaya başladı. Böylece Avrupa 1914 öncesine geri döndü. Milletler Cemiyeti, son vurucu darbeyi İtalya'nın Habeşistan'ı işgaliyle aldı ve hiçbir ülke yaklaşan savaşı engelleyemedi.

3.1.3. Avrupa'da Değişen Sınırlar, Yeni Kurulan Devletler ve Rejim Değişiklikleri

Alınan kararlar ve yapılan barış antlaşmalarında Orta ve Doğu Avrupa'nın sınırları öyle çizilmeliydi ki, Almanya'nın bu ortamda yeniden filizlenmesi önlenmeli ve çizilen sınırların tümünde İtilaf bloğunun çıkarları ve hakimiyeti gözetilmeliydi. Bu nedenle mağlup devletlere ağır şartlarda barış antlaşmaları imzalatıldı ve galip ve yeni kurulan devletlere toprak vermek zorunda bırakıldı.

Ayrıca Birinci Dünya Savaşı ile ortaya çıkan iç karışıklık, düzensizlik, hoşnutsuzluklardan faydalananlar, devletlerde hükümet darbesi ile iktidara gelmiş ve rejim değişiklikleri yaşanmıştı. Rejim değişikliğinin en büyüğü Rusya'da gerçekleşmiş, Bolşevikler iktidarı ele geçirmiş ve Rusya savaştan çekilmek zorunda kalmıştı. Lenin ve Bolşevikler ihtilali yaparken sürekli barış sloganını kullanmışlardı ancak, bu barış sloganıyla beraber 1919 Mart'ta III. Enternasyoneli de kurmuşlardı. Bu komitenin kuruluş amacı Dünya Proleter İhtilali'ni gerçekleştirmektir (Komite'nin kuruluş belgeleri için bkz., Soviet Documents on foreign Policy, c.I, s. 135-136 ve Jane Degras, The

Communist International, 1919-1943, (Documents), c. I, 1919-1922). Ayrıca Sovyetler, III. Enternasyonel vasıtasıyla uluslararası komünist hareketlerini ve Batılı devletler komünist partilerini Moskova'dan idare etmeyi sürdürmüşlerdi. İşte bu yüzden yeni oluşan Sovyet Rusya'ya Batılılar hiçbir zaman itimat etmemişler ve yıkmaya çalışmışlardı. Batılılar bir süre Sovyet Rusya'yı tanımaktan kaçındılar. Rejim ancak 1924'te İtalya, İngiltere, Fransa; 1933'te ABD tarafından tanındı. (Armaoğlu: 2017; 152)

Birinci Dünya Savaşı'nın ortaya çıkardığı yeni rejimlerden biri de İtalya'da faşizm oldu. Savaşın kazanan tarafı olmasına rağmen hiçbir pay alamaması İtalya için tam bir hayal kırıklığı oldu. Üstelik savaş yüzünden ekonomik hayat sarsıntıya uğradı. İç durumda karışıklıklar çıktı ve liberal demokrasinin yanında sendikalizm, sosyalizm, komünizm gibi fikir akımları türedi. Çıkan iç karışıklıklar sebebiyle Faşist Partisi bir hükümet darbesi yaptı ve 30 Ekim 1922'de Mussolini başkanlığa getirildi. Böylece Faşist diktatörlüğü başladı ve 1943'e kadar devam etti.

Savaşın sona ermesiyle Avusturya-Macaristan İmparatorluğu yıkıldı ve mirasçısı olarak beş devlet ortaya çıktı: Avusturya, Macaristan, Yugoslavya, Çekoslovakya, Romanya. Avusturya parçalandıktan sonra ordusuz, tarımsız, işsiz kaldı ve ayakta kalmak için Almanya ile birleşmek istedi ancak ne Versay ne de St. Germain Antlaşması buna izin veriyordu. Ekonomik sıkıntılardan dolayı tamirat borçlarını da ödeyemeyince Milletler Cemiyeti bir süre yardımda bulundu. Bu ekonomik sıkıntılardan dolayı da iç politikasında 1933'e kadar istikrar sağlayamadı.

Macaristan'da da iç karışıklık hakimdi. Önce Cumhuriyet rejimi varken Bolşeviklerin kışkırtmasıyla komünist rejim, daha sonra da krallık rejim ilan edildi. Topraklarının büyük kısmını, kendinden parçalanan diğer dört devlete terk etmek zorunda kalması çok ağır geldi ve iki savaş arasındaki en hararetli revizyonist devletlerden biri oldu. Çekoslovakya, iki savaş arası dönemde Avrupa diplomasisini en iyi yöneten devletlerden biri oldu. Ancak onun da yaşadığı sıkıntılardan dolayı 1938'den itibaren parçalanmaktan kurtulamadı. Romanya ve Yugoslavya ise parçalanan imparatorluktan en karlı çıkan devlet oldular. Bölünmede toprakların en büyük kısmını aldığı için bu iki devlet her zaman bir güvenlik korkusu yaşadı. Macaristan'ın eski topraklarına kavuşmak istemesi ve eski krallığını ilan etmesi, Bulgaristan, Rusya ve Almanya tehditleri yüzünden bu yeni devletler karşılıklı ittifak kurdular. Zamanla bu ittifak genişledi ve Küçük Antant olarak Fransa'ya bağlandı. Avrupa düzenini korumayı

amaçlayan Fransa ile Küçük Antant, bir blok halinde bütün milletlerarası gelişmelerde birlikte hareket ettiler. Böylece Fransa savaş sonrası Avrupa'da bir üstünlük kazandı.

Antlaşmaların ağır şartlarıyla beraber sınırlar da değiştirilmiş ve yeni kurulan devletlere büyük topraklar verilmişti. Versay Antlaşması ile Almanya, Belçika'ya Eupen, Moresnet ve Malmédy'i; Fransa'ya Alsace ve Lorraine'i vermek zorunda kaldı. 15 yıl sonraya plebisit yapılarak kesin durumu belirlemek üzere Saar bölgesi de Fransa'ya bırakıldı. Poznan ve Batı Prusya Polonya'ya verildi ve böylece Polonya denize çıkabiliyordu. Dantzig şehri serbest şehir oldu ve Milletler Cemiyeti himayesine bırakıldı. 1920'de yapılan plebisit sonunda da Silezya kuzeyi Danimarka'ya bırakıldı. Ayrıca bu antlaşma ile Almanya bütün denizaşırı topraklarından vazgeçiyor, bu sömürgeler manda rejimi altında, Milletler Cemiyeti kontrolünde yeni sömürgecilik rejimleri kuruluyordu.

St. Germain Antlaşması ile Avusturya'nın toprakları 576.000 km²'den 84.000 km²'ye düşmüştü. Galiçya'yı Polonya'ya, Tirol ve Trieste'yi İtalya'ya, Hırvatistan'ı Yugoslavya'ya, Bukovina'yı da Romanya'ya terk etmişti. (Armaoğlu: 2017; 138-139)

Neuilly Barışı ile Bulgaristan sınırları değişmişti. Tsaribrod ve Sturmitsa bölgesini Yugoslavya'ya, Güney Dobruca'yı Romanya'ya, Batı Trakya'da Gümülcine ve Dedeağaç'ı Yunanistan'a terk ederek Ege Denizi ile bağlantısı kesilmişti.

Trianon Barış Antlaşması ile 330.000 km² toprakları bulunan Macaristan'ın elinde savaştan sonra 92.000 km² toprak kalmıştı. Bu antlaşma ile Bosna-Hersek'i Yugoslavya'ya, Presburg bölgesini Çekoslovakya'ya, Burgenland'ı Avusturya'ya ve Transilvanya'yı Romanya'ya terk etmek zorunda kalmıştı. Balkanlarda yaşanan bu değişiklikler iki savaş arasında tüm Avrupa'yı etkiledi.

3.1.4. Briand-Kellogg Pakti

Fransa, Milletler Cemiyeti'ne rağmen, Almanya'nın Versay Antlaşması'na uyacağına dair güvensizlik hissediyordu. Sınırlardaki değişiklikleri koruyabilmek adına ülkelerle ittifak girişimlerinde bulundu. İngiltere ile bir yakınlaşma sağlayamadı. Bunun sonucunda Almanya ile dahi yakınlaşarak birkaç devletle beraber Locarno Antlaşması'nı imzaladılar. Ancak bunlar tam bir güven sağlamadı. Çünkü Almanya, batı sınırlarının sürekliliğini kabul ederken, doğu yani Polonya ve Çekoslovakya sınırları için güvence vermemekteydi (Armaoğlu, 2017: 161).

Bu gelişmelerle birlikte Fransa, ABD ile ilişkileri sıklaştırmaya karar verdi. Monroe politikasıyla içine kapanan Amerika'yı tekrar Avrupa sorunlarına çekmek istiyordu. Fransa Dışişleri Bakanı Briand, 1927 yılında, Avrupa'da Fransa'ya prestij sağlamak amacıyla ABD'ye karşılıklı bir antlaşma imzalama önerisinde bulundu. Antlaşmaya göre savaş, kanun dışı ilan edilecekti. ABD Dışişleri Bakanı Kellogg ise iki ülkenin savaş olasılığı çok düşük olduğundan gerçekçi davranarak bu antlaşmayı daha farklı tarafların da imzalaması önerisinde bulundu. Böylece savaşın ulusal politikanın bir aleti olmaktan çıkarılması taahhüdü çok taraflı antlaşmalarla sağlanacaktı (Sander, 1991: 20). Fransa bu öneriyi sıcak bakmadı çünkü gerektiğinde müttefiklerine yardım yapmayı anlaşmalarla kabul etmişti. Bunun üzerine Kellogg, henüz tanımadıkları Sovyetler Birliği dışındaki diğer büyük devletlere önerisini götürdü. Bu öneriyi Almanya, İtalya ve Japonya derhal kabul etti. Diğer devletler daha sonra katıldı.

Böylece Briand-Kellogg Paktı, 1928 yılında ABD, Fransa, İngiltere, Almanya, İtalya, Japonya, Polonya, Belçika ve Çekoslovakya, İngiltere ve Dominyonları Hindistan, Bağımsız İrlanda Cumhuriyeti, Yeni Zelanda, Avustralya, Kanada ve Güney Afrika Birliği kurucuları arasında imzalandı (Dilek, 2013: 150). Daha sonra 1929 yılında Türkiye ve Sovyetler Birliği de katıldı.

Antlaşmanın giriş bölümünde, paktın amacı belirtilmiş, birinci maddesinde, önce uyuşmazlıkların çözümü için savaşa başvurma yolu kınanmakta sonra da savaşın ulusal siyaset için araç olarak kullanılmaması yükümlülüğü ortaya konulmuştu. Ancak, bu yükümlülükte herhangi bir yaptırım gücü bulunmamaktaydı (Myers, 1929: 59-62). Bu pakt, savaşı yasaklamıştı, ancak sözleşmeye aykırı hareket etme, uluslararası zorlama tedbiri, meşru müdafaa durumu, sözleşmeye taraf devletler ile taraf olmayan devletler arasında oluşabilecek muhtemel savaş durumu gibi hallerde savaş yine de mümkün ve meşru sayılmıştı (Aslan, 2008: 254).

Lokarno döneminin barış ve işbirliği havasını etkileyen bu gelişme, Milletler Cemiyeti gibi 1930'lardan sonra Almanya, İtalya ve Japonya'nın saldırgan tavırları, İngiltere ve Fransa'nın da çıkarıcı politikaları yüzünden anlamını yitirdi.

3.1.5. 1929 Dünya Ekonomik Krizi

Ekim 1929'da Amerikan borsaları çökmüş ve sonrasında yaşanan borsa krizi tüm dünyaya yayılmıştı. Dünyayı kaosa sürükleyen bu krizin başlıca nedeni Birinci Dünya Savaşı'ndaki kayıp ve yıkımlardı. Yıkılan şehirleri yeniden kurmak, tarım

işletmelerini, haberleşme ve ulaşım yollarını yeniden düzene sokmak, yıkılan fabrikaları yeniden kurmak büyük bir maliyet gerektiriyordu. Ayrıca bunlar için gereken insan gücü çok değerliydi. Çünkü savaş sonucu büyük bir insan kaybı yaşanmıştı. Savaş sırasında kaynakların büyük çoğunun harcanması, kaçınılmaz son olan enflasyonu ortaya çıkarmıştı (Kuyucuktu, 1982: 242-243).

Birinci Dünya Savaşı başlamadan önce ülkelerin çoğu altın standardı denilen bir para sistemiyle çalışıyordu. Kâğıt para, altın karşılığı olarak basılıyor ve bu yüzden döviz kuru da altın kuru üzerinden oluşuyordu. Savaşın başlamasıyla paraya ihtiyaç duyan Avrupa ülkeleri parayı karşılıksız basmaya başlamış, bu da enflasyona sebep olmuştu. Enflasyonun hızlanması ve paralarının karşılıksız kalmasıyla Avrupa yatırımcıları para ve altınlarını, halen altın karşılığında para basmaya devam eden Amerika bankalarına yolladılar. Bunun sonucunda dünyadaki altın rezervinin yüzde 40'ı ABD'de toplanmış ve bu servet büyük bir ekonomik sıçramaya yol açmıştı (Eğilmez, 2009: 57).

Ayrıca ABD Birinci Dünya Savaşı süresince yaklaşık yirmi devlete kredi vermişti. 4,2 milyar dolar İngiltere, 3,4 milyar dolar Fransa, 1,6 milyar dolar İtalya borçluların başını çekiyordu ve borçlarını Almanya'dan gelecek tazminat parasıyla ödemeyi düşünüyorlardı (Köylü, 2017: 316). ABD, özellikle Avrupa'daki hükümet ve belediyelere kısa vadeli büyük miktarlarda yardımlar yapmış, bunlar da bu paraları hem kalkınma hem de ödemeler dengesindeki açığı kapatmak için kullanmışlardır (Kennedy, 1991: 331). Ancak Almanya'nın tüm savaşın yükünü çektiğini düşünerek tazminat ödemek istememesi borçların ödenememesine yol açtı. Rusya'dan alacaklı olan Fransa, hem İngiltere hem de ABD'ne borçluydu ve borcunu ödemek için ısrarla Almanya'nın tazminatını ödemesini bekliyordu. ABD'ne borçlu olan İngiltere de borcunu ödemek için kendisine borçlu Fransa ve diğer ülkelerin borcunu ödemesini şart koşuyordu.

Savaş sonrasında yaşanan Amerika'ya ödenmeyen borç sıkıntısı, buhranın yaşanacağı ilk işaretlerdendi. J. M. Keynes bu işareti görmüş, Almanya ve müttefiklerine uygulanan ağır mali koşulları eleştirmiş ve bunun dünya ekonomisini sarsacağını söylemiştir (Çandar, 2003: 227). Gerçekten de ağır mali koşulların altında ezilen bu ülkeler tazminat borçlarını ödeyememiş, paraya ihtiyaç duyan Avrupa karşılıksız para ve altınlarını Amerika bankalarına yatırmış, burada biriken servet ekonomide büyük bir sıçrayışa neden olmuştu. Değerler şişmeye başladı. Hükümetler altın girişini özendirmek için altın standardını sürdürdüler ve deflasyonist politika

izlediler. Yani fiyatları düşürerek alım gücünü arttırmaya çalıştılar ama ekonomi gerilemeye başladı (Eğilmez, 2009: 57-58).

Tarihe ‘Kara Perşembe’ olarak geçen seanslarda 24 Ekim 1929’da borsada yaşanan 4 milyar dolarlık kayıpla borsa tamamıyla çöktü. Bu krizde dört bin civarında banka battı. Bu çöküş kısa sürede dünyaya yayıldı ve on yıl süren bir buhrana dönüştü. Amerika’da işsizlik yükselmiş, fiyatlar yüzde 25 düşüş göstermişti. Dünyanın en büyük ekonomisine sahip olan Amerika büyük bir çöküş yaşamış, işsizlik ve yoksulluk tüm Amerika’yı sarmıştı. Ancak Amerika’da buhran Avrupa’ya göre daha kısa sürmüştü (Bulut: 2003: 80). Artık devletler kendi paralarını ve piyasalarını dünya ekonomisindeki olumsuz koşullardan korumak için büyük setler çekmiş ve içe kapanmaya başlamıştı. Bu nedenle dünya ticareti 1929-1932 arasında yüzde 60 gerilemişti.

Türkiye de kurulduğundan beri iktisadi problemler yaşamıştı. Savaşlardan dolayı büyük ölçüde beşeri sermaye kaybına uğramıştı. Mali ve beşeri sermayenin olmayışı sanayileşmenin gelişmesine engel oluyordu. 1923-1929 yıllarında yabancı sermaye yatırımında büyük artış olmuştu (Turan, 1995: 315; Ezer, 2010: 430) .Lozan Antlaşması ile uygulanan dış ticaret ve vergiler üzerindeki sınırlamalar kalkınca Türkiye, 1929 yılı başlarında gümrük vergisi oranlarını yükselterek Osmanlı Devleti’ne ait borçları ödemeye başlamıştı. Ancak buhranın gelmesiyle ödemelerde sıkıntı yaşandı. 1929 buhranının Türkiye üzerindeki gözlenen ilk etkisi Türk parasının hızla değer kaybetmesiydi. Nitekim buhran yüzünden tüm dünyanın uygulayacağı korumacı politikaları Türkiye, Lozan’daki sınırlamaların kalkmasıyla daha önce uygulamaya koymuş ve belki de bu yüzden büyük krizden daha az etkilenmişti.

3.2. Türkiye Cumhuriyeti’nin İç Politik Koşulları

Dış politika aslında bir başka yönüyle iç politikadır. Yani uluslararası anlamda nasıl bir politika izleneceği ülke içerisindeki yapıyla yakından ilgilidir. İç politika istikrarlıysa dış politika da istikrarlı ilerler. Türkiye de dünyada başarılı bir dış politikaya sahip olmak için iç düzenini refah bir seviyeye getirmeye çalışmıştır. Başarılı olmak için gerektiğinde köklü reformlar yapmış ve diğer ülkelere iyi bir rol model olmaya çalışmıştır.

Osmanlı’nın son yüzyılında yaşanan çöküş, Türkiye Cumhuriyeti’ne zayıf bir ülke bırakmıştır. Fakir bir tarım ülkesi olarak Türkiye, uluslararası sahnede yer alabilmek için büyük bir mücadele vermiştir. Bu bağlamda, çalışmanın bu bölümünde

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulma yollundaki verilen mücadele ve bu mücadele esnasında yapmış olduğu diplomatik temaslar incelenmiştir.

3.2.1. Birinci Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'nin Durumu

Birinci Dünya Savaşı sona erdikten sonra Türkiye'nin sosyolojik, politik ve ekonomik durumunu incelemek, o zamanlardaki koşullarını bilmek, ülkenin davranışlarını tahlil etmek açısından önemlidir. Nitekim o zamanlarda Türkiye yıkılmış bir imparatorluktan doğmaya çalışmaktaydı. Bu nedenle bu durum tahlilleri, Türkiye'nin diğer devletlerle olan ilişkilerdeki tutumunu yansıtmaktaydı.

3.2.1.1. Sosyo-Ekonomik Durumu

Birinci Dünya Savaşı öncesinde zaten Avrupa'nın açık pazarı olan Osmanlı Devleti savaşla beraber çok yıpranmıştı. Kurtuluş Savaşı başladığı dönemde, ülkenin maddi kaynakları sıfıra yakındı. Devlet yüzbinlerce genç üreticisini ve zaten az olan eğitilmiş insanlarını savaşlarda kaybetmişti. Üretici ile birlikte üretime harcanacak sermaye de kalmamış ve Osmanlı Devleti çaresizliğe düşmüştü. Kapitülasyon ve ticaret anlaşmaları yüzünden, var olan yerli üretim ve üreticiler de barınamıyordu (Köylü, 2017: 185). Var olan ilkel sanayi ve ticaret alanları işgal altındaki kıyı kentlerindeydi. Çivi bile üretileniyor var olanlar düzelterilip kullanılıyordu (Oran, 2008: 101). Ayrıca halk kendi buğdayını bile üretemeyecek kadar fakirdi. Bankacılık, sigortacılık, su, gaz, elektrik, maden işletmeleri gibi işletmeler yabancılar eliyle yürütülüyordu. Kişi başına düşen milli gelir çok azdı. Ulaşım ağı, rıhtım, limanlar ve fenerler işgalcilerin elindeydi.

Ulaşım imkânları çok sınırlıydı. Batı tarafından işletilen demiryolu dışında ulaşım at arabaları, kağnı ile sağlanabiliyordu. Zaten, İstanbul-Eskişehir arası tren 22 saattir. Birçok ulaşım ve haberleşme merkezinde İtilaf Devletleri'nin kuvvetleri vardı. Milli Mücadele'nin başarıya ulaşabilmesi için maddi olanaklar sıfıra yakındı.

Anadolu köylüsü yıllardır süren savaşlardan bıkmış, tükenmişti. Salgın hastalıklar ve açlık nüfusun azalmasına sebep oluyordu. Türkiye Avrupa'da dullar ve yetimler ülkesi olarak anılıyordu. Çünkü ölümler 18-35 yaş arasındaydı (Sandıklı, 2014: 50).

Bu olumsuz şartlar altında İzmir'in işgali ile tüm Anadolu'nun ihracatını yapan liman kapandı. Bölge Rumları bu işgalden sonra halkı korkutacak eylemler gerçekleştirdiler. Bunların üstüne İstanbul'da padişah bu işgale tepki göstermemişti. Bu olaylar M. Kemal'in işine yaradı ve tutsak olan padişahı kurtarmak adına halkın Kurtuluş Savaşı'ndan yana gönlünü kazandı. Artık ulusal bilinç ateşlenmişti.

3.2.1.2. Siyasi Durumu

İtilaf Devletleri, Mondros Mütarekesi'nden sonra ülkenin zengin ve stratejik bölgelerini işgale başlamışlardı. Ordular terhis ediliyor, silahlara el konuluyordu. Bu işgallere sesini çıkarmayan Osmanlı yönetimi yüzünden yurdun her yerinde kurtuluş çareleri aranmaya başlandı. İşgalci devletlerin haksız davranışları ve özellikle İzmir'in Yunanistan tarafından işgali ve doğuda bir Ermenistan kurulma fikri milli cemiyetleri silahlı mücadeleye itmişti.

Halkta ulusal değil, yerel bilinç hakimdi. İttihatçı askerlerin yardımıyla 'redd-i ilhak' gibi dernekler kurulmuştu. Kurulan bazı dernekler de yerel kurtuluşa yönelikti. Zaten ulusal bir hareketi gerçekleştirecek ve yönetecek yeteri beceriye sahip değildiler. Halkın eğitim seviyesi çok düşüktü ve gelişmeleri takip edip anlamaları zordu.

Şeyhülislam Kurtuluş Savaşı taraftarlarını ve Mustafa Kemal'i vatan hainliğiyle suçlamış, M. Kemal de Anadolu'daki müftüler aracılığıyla karşı fetva verdirmişti. Anadolu'nun köylü halkı İstanbul'dan gelen fetvadın olumsuz etkilenmişti. Birçok olumsuzlukların yanında bir de isyanlar çıkıyordu. Bu isyanlarla baş edemeyen Ankara, kendisine yakın çetelerden yardım alıyordu. Anadolu savaştan bıkmış, tükenmişti ve ulusal bilincin zayıf olmasından dolayı çok asker kaçağı olmaktaydı.

Doğu'da Ermenistan'ın kurulması da halk arasında tepkilere neden oldu. Özellikle Kürt aşiretlerini endişelendirmişti. Çünkü aşiret reisleri Ermeni tehciri sırasında Ermeni mallarını paylaşmışlardı ve geri vermek istemiyorlardı. Ayrıca Ermenistan kendi çoğunluklarının yaşadıkları yere kurulacak ve ne kadar genişlerlerse o kadar yaşam alanları daralacaktı. Bu sebeplerden dolayı Kürtler, Kurtuluş Savaşı'na büyük destek verdi ve ilk diplomatik zafer de Ermenistan'a karşı kazanıldı (Oran, 2008: 104).

Anayurdun paylaşılmak istenmesi ile Panislamizm, Panturanizm, Osmanlıcılık, Amerikan mandacılığı gibi oluşan yeni siyasal fikirler sarsılmıştı. Böylece ulusal ve bağımsız bir devletin kurulması ortamı oluşmuştu. Mustafa Kemal gerçekçi olmayan büyük Türk Devleti ya da Büyük bir İslam devleti fikirlerinin savaş sonrası oluşan

ortamda hayalî olduğunun farkındaydı. Ulusal birlik esasına dayanan, ulusal birliğin kurulabileceği sınırları kapsayan, gerçekçi hedefleri olan ortak yurttaşlık fikrine dayanan bir ulusçuluk tasarlamaktaydı.

Osmanlı hükümetinin işgalcilerin her dediğine sesini çıkarmayan teslimiyetçi davranışı ülkeyi ikiye bölmüştü. Bir kısım, padişahının ne yaparsa doğru yapar anlayışı ile teslimiyetçi görüşten yana; diğer kısım da hür ve bağımsız bir şekilde kendi topraklarında yaşamaktan yanaydı. Hatta bu uğurda kendi çaplarında dernekler, cemiyetler ve ordular kurdular. Bunlardan en önemlisi İzmir'in işgali ile kurulan Kuvay-i Milliye idi. Nitekim yeni Türk Devleti bu iki görüş arasındaki çekişmelerle kuruldu (Köylü, 2017: 187).

3.2.2. Mondros Mütarekesi ve Milli Mücadelenin Başlaması

30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması, Osmanlı İmparatorluğu için Birinci Dünya Savaşı'nın bittiği anlamına gelir. İngilizler tarafından Fransız komutan Amiral Amet saf dışı bırakılmış, görüşmeler Osmanlı İmparatorluğu ile İngiltere arasında geçmişti. Fransızlara bırakılan Kilikya'nın (Mersin, Adana ve doğusu) Osmanlılarca hemen boşaltılması kararı verilmişken, bu görüşmede asayiş sağlayacak kadar kuvvet bulundurabileceğine karar verilmişti. Böylece Mondros, Müttefikler arasındaki ilk çıkar çatışmasının temsili oldu.

Mondros hükümleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun kayıtsız şartsız tesliminden oluşan 25 maddelik bir belgedir. Ordunun teslimiyle ve çekilmesiyle ilgili konular konuşulmuştu. Hicaz'da, Asir'de, Yemen'de, Suriye'de ve Irak'taki bütün orduların terhis edilmesi ve Trablus ve Bingazi'de subayların teslimi, ordunun bütün araç gereçlerinin verilmesi maddesi teslimiyetin en önemli göstergesiydi. Bunun dışında 6 önemli madde daha Osmanlı İmparatorluğu'nun tamamıyla tesliminin ve işgal edilebileceğinin göstergesiydi. Müttefik devletlerin Türk limanlarına, telsiz ve haberleşme araçlarına, demir yollarına el koyması, Türklerin tutsak ettiği ya da gözaltına aldıklarının Müttefiklere teslim edilip, onlarınca Türk tutsaklarını buyruğunda tutması; Boğazları, tünelleri, bütün limanları işgal etmesi önemli maddelerdendi. Ama en önemli ve asıl maddesi Müttefiklerin, kendi güvenliklerini tehdit edecek herhangi bir durum ortaya çıkarsa, Müttefikler herhangi bir stratejik noktayı işgal etme hakkını ellerinde tutacaklardı. Bu maddeyle de bu antlaşma bir silah bırakışması sözleşmesi anlamını kaybedip, kolayca tahrik edecekleri bir olayın ardından istedikleri yerleri işgal

etme hakkını doğuran bir belgeye dönüşmüştü. Yani tam anlamıyla “kayıtsız şartsız teslim” anlamına geliyordu.

Antlaşma yürürlüğe girdikten sonra, Türk ordusu bazı bölgelerde silahları bıraktı. İngiliz ve Fransız subaylarının denetimiyle silahlar toplandı ve yığınla depolara konuldu (Köylü, 2017: 184). Mondros’un karşılıklı bir silah bırakışması olması gerekirken, Müttefikler işgalleri başlatmak için Sevr Barış Antlaşmasını bile beklemediler. 7. maddeyi kullanarak İmparatorluğun çeşitli yerlerini işgal ettiler. Her üç ülkenin de donanmaları 13 Kasım 1918’de İstanbul’a üslandılar. İngilizler Musul’u 15 Kasım’da yani ateşkesten 15 gün sonra işgal etti. İtalya Antalya’yı ve Kuşadası’nı, Fransa da Adana, Urfa, Maraş, Antakya ve İskenderun’u 1919’da işgal ettiler. İngiltere İzmit, Eskişehir ve Samsun’a; Fransa Zonguldak’a; İtalya da Konya’ya denetimi sağlamak ve silah toplamak için birlik yerleştirdi. ABD, İngiltere ve Fransa, 15 Mayıs 1919’da İzmir’i Yunanistan’a işgal ettirdiler. 1920 yılında da İngiltere-Fransa-İtalya kuvvetleri İstanbul’u işgal etti ve Padişaha yapılan baskı sonucu Meclis-i Mebusan faaliyetini sona erdirdi, mebuslar Müttefikler tarafından Malta adasına sürüldü (Oran, 2008: 111,112).

İşgalin sonucu olarak Anadolu’nun birçok yerinde milli cemiyetler kuruldu. Ayrıca Kasım 1918’den beri gerçekleşen, Kuvay-ı Milliye adı verilen bir takım bölgesel kurtuluş birlikleri silahlı mücadele vermeye başlamışlardı. Daha sonra Mustafa Kemal yönetiminde Erzurum ve Sivas kongreleri yapılmış, bahriye nazırı Salih Paşa Ankara ile temasa geçmiş –Amasya Görüşmesi-, Meclis-i Mebusan İstanbul’da açılmış ve Sivas Kongresinde kabul edilen Misak-ı Milli’yi kabul etmişti. Bu mücadele, Fransızların Antep, Urfa ve Maraş’tan atılmasında etkili oldu.

3.2.2.1. Amasya Genelgesi’nin Hazırlanması ve Duyurulması

Amasya Genelgesi, Türk milli mücadele hareketine önemli bir başlangıçtır. Genelge, Mondros Mütarekesi’nden sonra ortaya çıkan bölgesel kurtuluş hareketlerinin ve kurulan Müdafaa-i Hukuk faaliyetlerinin yetersiz kaldığını, çare olmadığını, ülke genelinde bir bütün olarak örgütlenmeye olan acil ihtiyacı ilk kez açıklayan bir beyannamedir. Girişimlerin artık bireysel ya da bölgesel olmaması gerektiğini, bir cemiyet çatısı altında faaliyetlerin sürdürülmesi gerektiğini dört maddelik bir bildiriyle ifade etmiştir (Aktaş, 1973: 79-80).

Mustafa Kemal, Ali Fuat Paşa, Hüseyin Rauf Bey, Üçüncü Ordu Müfettişliği Kurmay Başkanı Albay Kazım, kurmay heyetinden tebliğ işleriyle görevli memur Hüsrev Bey, askeri makamlara şifreleyen yaver Muzaffer Bey ve posta memuru Abdurrahman Rahmi Beylerin imzalarıyla bildiri metni üzerinde bir Genelge hazırlamışlardı. Ayrıca XV. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa ile Konya’da bulunan İkinci Ordu Müfettişi Mersinli Cemal Paşa’nın onayları da telgrafla alınmıştı (Atatürk, Nutuk III: 915-916).

Üçüncü Ordu Müfettişi Mustafa Kemal bu tamimi yayınlamadan önce dönemin ünlü komutanlarına imzalatmasının amacı, milli mücadeleyi meşrulaştırmak ve bir halk harekâtı haline getirmektir. Mustafa Kemal yaşanan süreci şöyle ifade etmiştir:

“Anadolu’ya geçeli bir ay olmuştu. Bu süre içinde bütün ordu birlikleriyle temas ve bağlantı sağlanmış; millet mümkün olduğu kadar aydınlatılarak dikkatli ve uyanık bir duruma getirilmiş, milli teşkilat kurma düşüncesi yayılmaya başlamıştı. Genel durumu artık bir komutan ile yürütüp yönetmeye devam imkânı kalmamıştı. Yapılan geri çağırılma emrine uymamış ve onu yerine getirmemiş olmakla birlikte, milli teşkilat ve hazırlıkların yönetimine devam etmekte olduğuma göre, şahsen asi duruma geçmiş olduğuma şüphe edilemezdi. Bundan başka ve özellikle girişmeye karar verdiğim teşebbüs ve faaliyetlerin köklü ve şiddetli olacağını tahmin güç değildi. O halde, yapılacak teşebbüs ve faaliyetlerin bir an önce şahsi olmak niteliğinden çıkarılması mutlaka bütün bir birlik ve dayanışmayı sağlayacak ve temsil edecek bir heyet adına olması gerekli idi”. (Atatürk, Nutuk I: 30.)

Amasya Genelgesi Kararları;

- 1- Vatanın bütünlüğü, milletin istiklali tehlikededir.
- 2- İstanbul hükümeti, üzerine aldığı sorumluluğu yerine getirememektedir.

Bu durum ise milletimizi yok olmuş gibi göstermektedir.

- 3- Milletin istiklalini, yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır.
- 4- Milletin haklı sesini ve haklarını dünyaya duyurmak için her türlü tesir ve baskıdan uzak bir milli heyetin varlığı mecburidir.

5- Anadolu’nun her bakımdan en güvenilir yeri olan Sivas’ta, milli bir kongrenin toplanması kararlaştırılmıştır.

6- Bunun için bütün vilayetlerin her sancağından milletin güvenini kazanmış üç temsilcinin mümkün olduğu kadar çabuk yetişmek üzere hemen yola çıkarılması gerekmektedir.

7- Her ihtimale karşı, bu meselenin milli bir sır halinde tutulması ve temsilcilerin lüzum görülen yerlerde, seyahatlerini kendilerini tanıtmadan yapmaları gerekmektedir.

8- Doğu vilayetleri adına, 10 Temmuz'da, Erzurum'da bir kongre toplanacaktır. Bu tarihe kadar diğer vilayetlerin temsilcileri de Sivas'a gelebilirse, Erzurum Kongresi'nin üyeleri, Sivas Kongresi'ne katılmak üzere hareket edeceklerdir. (Genelge için bkz, Atatürk, Nutuk I, s. 30-31, Atatürk, Nutuk, Vesikalar, 26, belge, s. 915- 916, Atatürk'ün Bütün Eserleri, c. III, s. 107-108, Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, Mayıs 1981, belge no: 1733, s. 79.)

Amasya Genelgesinin; 5, 6, 7, 8. maddeleri istiklal savaşının programını, 1 ve 2. maddesi gerekçesini, yine 1. maddesi amacını ve 3. maddesi de yöntemini açıklamaktadır. Bu genelge ile vatani kurtarmaya kararlı olan Mustafa Kemal ve arkadaşları ilk defa milli direniş için bir protokol hazırlamış ve topraklarının bağımsızlığı ve bütünlüğünü sağlamak için yapılacak işlerin bir çerçeve planını ortaya koymuşlardır. Bu genelge ile millet esas alınmış, siyasi ve hukuki yollarla milli bir devlete gidişin tarihi bir belgesi ilan edilmiştir. Genelgede İstanbul Hükümetinin artık işlevsel olmadığına karar verilip hükümete karşı çıktığı için, genelge 'Bağımsızlık Beyannamesi' olarak kabul edilir (Köylü, 2017: 212). Bütün ulusun kurtuluşu için bir program hazırlanmış, egemenliğin uygulanması için millet hem İtilaf Devletlerine hem de Osmanlı Hükümetine karşı savaşa çağırılmıştır.

Tüm imzalar alındıktan sonra bu karar, asker, sivil bütün makamlara gönderildi. Böylece Mustafa Kemal Paşa kurtuluş davasına açıkça el koymuş oldu. İstanbul Hükümeti, birçok vilayete Mustafa Kemal'in görevinden azledildiği ve hiçbir emrinin yerine getirilmemesi gerektiğini duyurdu. Buna rağmen Amasya'dan çıkıp Sivas'a oradan da Erzurum'a geçen Paşa, büyük bir saygıyla karşılandı. Nitekim Erzurum Kongresi başlamadan önce de, askerlikten istifa etti.

Sonuç olarak, genelge ile Türk milletine egemenliği ve bağımsızlığı yolunda bir çağrıda bulunulup, kendi kaderini kendisinin tayin etmesi istenmiş ve milli mücadelenin esasları yazılı bir metin haline getirilmiştir. Yayınlanan kararlarda milletten söz edilmesi ve Türk milliyetçiliğini gündeme getirmesi halk üzerinde iyi ve güven verici etki oluşturmuştur.

3.2.3. Kongreler Dönemi

Kurtuluş Savaşı'nın ilk döneminde Anadolu hareketinin siyasi ve askeri olarak teşkilatlanması konuları önemliydi. Amasya Genelgesi ile ulusal direnişin ilkeleri yayımlandıktan sonra 23 Temmuz 1919'da Erzurum, 4 Eylül 1919'da Sivas kongreleri ile hareketin siyasi yapısı oluşturuldu.

Kongrelerin, izlenecek dış politika açısından iki önemi vardı. Bunlardan biri, 'milli sınırlar içinde vatanın ayrılmaz bir bütün olduğu' ilkesine uygun olarak diğer devletlerle ilişkilerin yürütülmesiydi. Diğer de, kongreler Anadolu hareketinin dış dünya ile ilişkilerinde kendisini temsil edecek biçimsel bir yapıya sahip olmasını sağladı.

3.2.3.1. Erzurum Kongresi

Savaşın bitimiyle yapılan Mondros Mütarekesi'nden sonra İstanbul'da demokratik güçlü hükümetler kurulamamıştı. Dış müdahalelere açık, zayıf kabinelerin uygulamaları Anadolu'da güvenlik endişesi duyan pek çok kesimi yerel kongreler etrafında toplanmaya itmişti. Erzurum Kongresi'nin toplanmasına da en büyük neden şark vilayetlerinin Ermenilere terk edileceği endişesiydi.

Amasya Genelgesi'nin 2. maddesinde Erzurum Kongresi'nin 10 Temmuz'da toplanacağı kararlaştırılmıştı ancak, gecikmeyle beraber 23 Temmuz 1919'da, 56 delege toplanarak açıldı. Böylece Anadolu'da Milli Mücadele birliğinin kurulmasının ikinci adımı Erzurum Kongresi ile atıldı.

Amasya Genelgesi'nden sonra istifa eden Mustafa Kemal'e, başta Kâzım Karabekir olmak üzere Anadolu'daki komutan ve mülki amirlerin büyük bir çoğunluğu destek verdiler. Mustafa Kemal Paşa bu istifa ile askerler üzerindeki etkiyi belki de kaybedecekken, Karabekir Paşa'nın 3. Ordu Müfettiş Vekili ve 15. Kolordu Komutanı olarak kendisi ve ordusunun Mustafa Kemal'in emrinde olduğunu söylemesi olumsuz etkileri engellemişti.

Mustafa Kemal Paşa'nın askerlik mesleğinden ve resmi görevinden ayrılmasının ardından Kongre başkanlığı gibi sivil bir görev üstlenmesi, hukuki ve siyasi zemine verdiği önemin bir göstergesi olarak anlaşılmalıdır. Zira böyle bir görev ve unvanın kabulü ile Mustafa Kemal Paşa'nın faaliyetlerinde meşru bir zemin ortaya çıkmış; yapılacak mücadelenin hukuki zemininin ve siyasi şartlarının olgunlaştırılması mümkün hale gelmiştir (Avşar ve Duman, 2011: 302).

Amasya Genelgesi'nde kararlaştırıldığı üzere, Mustafa Kemal bu dönemde milli bir Kongre toplayarak, milli mücadele ile ilgili tüm faaliyetleri birleştirmeyi

planlıyordu. Kâzım Karabekir ise daha önce Doğu illeri için bölgesel bir Kongre toplanmasının faydalı olacağı görüşündeydi. Çünkü Doğu illeri Ermeni tehdidi altındaydı. Zaten Anadolu'da büyük bir güvenlik endişesi vardı. Ermenilerin Birinci Dünya Savaşı boyunca halka yapmış olduğu zulümler, halkı derinden etkilemişti. Müttefiklerin İngilizce ve Fransızca mütareke nüshalarında, “6 Ermeni ilinde karışıklık çıkarsa müttefikler bu illerin herhangi birini işgal etme hakkını ellerinde tutarlar” maddesine karşılık, Osmanlıca metinlerde vilâyât-ı sitte olarak ifade edilse de bölgenin milliyetçi aydınlarında bu husus tedirginlik oluşturmaya yetmişti. Ayrıca Karadeniz’de de Rum çeteleri ortaya çıkmış ve gün geçtikçe sayıları ve Müslüman halka yapılan faaliyetleri artmıştı. Halkı korumak adına devlet tarafından hiçbir tedbir alınmamıştı. Bu yüzden ilk dernekleşme Trabzon’da olmuş, Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti kurulmuş ve tüm Anadolu’da bu tarz dernekleşmeler başlamıştı. Bu dernekler cemiyet eşraf, aydın, asker ve sivil bürokrasiden destek bulmuştu. Erzurum Kongresi’ne de delegeler gönderdiler (Doğanay, 2003: 299-300.)

İtilâf Devletleri, Mondros Mütarekesi şartlarının gereği olarak, İngiliz Albayı Alfred Rawlinson’u Doğu Anadolu’daki Türk ordusunun silahsızlandırılması için görevlendirmişti (Özgiray, 1991: 43). Kongre öncesi Erzurum’a gelen Rawlinson, Mustafa Kemal Paşa’ya Erzurum’da bir kongrenin toplanacağını duyduğunu, bu kongrenin yapılmamasının daha münasip olduğunu söyleyerek, hükümetinin bu kongrenin toplanmasına müsaade etmeyeceğini bildirdi. Mustafa Kemal Paşa kesin bir sesle: “Açılmamasını tavsiye eden mütalâanıza hâkim olan sebepleri bile sormayı lüzumlu görmüyorum. Ne hükümetinizden, ne de sizden müsaade istemedik ki, böyle bir müsaadenin verilip verilmeyeceği bahis mevzuu olsun” diyerek kararlı olduğunu göstermiştir (Kansu,1988: 44). Nitekim Rawlinson hatıralarında, kongrenin toplanmasına engel olmaya çalıştığı konusunda herhangi bir bilgi vermemiş; Mustafa Kemal Paşa’nın Erzurum’a geldikten sonra, kendisiyle sık sık görüşüp “uzun uzun” konuştuğunu, onun siyasî fikirlerini ve bunların uygulanmasında uğradığı zorlukları ve Temmuz ayında Erzurum’da düzenleyeceği kongrenin konularını kendisinden öğrendiğini yazmıştır (Rawlinson, 1923: 189-190).

İngilizlerin tehditlerine rağmen kongre açıldı ve kongreye Mustafa Kemal davetli olarak katıldı. Daha sonra bu Kongreye asil üye olabilmesi için, Erzurum delegesi Cevat Dursunoğlu istifa ederek, kendi yerine Mustafa Kemal’in seçilmesini sağlamıştır. Mustafa Kemal’in başkan seçildiği bu yerel Kongre milli bir hâl almış,

umumi değerlendirmeler yapılmış ve doğu illerinin durumu görüşülmüş, Milli Mücadelenin temelleri açısından önemli kararlar alınmıştır. (Köylü, 2017: 216)

Erzurum Kongresi'nde Milli Mücadele'nin anayasası olarak kabul edilebilecek on maddelik bildiriye imza atıldı. Asıl amaç, vatanın bütünlüğü ve milletin bağımsızlığını sağlayacak adaletli bir barış düzeninin kurulmasıydı. Bu Kongrede ilk defa milli sınırlardan bahsedilmiş, Mondros Mütareke'sinin tespit ettiği sınırlar kabul edilerek Misak-ı Milli'ye ışık tutulmuş, yeni Türk Devleti'nin temelleri atılmıştı. Ayrıca İstanbul Hükümeti'ne kafa tutulmuş, vatani koruma ve ulusun bağımsızlığını elde edemeyeceği takdirde, bu amacı gerçekleştirmek için geçici bir hükümet kurulacağı hususu açıkça dile getirilmiş ve milli meclisin derhal toplanması istenmişti. Erzurum Kongresi'nde bazı dış politika ilkeleri de belirlenerek ilân edilmişti. Bu da Erzurum Kongresi'nin bir yasama organı gibi hareket ettiğini göstermektedir. Osmanlı yönetiminden ayrı, bağımsız bir idare olarak kurulan Temsil Heyeti ise onun yürütme organı şeklini almıştı.

Manda ve himaye kabul edilmeyerek milli egemenliğin koşulsuz olarak gerçekleştirilmesine ilk defa Erzurum Kongresi'nde karar verilmiş ve Türk milletinin kendi geleceğinin kendisi tarafından tayin edilmesi kesinleştirilmiş, bu uğurda her türlü tedbiri alabileceğine karar verilmişti. Amasya Genelgesi'nde alınan kararlar korunduğu gibi, buradaki esaslar Sivas Kongresi'nce de aynen kabul edilmişti. Vatani bir bütün halinde kurtarma teşkilatının en önemli adımı atıldığı, teslimiyetçiliğine karşı çıkılarak hedefe biraz daha yaklaşıldığı için amacına ulaşmış bir Kongredir. Mustafa Kemal Paşa kapanış konuşmasında; "Tarih şüphesiz bu Kongremizi ender ve büyük bir eser olarak kaydedecektir." cümlesiyle ifade etmiştir. Kazım Karabekir de bu Kongre için "Erzurum Kongresi, büyük ve haince tehlikelerin meydana geleceğini kesinlikle gerçek sayan Doğu Bölgesi halkının karar ve teşebbüsleriyle olmuştur. Bu toplantıda politik ve kişisel hiç bir etkinin olmadığı kesinlikle anlaşılmıştır." cümlesini kullanmıştır (Goloğlu, 2008: Giriş).

Erzurum'dan İstanbul Hükümetine, yabancı elçiliklere ve uluslararası kamuoyuna verilen mesajlar, demokratik temsile dayalı, milli bütünlüğü merkeze alan, millet-teritorya bağını vurgulayan çerçevede olmuştur. Bölgede toplanan farklı etnik grupları kültür, tarih ve medeniyet ortaklığına, milli bilince yapılan hatırlatmalarla bir arada tutulmuş ve Anadolu'da bağımsızlık için mücadele veren Kuvay-ı Milliye üzerinde manevi bir etki yaratmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın Milli Mücadele'nin lideri

olarak bölgeye gelişi, demokratik bir hava katmış ve Erzurum’u milli devletin inşasına giden yolda öncü kılmıştır (Ersal, 2016: 15-36).

3.2.3.2. Sivas Kongresi

Sivas Kongresi, doğrudan doğruya Mustafa Kemal Paşa’nın çağrısı üzerine toplanmış bir kongredir. Doğu ve Batı illeri ile Trakya’nın yani tüm memleketin birleştirilmesi, vatanın işgalden kurtarılması, milli hakimiyeti sağlamak amacı ile Sivas’ta birliğinin sağlanacağı bir kongrenin toplanacağı Amasya Genelgesi ile her tarafa bildirilmiş ve her bölgeden ikişer delegenin Sivas’a gönderilmesi istenmişti (Turan, 1999: 40).

Erzurum Kongresi’ne katılan Heyet 2 Eylül’de Sivas’a ulaştı. Ancak Kongre, İstanbul hükümetinin baskıları sonucu planlanan katılımın yarısı kadarıyla 4 Eylül 1919’da açıldı. Mustafa Kemal’in başkanlığında açılan kongrenin ikinci gününde Padişaha telgraf gönderilerek ona bağlı olduklarını ve milletin hakkını korumaya çalıştıklarını bildirdiler. Mustafa Kemal Paşa oybirliğiyle başkanlığa, Bekir Sami ve Rauf Beyler Başkan yardımcılıklarına seçildiler. Öncelikle Erzurum Kongresi kararlarının maddeleri üzerinde yapılacak değişiklikler halledildi. 7. maddede yapılan değişiklikte Erzurum’da seçilen 9 kişilik Heyet-i Temsiliye’ye Batı Anadolu adına 6 üyenin daha eklenmesiyle sayının 15’e çıkarılması uygun görülmüştü. Kongrenin son oturumunda yapılan seçimde oy çokluğu ile 6 üye daha seçildi. Daha sonra Refet Bey nizamnameye uygun olarak 16’ncı üye sıfatıyla Heyet-i Temsiliye’ye katıldı.

Sivas Kongresi sekiz gün boyunca sekiz toplantı yaptı ve 11 Eylül’de sona erdi. Kongrede tartışılan en önemli meselelerden biri manda ve himaye konusuydu. Özellikle Amerikan mandasının kabul edilebileceği görüşü hakimdi. Sivas’a kongreyi gözlemlemeye gelen tek gazeteci Amerikalı L.E. Browne ile yapılan görüşmelerde mandanın kabul olmayacağı belirtilmiş, kendisi de bir raporunda “Türkler kendilerine ekonomik olarak yardım edecek birkaç danışman gönderecek bir ülke istiyorlardı, yoksa memleketlerini kendileri idare edeceklerdi” demişti (Bilgen,2002: 385). Nitekim uzun tartışmalar sonucu bu görüş reddedildi. Bu kongrede, ülkenin istiklalini ve milletin haklarını korumayı hedefleyen Anadolu Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kuruldu ve böylece milli teşkilat bütün vatana yayılmış, başında da Heyet-i Temsiliye’nin olması kararlaştırılmıştı. 12 Eylül’de Sivas halkının huzurunda “...millet hakimiyetinin ve istiklal ruhunun daima kalplerinde yaşayacağı ve Anadolu’nun her türlü mukavemete hazır ve muntazır olduğu” bütün dünyaya ilan edilmişti.

Sivas Kongresi, Erzurum Kongresi'nin aksine kötü hadiselerle ve engellerle gerçekleşti. İngilizler Sivas'ın işgal edileceğini söyleyerek tehdit etmiş, Fransız Jandarma Müfettişi Bruno da kongrenin toplanmaması için baskı yapmıştı (Köylü, 2017: 222). İstanbul Hükümeti çok önceden duyurulmuş bu kongreye düşmanca bir tutumla yaklaştı. Kongreye katılımların olmaması için bir baskı kurdu ve Sivas Kongresi'ni dağıtmak ve Mustafa Kemal Paşa ile arkadaşlarını yakalatmak için, Elazığ Valisi Ali Galip'i görevlendirdi. Ancak, üzerlerine gönderilen askeri birlikler bunu önledi. Bu olay Damat Ferit Paşa kabinesiyle, Anadolu'nun ilişkilerinin kesilmesi sonucunu doğurdu. Mustafa Kemal Paşa durumu padişaha bildirmek istediysen de Damat Ferit Paşa telgrafları padişaha göstermedi. Bunun üzerine bütün telgrafhaneler İstanbul ile ilgilerini kestiler. Bu hareket, Anadolu'da gelişmiş bulunan milliyetçiler için de bir güç ifadesi oldu.

Mustafa Kemal ile İstanbul arasındaki mücadelede (8 Haziran-30 Eylül 1919) İstanbul yenilmiş ve İngilizlerden yüz bulamayan Damat Ferit Paşa istifa etmiş, yerine 2 Ekim'de Ali Rıza Paşa kabinesi geçmişti.

Yeni hükümetle birlikte, basında da Sivas Kongresi'nin faaliyetleri ile ilgili haberlere ve övgülere rastlanmaya başlanmıştı. Artık gazetelerin ilk sayfalarını Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'in portreleri süslemekteydi (<http://www.ait.hacettepe.edu.tr/egitim/ait203204/19.pdf>). Mustafa Kemal kongre kararlarının basın yoluyla yayılması için ayrıca gazete çıkarttırmıştı. Dört sayfalık gazetenin adı İrade-i Milliye idi ve ilk sayısında kongre haberlerini, açılış konuşmalarını yayınlamıştı.

Aslında yaşanan bu olaylara rağmen, Sivas Kongresi'nin seçtiği Heyet-i Temsiliye, İstanbul hükümetine karşı başlattığı meydan okumayı başarıyla sonuçlandırmıştı. Türkler kendi geleceğine ilişkin umutlarını Heyet-i Temsiliye'nin ellerine terk etmiş bulunuyordu. Sivas Kongresi Erzurum Kongresi'nde vatanın bütünlüğü ve ulusun bağımsızlığını temin için verilmiş kararları kabul etmeye mal etti ve genelleştirdi. Kongre 11 Eylül'de aldığı kararlarda; vatanın bütün ve bölünemez olduğu, milli egemenliğin üstün kılındığı, milletin işgallere birlik içinde kendini müdafaa edeceği, mandanın kabul edilemez olduğu, Mebuslar Meclisinin derhal toplanması gerektiği, milli bir direnme için "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" oluşturulduğu maddeleri vardı.

Bu kongre daha geniş çapta duyulmuş, tesirleri daha etkili olmuş ve kendinden sonraki gelecek olayları etkilemiştir. Çünkü kongre üyeleri bütün ülkeyi temsil eden

kişilerdir ve milletin birlik olduğunu tüm dünyaya ilan etmiştir. TBMM'nin açılmasında, Misak-ı Milli'nin kabul edilmesinde, Milli Mücadele'nin bütün anlaşmalarında Sivas Kongresi'nin etkisi vardır. Kongreye katılanlar her ne kadar farklı görüşlere sahip olsa da alınan kararlar Mustafa Kemal'in isteği doğrultuda yani savaş ve ihtilal tek örgüt tarafından, bütün yurda yayılmış biçimde yürütülecektir. Kongrede milli egemenlik ilkesinin "Saltanat ve Halifeliği" kurtaracağı görüşü ortaya atılmıştı. Bu çok önemli bir adımdır ve böylece, milli egemenlik, Osmanlı saltanatının üstüne çıkarılmaktadır.

Amasya'da milli mücadelenin komutanlarının imzası ve onayı ile ilan edilen, genelgede geçen daha sonra sık sık ifade edilen "milletin istiklalini milletin, yine azim ve kararı kurtaracaktır." ilkesi daha sonra hem Erzurum Kongresi hem de Sivas Kongresi kararları üzerinde etkili olmuştu. Diğer bir ifade ile kongre kararlarının özünü genelgenin temel ilkesi olan milli hâkimiyet ve irade-i milliye oluşturmuştu. Erzurum ve Sivas kongreleri, milli iradenin oluşması ve demokratik sürecin başlatılması bakımından çok önemli gelişmelere sebep olmuştur. Ülke yıkılmış ve bitap haldeyken, Anadolu'da genelge ilan ederek, kongreler toplamak ve halkın eğilimini belirleyerek verilecek mücadelenin esaslarını tespit etmek amaçlanmıştı. Bunlar, çok üst düzeyde ve takdir edilmesi gereken çalışmalar olup, yeni Türk Devleti'nin kuruluşunu hazırlayan çok önemli girişimlerdir.

3.2.3.3. Heyet-i Temsiliye'nin Çalışmaları ve Dış İlişkileri

"Heyet-i Temsiliye" başkanlığını Mustafa Kemal'in yaptığı, dokuz kişiden oluşan, Erzurum Kongresinde kurulmuş, Eylül 1919- Nisan 1920 tarihleri arası çalışmış bir kuruldur. Başlangıçta heyet sadece Doğu Anadolu Bölgesi için yetkiliydi. Sivas Kongresi sonucu yetkileri artmış, on altı kişilik bir kurul haline gelmiş, yetki alanı Anadolu ve Rumeli'yi kapsayacak şekilde genişletilmişti. Ankara'da yeni bir meclis açılıncaya kadar 'geçici hükümet' görevi görmüştü. Yani bir nevi yürütme organı olarak görev yapmıştı. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışına kadar memleketin geleceği üzerinde tek söz sahibi olan kurul olmuş, bu görevle, vatanın bütünlüğünü korumak resmileşmişti. Bu heyet milli menfaatleri elde etmek için yabancı devletlerle görüşmeler yaptı. Milli mücadele döneminde işgalcilere karşı desteğini alabileceği iki devlet, Sovyetler Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri ile arayış yakın tutmaya çalıştı.

Resmi olmamakla birlikte ilk dış temasını Sovyet Rusya ile gerçekleştirdi. Her iki hükümette ortak düşmana karşı mücadele veriliyor olması birbirlerini tanıma

zorunluluğu getirmişti. Ayrıca Milli Mücadele hükümetinin hem ekonomik hem askeri yardıma ihtiyaç duyması Ankara'yı Rusya'ya yakınlaşmaya itmişti.

Komünizm rejimini yaymak isteyen Sovyet Rusya, Türkiye'ye Albay Budenny önderliğinde Vorosilov Heyeti'ni gönderdi (Aydoğan, 2007: 338-339). Budenny ile Mustafa Kemal Havza'da dostane ilişkiler kurmuş ve heyet ümitli bir şekilde Havza'dan ayrılmıştı. Albay Budenny, İtilaf Devletleri'nin desteğiyle şarkta faaliyette olan Ermenileri onların da istemediklerini, bu uğurda da Türkiye'nin yanında olduğunu belirtmişti. Ancak Mustafa Kemal'e dört bir yandan işgal edilmiş bu ülkeyi kurtarmanın çok zor olduğunu söylemiş, Mustafa Kemal ise;

“ İşte bizim milletimizin hususiyeti de böyle felaketli zamanlarda iş görmesi, harikalar yaratmasıdır. Siz müsterih olunuz! Müşterek düşmana karşı bizi tahmin ettiğinizden daha tehlikeli ve hesaba katmaya değer bir kuvvet olarak bulacaksınız.” cevabını vermişti. Bunun üzerine Albay, Padişahlığın ve halifeliğin kaldırılmasını, hükümetin de komünizm rejimiyle kurulmasını böylece Rusya'nın her türlü yardımı yapabileceğini söyledi. Ancak Mustafa Kemal bunlar için çok erken olduğunu, bu şartların oluşabilmesi için önce ülkeyi işgalden kurtarmak gerektiğini, ondan sonra Komünistliği daha rahat düşünüp halka anlatmak gerektiğini söyleyerek ümit verici konuşmuş, tam bir söz vermemişti (Tansu, 1964: 238-242). Albay, Sosyalizmin Türkiye tarafından benimsendiği takdirde Milli Mücadele için Sovyetlerin bütün imkanlarını seferber edeceğini vadetmişti (Meram, 1969: 235).

Mustafa Kemal ise yeni kurulacak ülkenin 'Sovyet Cumhuriyeti'ne' yakın olacağını söyleyerek para, silah ve cephane yardımını kaçırmak istememişti. Erzurum ve Sivas Kongreleri süresince Rusya ile görüşmeler yardımların nasıl yapılacağı üzerine devam etmişti. İtilaf devletlerinin artan baskıları yüzünden M. Kemal ve Kazım Karabekir Paşa, Moskova'ya bir heyet göndermeye karar vermişlerdi. Ancak yardımlar bir yıl sonra ve yetersiz olarak başlayabildi. Bunun nedeni İngilizlerin desteğiyle Doğu Anadolu ve Karadeniz'de kurulması planlanan Ermeni, Kürt ve Pontus Rum Devleti sorunlarıydı. Nitekim 16 Mart 1920 İstanbul'un işgali Heyet-i Temsiliye ile Sovyetleri birbirine yakınlaştırmıştı.

ABD'nin barış konferansında etkili olması, Türkiye'nin parçalanmadan kurtarılması için bazı Türk aydınlarının Amerikan mandasını tek kurtuluş çaresi olarak görmeleri Milli Mücadele döneminde Amerika ile olan ilişkilere yansımıştı. Türkler savaş boyunca Amerika ile hiçbir cephede karşı karşıya gelmemişti. Ancak, barışa esas olacak Wilson prensipleri Türk milletinin geleceğini etkilemekteydi.

Paris Barış Konferansı'nda Wilson ilkelerini getiren Amerika ile manda konusunda görüşmeler yapılmış, 'King-Crane Komisyonu' Suriye, Filistin ve İstanbul'a gitmiş, 'manda ve himaye' üzerine görüşmeler yapmıştı. Bu konu İstanbul'da çok tartışılmış ve mandanın çok güçlü taraftarları olmuştu. Çünkü birçok İstanbul aydını, mandanın ülke için bir kurtuluş olduğunu, sadece İngiliz mi yoksa Amerikan mandasının daha iyi olacağını tartışmaktaydı. Bu komisyonun faaliyetleri Heyet-i Temsiliye'de birkaç kişiyi etkilemiş ve Amerikan mandası lehine karar çıkması için Mustafa Kemal'i ikna etmeye çalışmışlardı. Manda konusu dışında, görevi doğuda bir Ermeni Devleti kurulup kurulamayacağını araştırmak olan General Harbord başkanlığındaki heyet ile görüşmeler yapıldı. Heyet-i Temsiliye başkanı olarak Mustafa Kemal, General ile Sivas'ta görüşmüş; Damat Ferit'in yanlışları, İngilizlerin yaptığı haksızlıklar, Bolşevikliğin İslam dini ile uyuşmadığı ve Milli Mücadelenin çıkış sebepleri hakkında konuşmuştu. Haksız baskıdan kurtulmak ve kalkınmak adına, tarafsız bir yabancı milletin yardımını rica etti (Yalçın, 2009: 38). Ayrıca Ermenilerin etkisiyle oluşturulmuş Türkiye aleyhtarlığını yumuşatmaya çalışmıştı (Armaoğlu, 2000: 285). Ancak, Mustafa Kemal Paşa en baştan mandaya karşı çıkararak bağımsızlık yolunu seçmiş, her zaman 'ya istiklal ya ölüm' demişti. Bu düşüncesini dile getirdiğinde General Harbord hayretle bunun bir intihar olduğunu, Türklerin, Almanya ve Avusturya ile ittifak ederek harbi kazanamadıklarına göre, yalnız başlarına bütün müttefiklere karşı ölüm-kalım mücadelesine girip, bunu kazanmaları ümidinin çok az olduğunu hatırlatmıştı (Tevetoğlu,1969: 544; Orbay,2003: 388; bkz. Vakit, 1921: 1). Bunun üzerine Mustafa Kemal şu cevabı vermiştir:

“Bir milletin varlığını ve istiklalini kurtarabilmek için düşünülebilen her türlü teşebbüs ve fedakârlığı yaptıktan sonra başarıya ulaşır. Ya başaramazsak demek, o milletin ölmüş olduğu hükmüne varmak demektir. Öyle ise, millet yaşadıkça ve fedakârca teşebbüslerine devam ettikçe başarısızlık da söz konusu olamaz” (Atatürk, 2006: 105; Güven, 2005: 90).

General Harbord, daha sonra sözü iddia edilen Ermeni katliamına getirmiştir. Mustafa Kemal Paşa bu konuda memleketimizde yaşayan diğer gayrimüslim unsurlara olduğu gibi Ermenilere de bir kastın olmadığını, Ermenilerin haklarına riayetkâr olduğunu, bu iddiaların İngilizlerin aldatmalarından ibaret olduğunu değerlendirmelerini yapmıştır (Tevetoğlu, 1969: 544; Orbay,2003:387-388; bkz. Vakit, 1921: 1; Karabekir, İstiklal Harbimiz,1969: 217)

Böylece, daha 1919 yılındayken ileride tüm mazlum ve sömürge ulusları savaşı ve başarısı olarak adlandırılacak Türk zaferinin temelini ulusal egemenlik ve bağımsızlık olarak belirlemişti (Akgün, 1985: 108). Heyet-i Temsiliye kendi tarafına çekmeye çalıştığı Amerika ile havayı yumuşatmış, ancak Wilson'un Avrupa siyaseti Amerikan senatosu tarafından onaylanmamıştır. Amerika, Monroe Doktrini ile kendi kabuğuna çekilmiştir.

Birinci Dünya Savaşı boyunca Osmanlı Devleti birçok cephede İngiltere ile savaşmış ve başarılı olmuştur. Ancak müttefiklerinin yenilmesiyle yenik duruma düşen Osmanlı'dan kurtulmak için İngiltere'nin eline fırsat geçti. Türkiye için, Orta Doğu'da kendi emperyalist emellerini engellemeyecek bir politika izlemeye başladı (Özgül, 1989: 91). Hilafet kurumunu denetim altına almak, Bolşevik Rusya'yı Anadolu'dan uzak tutmak, Doğu Akdeniz yolunu sömürgeleri için güven altına almak, Türklerin Kafkasya ve Ortadoğu'yla bağlantısını kesmek için Kürdistan Devleti kurmak, Doğu Anadolu'da bağımsız bir Ermeni Devleti kurmak gibi amaçlar için Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması gerekiyordu (Çufalı, 2002: 272-277). Bu sebeple İngiltere her zaman milli mücadelenin karşısında olmuştur. Bir yandan Yunanlıları desteklemiş, bir yandan da İstanbul Hükümeti ile işbirliği yapmıştı. Ayrıca İngiltere Yarbay Rawlinson'u Türk ordusunun silahsızlandırılması göreviyle göndermişti. Rawlinson, Londra'ya giderek Dışişleri Bakanı Curzon'a bilgi vermiş ve Erzurum Kongresi'nde Türkiye'nin, İngilizlerin lehine çalıştıklarını söylemişti.

Ankara, İngilizlere karşı hep temkinli yaklaşmış ve yakınlaşmaya çalışmıştır. İngiltere ise Türkiye'nin Sovyetlere yakınlaşmasından çekinerek görüşmelere devam etmiştir. Ancak Anadolu hareketinin iyice büyümesinden dolayı 1920'de İstanbul'u işgal etmiştir.

O dönemde Türkleri temsil eden Heyet-i Temsiliye'nin yapmış olduğu diplomatik temaslar milli bağımsızlığın kazanılması ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması açısından önemli gelişmeler olarak kayda geçmiştir. Anadolu'ya gelen yabancı gazeteci ve askerler büyük bir misafirperverlikle ağırlanmış, Türkiye'ye tehdit görülenler ise sert bir diplomasi ile karşılaşmışlardır. Doğal olarak bu yabancılar yurtlarına döndüklerinde ülkelerine, Anadolu'da yaşadıkları doğrultusunda Anadolu'yu yansıtmışlardır.

4. TÜRK DİPLOMASİSİNİN, TÜRKİYE’NİN DİPLOMATİK YALNIZLIKTAN KURTULMASI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Yukarıda da bahsedildiği üzere, parçalanmış, her karış toprağı işgal edilen Osmanlı Devleti üzerinde yaşayan Türk milleti son yıllarda uluslararası arenada saygınlığını kaybetmiş, kendisi hakkında karar alınan çoğu toplantılara, antlaşmalara dahi çağırılmamışlardı. Bir ülkenin var olabilmesi için o ülkenin diğer ülkelerle iyi ilişkiler yürütebilmesi gerektiğinden, işgal altında olan Türkiye, diğer devletlerle hem savaş alanında hem de diplomatik temaslarla mücadele vermekteydi. Başarıyla sonuçlanan bu mücadeleler sayesinde yavaş yavaş uluslararası sahnede yerini almaya başlayacaktı.

4.1. 1920-1939 Yılları Arasında Gerçekleşen Diplomatik Temaslar ve Antlaşmalar

Uluslararası ilişkileri şekillendiren dış politikadaki ana amaç; ülke barışını korumak, yabancı ülkelerle ikili iyi ilişkileri iyi bir şekilde geliştirmek, milli menfaatleri korumaktır. Her ülkenin milli menfaatleri farklı olduğundan, dış politikası da farklılık gösterir. İşgal altındaki Türkiye’nin bu dönemdeki dış politikası da bağımsız bir ülke olup Misak-ı Milli’yi tüm dünyaya kabul ettirmek, bunu yaparken de dünya ülkeleriyle barış içinde olmaktır. Bu yüzden Mustafa Kemal Anadolu’ya ayak bastıktan sonra çalışmalar başlamış, çeşitli ülkelerle yakın ve dostça ilişkiler kurmaya çalışmış, hatta Türkiye’yi paylaşmaya çalıştıkları halde Batılı ülkelerle arayı iyi tutmaya çabalamıştır. Bu çaba Mustafa Kemal önderliğinde hem askeri anlamda hem de diplomasi anlamında gösterilmiştir. Özellikle 1920-1922 yılları arası, savaş ve diplomasi beraber yürütülmüştür. Kurtuluş mücadelesi bir yandan cephede, öte yandan devletlerle karşılıklı münasebetlerde verilmiştir.

Askeri cepheler; doğuda Ermenilere, batıda Yunanlılara, güneyde ise Fransızlara karşı oluşturulmuştu. Türkiye’nin gelecekte nasıl bir mevcudiyet sürdüreceğinin, yani coğrafi ve siyasi varlığını nasıl devam ettireceğinin belirlenmesi ve bunun ulusal bir program olarak Türk milletine ve dünya kamuoyuna açıkça ilan edilmesi gerekiyordu. Bu nedenle Misak-ı Milli hazırlanmış ve ana ilkesi kayıtsız şartsız ulusal egemenliktir. Savaş yılları olan bu zamanlarda Türk ordusunun kazanmış olduğu zaferlere rağmen Misak-ı Milli kararlarından ayrılma düşünülmemişti. Nitekim bu kararlılık yabancı devletlere güven vermiş ve dış dünyaya karşı itibarımız artmıştı.

Önce Erzurum daha sonra da Sivas'ta alınan kararlar neticesinde Misak-ı Milli ilkeleri belirlenmiş ve Türkiye hem kurtuluş yılları esnasında hem Cumhuriyet döneminde dış politikasını bu ilkelere dayandırmıştı. Misak-ı Milli kararları önce Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda daha sonra da ilk Büyük Millet Meclisi tarafından uygulamaya konuldu.

21 Aralık 1918'den beri Sultan Vahdeddin tarafından feshedilen Meclis-i Mebusan seçimleri için M. Kemal de adaylığını koymuş ve Erzurum'dan mebus olmuştu. Bizzat müsveddeleri M. Kemal tarafından hazırlanmış olan Misak-ı Milli, 28 Ocak 1920 tarihinde gizli oturumda kabul edilmiş ve 17 Şubatta dünya kamuoyuna ilan edilmişti. Kabulünden sonra İtilaf Devletleri 16 Mart'ta İstanbul'u işgal etti. Amacı hazırlanan barış şartlarını kolayca kabul ettirmek ve Anadolu'da başlayan mücadelelere son vermektir. Milliyetçi kimseleri Malta'ya sürgün ettiler ve meclisi kapattılar. Aynı gün M. Kemal olağanüstü yetkilere sahip bir meclisin Ankara'da açılması için bütün vilayetlere ve kolordu kumandanlıklarına bir tamim gönderdi. Seçimler sonrasında 23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi açılmış, başkanlığına Mustafa Kemal seçildi.

Bu mecliste ölüm kalım mücadelesi veren bir ülke olarak dış politika konuları enine boyuna tartışılmıştır. Misak-ı Milli'ye sonuna kadar sadık kalarak çözüm yolları aramaya başlamışlardır. Kendilerine yardım edebilecek ülkelerle iyi ilişkiler kurmaya çalışmışlardır. Tüm İtilaf Devletleri Anadolu'yu yok etme gayesinde olduğu bilinmesine rağmen TBMM'nin dış siyaseti iyi ilişkiler ve dostluk üzerine olmuştur.

İlk Meclis, Türkiye'nin Avrupa kıtasında toprağı bulunan tek İslam ülkesi olduğu ve Batı ile yüzyıllardır etkileşim halinde olduğu için, Batıyla ilişkilerini her zaman belirli bir düzeyde tutmak zorundadır. (Yalçın, 2009: 65). Bu yüzden uyguladığı çok yönlü politikayla Batı, Doğu ve üçüncü dünya ülkeleriyle ilişkileri iyi bir şekilde sürdürmüştür. Hiçbir şekilde bir başka ülkenin mandası altına girmemiş, Misak-ı Milli'den kopmamıştır.

Misak-ı Milli üzerinde ısrarlı olunan bir politika Türkiye'yi yalnızlığa itebilirdi ancak, M. Kemal ve arkadaşlarının faaliyetleri, diplomatik yaklaşımları, zamanın fırsatlarını lehine çevirebilmeleri sayesinde, devletler Türkiye'yi kendi yanına çekebilmek için Türkiye ile daha yakın ilişkiler kurmuşlardır. Bu bağlamda Türkiye, dünya politikasını iyi bir şekilde değerlendirmiş, kararlı ve çok yönlü bir politika izleyerek kazanabileceğini kanıtlamıştır. Meclis, Türk ordusunun kazandığı her zaferi, dış siyaset politikalarıyla taçlandırmıştır.

Elbette bu genç ülke hatalar yapmış, bazı süreçleri iyi yönetememiş olabilir. Nitekim büyük bir savaştan yeni çıkmış olan ülkenin ne uluslararası arenayı çok iyi bilen ne de diplomasi alanında yetişmiş insanları vardı. Zira, iç politika koşulları da çok iyi değildi. Örneğin, Türkiye'nin dış politikasını olumsuz etkileyen ve Misak-ı Milli'den taviz vermesine sebep olan ayaklanmalar, daha alevlenmeden engellenbilirdi. Belki Lozan süreci daha iyi yönetilebilir ortada bir problem kalmayabilir, hatta Hatay anavatana daha önce katılabilir ve Musul geri alınabilirdi. Tabi ki bu sorunları ve yapılan hataları zamanın konjonktürüne göre incelemek gerekir. Ancak bu da başka bir tezin konusu olabilir.

4.1.1. Doğu Sınırları, Siyasi Antlaşmalar ve Türk- Sovyet İlişkisi

Doğu sınırındaki büyük değişiklik 1877-1878 Türk- Rus Savaşı ile Rusların Doğu Anadolu'daki bazı vilayetleri ele geçirip buradaki Ermenileri kışkırtmasıyla olmuştur. 3 Mart 1918 yılında Brest- Litovsk Antlaşması gereği Elviye-i Selase Bölgesi'nde halk oylaması yapılmış ve sonuç olarak bu bölge Türkiye'ye katılmıştı. Ancak Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasıyla bölge boşaltılmak zorunda bırakılmıştı. Boşaltılan Batum ve Ardahan hemen sonrasında İngilizler tarafından işgal edildi. İngilizlerin Kafkasya'da hâkimiyet sağlamak istemesinin nedeni, Türkistan üzerinden Hindistan'ı kontrol etmeyi sağlamaktı. Diğer taraftan boşaltılan bölgelere Ermenileri yerleştirerek nüfuzunu arttırmaktı. Bu arada Sovyet Rusya, Bolşevik ihtilali sonrası gücünü toplamaya başlamış ve bölgede nüfuzunu tekrar sağlamak için faaliyetlere başlamıştı (Yalçın, 2009: 67).

4.1.1.1. Ermenistan Harekâtı ve Gümrü Barış Antlaşması

İngilizler, Mondros Ateşkesi'nden sonra Kafkasya'yı işgal ederek, Türkiye ile Sovyet arasındaki iletişimi kesmişti. 30 Nisan 1919'da Kars'ı Ermenilere teslim etti, 28 Ağustos'ta da Batum hariç tüm Kafkasya'yı terk ettiler. Ermeniler 'Vilayet-i Sitte' ve Trabzon'u içine alan bölgeyi Ermeni Cumhuriyeti olarak ilan etti. Paris Barış Konferansı'nda Batılı Devletlerden tam destek almışlardı ve ABD Cumhurbaşkanı Wilson, Osmanlı Devleti'ne Ermenilere zarar verilmesi durumunda özgür kılınan yerlerin de işgal edileceğini söyleyen bir nota verdi. Ermeniler ise bölgede katliamlara başlamıştı. Katliamlara son verilmesi için Kazım Karabekir Paşa, Meclis'ten onay

istemmiş ancak dönemin koşullarından dolayı Meclis izin vermemiştir. Mustafa Kemal Paşa ise Ermeni katliamlarını Batılı devletler nezdinde protesto etmişti. (Arslan, 1964: 268 ; “Düvel-i Mütemeddine’ye Protesto” başlıklı protesto telgraf metni için; Karabekir: 1192-1193).

Karabekir Paşa’nın ısrarlı taleplerine Ankara Hükümeti Haziran 1920’de cevap vermiştir. Çünkü o zamana kadar Rusya ile bir görüşme olmamış ve görüşlerinin ne olduğu bilinmeden bir savaşa girmek istenmemiştir. Ayrıca İngilizler bölgeyi tam olarak boşaltmamışlardı ve zamanında yapılmayan bir Türk-Ermeni savaşı İngiliz birliklerinin Kafkasya’dan ayrılmamasına ve Ermenilere destek vermesine sebep olabilirdi. Ermeni katliamı artış gösterince Erzincan, Erzurum ve Van’da seferberlik ilan edilmiş ve Zengizor ve Oltu’yu işgallerine nota gönderilmişti. 9 Temmuz’da son bir nota ile Oltu’nun Brest- Litovsk Antlaşması gereği Türkiye’ye ait olduğunu ve boşaltmaları gerektiğini belirtti. Ermeniler 28 Temmuz’da verdiği cevapta, antlaşmanın Osmanlı Devleti ile Ermeni Hükümeti arasında olduğunu, TBMM’nin Osmanlı’yı tanımamasından dolayı onların da bu antlaşmayı tanımadıklarını söylemişlerdir (TBMM, Z. C., Devre I, Cilt 5: 4; Özkaya, 1981: 114).

Ermenilerin Türk notasına verdiği cevap ve sonrasında işgalde ısrarlı olması, ayrıca Doğu Beyazıt’ta Türk kuvvetlerine saldırımları askeri harekâtı kaçınılmaz hale getirmişti. 1920 Eylül ayları başları, ilkbahar aylarına oranla aynı askeri ve siyasi şartlar ortamı değildi. İtilaf Devletleri ve Bolşevikler, artık Ermeniler üzerine yapılacak bir harekâtı engelleyecek durumda değildiler. Yunan taarruzu Uşak-Bursa hattında durmuş, İngilizler Temmuz 1920’de Batum’u Gürcülere bırakmışlardı ve Batum, Ermenilere yapılacak bir yardım için özel öneme sahipti. Aynı zamanlarda Rusya, Polonyalılar karşısında yenilmişti ve Ankara Hükümeti bunları bir fırsat olarak değerlendirdi (Yalçın, 2009: 70). Eylül ayında Doğu Cephesi Kumandanlığına emir verdi ve Gürcülerin tarafsızlığının istenmesi üzerine bu ülkeye saldırılmaması gerektiğini vurguladı. Karabekir Paşa 30 Eylül 1920’de Sarıkamış’ı ele geçirdi (Hakimiyet-i Milliye, 1.11.1336. No:71) ve TBMM tepkileri hafifletmek adına bazı diplomatik faaliyetlere girişti. Dönemin Dışişleri Bakanı 6 Ekim’de Çiçerin’e bir nota göndererek harekâtın gerekçelerini anlatmış ve Sovyet desteğini talep etmişti. (Cebesoy,1955: 118-119)

Batı desteğini bulamayan Ermeniler, 6 Kasım’da mütareke istemek zorunda kaldılar (Kinross, 1994: 291). TBMM Hükümeti bir takım istekleri oldu ve Ermenilerin reddetmesi üzerine tekrar askeri hareket başlatıldı (TİH, 1969: 304-305; Hakimiyet-i

Milliye, 13.09.1920, No:75). Ermeniler Türk kuvvetleri karşısında ağır kayıp vererek 17 Kasım'da şartları kabul etmek zorunda kaldılar. Bunun sonucunda 2/3 Aralık'ta 18 maddelik Gümrü Barış Antlaşması imzalandı. Gümrü'de yapılan barış konferansına Çiçerin'in arabulucu olarak atadığı G. Mdivani geldiğinde, Karabekir Paşa ona, Ermenilerin tüm Türk koşullarını kabul ettiklerini ve böylece Sovyet arabuluculuğuna gerek kalmadığını, bununla birlikte bu durumun Türk-Sovyet arasındaki görüşme olanaklarını engellemediğini söyler.

Bu antlaşma TBMM'nin ilk resmi antlaşmasıydı. Türk-Ermeni Savaşı sona ermiş ve Misak-ı Milli sınırları kısmen çizilmişti. Osmanlı Devleti'nin 1877-78 Savaşı'nda kaybettiği toprakları Ermeniler yeniden Türklere bıraktılar (Bayur, 1938: 67-68). Buna karşılık Türkler, Gümrü'yü Ermenilere bıraktılar. Bu antlaşma ile Ermeniler Sevr metninin geçersizliğini kabul etti. Ermenilerin elindeki silah ve cephane alınarak Türk kuvvetleri diğer cephelere kaydırıldı. Ayrıca Sovyet yakınlaşması için Kafkas yolu açılmış ve emniyete alınmıştı.

Gümrü Antlaşması, Taşnak Ermeni yönetiminin devrilip, Erivan Sovyet Ermeni Hükümeti'nin kurulmasıyla yürürlüğe girmese de, TBMM bu antlaşmayla elde ettiği siyasi başarıları hem Gürcistan ve Azerbaycan üzerinde hem de dört ay sonra imzalayacağı Moskova Antlaşması üzerinde kullanmayı başarmıştır.

4.1.1.2. Türk-Gürcü İlişkileri

1898'de Rusya'da kurulan Sosyal Demokrat İşçi Partisi daha sonra Bolşevik ve Menşevik olarak ikiye ayrıldı. Gürcistan'da ise Menşevik Hükümeti iktidardaydı. Sovyetler, 1920 yılında Azerbaycan ve Ermenistan'da Bolşevik Hükümetini kurmayı başarmış ve sıra Gürcistan'daki Menşevik Hükümeti'ni yıkmaya gelmişti. Gürcü Hükümeti, 1921 Şubat'ta Ankara'dan yardım istemek için Simeon Mediavani'yi elçi olarak gönderdi (Tuncer, 2008: 41). Bu elçi Mustafa Kemal'e güven mektubunu sunan ilk büyükelçiydi. Bu sırada Rusya 20 Şubat'ta Gürcistan'ı işgale başladı ve Ankara Hükümeti, Gürcistan'a ultimatom göndererek, Brest-Litovsk Antlaşması ile Türkiye'ye verilen Ardahan ve Artvin'in iadesini istedi. Bunun kabul edilmesinden on beş gün sonra Karabekir Paşa, Batum'u işgal etti. Daha sonra Moskova Antlaşması gereği Batum boşaltıldı. Gürcü Hükümeti de Sovyet işgalini kabul ederek 17 Mart'ta ateşkes imzaladı ve iki gün sonra Sovyet cumhuriyeti ilan edildi.

Atatürk Gürcistan ile ilişkiler konusunda şunları anlatmıştı:

“ 1920 Temmuz’unda, Batum’u İngilizler boşaltınca, hemen Gürcüler ele geçirdiler. Bu durum, Brest-Litovsk ve Trabzon Antlaşmalarına aykırı olduğundan, 25 Temmuz 1920’de protesto edildi. Ankara’da 8 Şubat 1921’de güven mektubunu sunmuş olan Gürcistan Elçisi ile de Türkiye-Gürcistan Antlaşması için görüşme başlamıştı. 23 Şubat 1921’de verdiğimiz kesin süreli bir nota üzerine, Ardahan, Artvin ve Batum’un bize bırakılması kabul edildi. Bundan on beş gün sonra Batum’a girdik. Daha sonra Moskova Antlaşması gereğince Batum boşaltıldı ama ele geçirdiğimiz öteki yerlerin anayurda bağlılığı pekiştirildi.” (Velidedeoğlu, 1990: 263-264).

4.1.1.3. Türkiye ile Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan Arasındaki Dostluk Antlaşması

Sakarya Savaşı zaferle sonuçlandıktan sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kars’ta bir konferans düzenledi. Konferansa Türk heyeti adına Doğu Cephesi Kumandanı Kazım Karabekir, Rus Heyeti adına Ganetzky, Azerbaycan heyeti adına Behbud Şahtatinski, Gürcistan heyeti adına İlyava ve Ermeni heyeti vardı (Karabekir, 1960: 282). Konferansın amacı bu ülkelerle bir dostluk antlaşması imzalamaktı. Tabii Kars, Ardahan ve Batum konuları da konuşulacaktı.

13 Ekim 1921 tarihinde Kars Antlaşması imzalandı (BCA.30.18.1.1.4.45.14; Karabekir, 1960: 299). Batum limanında Türkler ayrıcalıklı konuma sahip oldu. Kars ve Ardahan üzerindeki hak tanındı. Ermeni savaş tutsaklarının iadesi dışında Ermenilere hiçbir ödün verilmedi. Artvin’i ve Ardahan’ı kaybeden Gürcülere de, Türklere Batum’a ve limanına serbestçe giriş izni vermeye mecbur bırakıldı. Konferans boyunca Sovyetler, Türklerin isteklerine boyun eğen bir tutum izlediler (Sonyel, 1975: 129).

Bu antlaşma ile üç devlet daha Misak-ı Milli’yi tanımış oldu. Müttefikler açısından da büyük bir başarısızlık oldu. Çünkü on sekiz ay öncesine kadar bu üç devlet onların egemenliği altındaydı.

Kars Antlaşması sonrası, TBMM, Yunanlıları tamamen topraklarından çıkarabilmek için Rusya’dan daha fazla yardım istedi. Ancak Stalin, Franklin Bouillon ile imzaladıkları Ankara İtilaf namesi yüzünden, Kafkasya konusunda Türklere güvenmiyordu. Moskova Büyükelçisi Ali Fuat, Stalin’e Ankara’nın tek amacının Fransızlarla İngilizleri ayırmak olduğunu söyleyerek güven oluşturmaya çalıştı.

Sovyetler Birliği, Türkiye ile yeniden iyi ilişkiler kurmak adına Ukrayna’daki Sovyet General Frunze’yi Ankara’ya gönderdi. General’in bir görevi de TBMM’nin

askeri hareketlerini denetlemektir. General Frunze, 2 Ocak 1922'de Yusuf Kemal Bey ile içeriği Moskova Antlaşmasına benzeyen bir antlaşma imzaladı. Böylece Türkiye, dış ilişkilerinde özerk olan Ukrayna Sovyet Cumhuriyeti'ni bağımsız ve egemen bir devlet olarak tanıdı.

Frunze'nin ayrılmasıyla Ocak 1922'de Simeon Aralov, Sovyetler Birliği'nin Büyükelçisi olarak Ankara'ya geldi. 30 Ocak'ta Mustafa Kemal Paşa'ya güven mektubunu sundu. Aralov, Ankara'da başarılı bir siyaset yürüttü böylece ülkesinin prestijini arttırdı.

4.1.1.4. Türk-Sovyet İlişkileri

Sovyet Rusya da Türkiye gibi iç ve dış tehditlerle boğuşmaktaydı, Batılı devletlerin tehdidi altındaydı ve doğal olarak Ankara Hükümeti kurtuluş süreci boyunca Sovyet Rusya'yı müttefik olarak görmüştü. Mustafa Kemal kurtuluş mücadelesi için gereken para, silah ve cephaneyi Sovyetlerden almayı umuyordu. Çünkü Rusya, emperyalist güçlerin elinden kurtulmaya çalışan doğu uluslarına yardım etmeyi kendine görev edinmişti ve bunu dünya kamuoyuna ilan etmekteydi. Ayrıca Bolşevik fikrini de yaymaya çalışıyorlardı. Bunun üzerine Mustafa Kemal, 1919 Eylül'de Halil Paşa'yı gizlice Rusya'ya gönderdi. Halil Paşa bir süre Bakü'de Komünist Parti yetkilileriyle görüşmeler yapmış, Azerbaycan'ın Sovyet etkisine girmesine yardım etmişti ve Mayıs 1920'de Türk ulusal güçlerin temsilcisi olarak Sovyet Dışişleri Bakanı ile temasa geçebilmişti (Tuncer, 2008: 42).

Sovyet Hükümetinin diğer devletler tarafından tanınmaması zamanla Ankara ile Moskova arasında yakınlaşmaya sebep oldu. Ancak Mustafa Kemal Paşa, Sovyetlere taviz vermemek için TBMM'nin açılmasına kadar temasa geçmemişti. Rusya ile TBMM arasındaki ilk resmi temas 26 Nisan 1920'de Mustafa Kemal Paşa'nın Lenin'e mektup göndermesiyle başladı. Mektup, Ankara ile Moskova'nın yabancı emperyalizme karşı birlikte mücadele etmesi gerektiğini özetliyor ve Misak-ı Milli politikasını anlatıyordu. Daha sonrasında Ali Fuat Paşa Rusya elçiliğine atandı. 3 Haziran'da Sovyet Dış İşleri Bakanı Çiçerin'in mektuba cevap vermesiyle iki hükümet arasında diplomatik ilişkiler resmen kuruldu (Köylü: 249). Bu sıralarda Sovyetlerin İngiltere ile ticaret antlaşması yapmaya çalışmasından ve devam eden bir Polonya Savaşı'ndan dolayı henüz bir ittifak kurulmamıştı. SSCB açısından Türkiye tarafında olmak demek

bir de Yunanlılara karşı mücadele etmek demektir. Mustafa Kemal Paşa'nın Milli Mücadeleyi kazanıp kazanmayacağı belli değildi.

Bolşevikler, Türkiye'nin kurtuluşu için eski İttihatçılardan Enver ve Cemal Paşalar ile görüşmekte ve gerektiği zaman kullanabilmek için kenarda tutmaktaydılar. Bu arada Türk Ulusal Hükümeti ile görüşüyor, yardım sözüyle oyalıyorlardı. Enver ve Halil Paşaların kendi başına hareket etmeleri sonucunda, Büyük Millet Meclisi, Moskova'ya bir heyet göndermek kararını aldı. Kurula Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey başkanlık etmekteydi. Tam 69 günlük yolculuktan sonra Moskova'ya ulaştı.

Sovyetlerin, Ankara Hükümeti ile görüşmesinde birkaç amacı vardı. Öncelikle Türkiye'de komünistliği yaymaya çalışacaktı. Asyalı ulusları Avrupa Sömürgecilere karşı ayaklandırmak için Ankara ile işbirliği yapacaktı. Ayrıca, Kürdistan, Lazistan ve Batum'un kendi kaderlerine hâkim olmalarını ve Ermenistan'a Türk topraklarının geri verilmesini istiyordu.

Kurulun, Dışişleri Bakanı Çiçerin, Müsteşarı Karahan ve Lenin ile yaptığı görüşmelerin içeriğinde; Sovyetler Birliği ile ilişkileri düzene sokmak, yeni Türk Devleti'ne yapılacak yardımı bir programa sokmak, Enver ve Halil Paşaların Türkiye adına konuşmaktan menetmek, Türkiye - Sovyetler Birliği dostluk antlaşması yapmak vardı. Bu dostluk antlaşması tasarısı 24 Eylül 1920'de hazırlandı ancak henüz imzalanmadı. Çiçerin bu antlaşma karşılığında Bitlis, Van ve Muş'u istemekteydi. Ancak Bekir Sami Bey, Türk Milletinin toprakları için hem Ermeniler hem de Yunanlılarla çarpıştığını ve Misak-ı Milli'den asla taviz veremeyeceklerini dile getirdi. Heyet vardıktan sekiz ay sonra, 16 Mart 1921'de Türk-Sovyet Dostluk Antlaşması'nı imzaladı. İlk kez büyük bir devlet tarafından tanınan Türkiye Büyük Millet Meclisi için bu antlaşma Batı ile yapılan pazarlıklarda çok önemli bir yere sahipti. Ayrıca doğu sınırı güvence altına alınmıştı.

Antlaşmaya göre Sovyetler Misak-ı Milli'yi tanımışlardı. Kars ve Ardahan Türkiye'de kalmıştı. Ancak Batum ve çevresi Sovyet Gürcistan'a terkedilecekti ama Türkiye, Batum limanını kullanmakta serbestti. Boğazlar konusu sonraya bırakılmakla beraber Türkiye'nin Boğazlar üzerindeki egemenliğini kabul ediyordu. İki taraf da Osmanlı İmparatorluğu ile Çarlık Rusya arasında yapılmış her türlü siyasi ve mali antlaşmaları geçersiz saymıştı. Yani Çarlık Rusya'ya verilen kapitülasyonlardan Sovyet Rusya vazgeçmişti (Gönlübol, 1990: 22-23). Böylece Ankara Hükümeti doğuda hedeflediği dış politika amaçlarına büyük oranda ulaşmıştı ve ayrıca Batı cephesinin gerisini de güvence altına almıştı. Emperyalizme karşı savaşta işbirliği kabul edilmiş,

Rusya Ankara'ya yaptığı küçük miktarlardaki para ve mühimmat yardımını arttırmıştı. Aslında Bolşeviklerin Anadolu direnişine yardım etmekteki nedeni, bu milliyetçi hareketin zamanla bir proleter devrimine dönüşebileceğini düşünmeleri idi. Ancak bu konuda Mustafa Kemal kesin bir söz vermemekteydi.

Bu antlaşma, Ermenilerin yenilgiye uğratılması; 6-10 Ocak 1921'de Birinci İnönü Savaşı'nın kazanılması, Ulusal Hükümet temsilcilerinin Şubat 21'deki Londra Konferansı'na çağırılması; Fransızların ve İtalyanların Türk ulusal hareketine olumlu yaklaşması; Kilikya'da Türk Ulusunun başarıları ve İngiliz-Rus ticaret antlaşmasının imzalanması sayelerinde imzalanmıştı (Akşin, 1991: 72).

Türk-Sovyet ilişkileri üzerine toprakları istediği ama bahsedilen gelişmeler sayesinde Rusya'nın kaygılanarak sürekli dostluk ve güvenden bahsetmesi yorumunu yapan tarihçi Yusuf Hikmet Bayur'a Mustafa Kemal şu şekilde yanıt verir:

“Eğer bu yerleri verseydik, oralar Ermenistan'la birlikte Rusya'nın olacaktı. Ruslar bizim sıkışık zamanımızdan yararlanarak, örneğin, Sakarya Savaşları sırasında Ermenistan'ı istila ederlerdi. Aslında yalnızca propaganda için ileri sürülen bir istek, bu kadar ciddiyet ve kesinlikle yapılmaz. Herhalde biz o zaman Ruslara uysaydık, pek çok şey aleyhimize değişirdi.” (Akşin, 1991: 72-73).

Türk-Sovyet ilişkilerini, 1923'ten sonra Lozan'dan sonra kalan sorunlarda Batılı devletlerin Türkiye'ye karşı tutumları etkilemişti. Bu ilişkiler, iyi komşuluk ilkesine dayanmaktaydı. İkili arasında ilk önemli gelişme, Musul sorununun 16 Aralık'ta Türkiye aleyhinde çözülmesinden sonra 17 Aralık 1925'te Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nın imzalanmasıyla yaşandı.

Batı ile araları düzelmemiş olan bu iki ülke, sınırlarının güvenliği için birbirlerine yakınlaşmışlardı. 1 Aralık 1925'te Locarno Antlaşması imzalanmış ve Almanya'nın batı sınırları güvence altına alınmıştı. Doğu sınırları için böyle bir düzenleme yapılmamış, SSCB de bunu tehdit olarak görmüştü. Bu yüzden SSCB, Türkiye'yi kendi milli güvenliği için önemli görüyor, Türkiye de SSCB'yi Batılı devletlere karşı bir dayanak olarak görüyordu (Oran, 2003: 315).

Türkiye o dönemde Misak-ı Milli'ye sadık olduğunu her fırsatta kanıtlamış ve diğer ülkelerin olduğu gibi Sovyetlerin de güvenini kazanmıştı. Bu yüzden Güney sınırının ve Boğazların, barış yanlısı Türkiye'de olması Sovyetlerin daha çok işine geliyordu (Akşin, 1991: 79).

Türkiye bir yandan Batı Devletlerine yaklaşılmaya çalışırken, öte yandan Sovyetlerle arasını iyi tutmaya çalışıyordu. Sovyetler 1922'de Türkiye'de ticaret

temsilcilikleri açmaya başlamışlardı. Ancak bu temsilciliklerin komünizm propagandası yapıyor söylentisi aradaki ticari ilişkilerde sorun oldu. Türkiye de Sovyetlere bazı mallar gönderiyordu ve bu sorunlar yüzünden bu mallara sınırlama getirildi. 1927 yılında çözüme kavuşturmak için “Ticaret ve Seyrisefain Antlaşması” imzalandı. Buna göre, Türkiye temsilciliklerin açılmasını kabul etmişti ve Batum limanını kullanabilecekti. Sovyetler ise Türkiye’den gelen mallara bir sınırlama getirmişti.

Amerikan ve Fransız Dışişleri Bakanları Kellog ve Briand, Milletler Cemiyeti Misakı’nda eksik olan savaş yasağı üzerinde çalışmış ve 1928 yılında bir Pakt oluşturmuşlardı. Türkiye ve Sovyetler bu savaşı yasaklayan Briand-Kellog Paktı’na ilk imzayı atan devletlerdendi. Sovyetler Birliği Batının saldırısından çekindiği için bu antlaşmanın Doğu Avrupa Devletleri arasında da biran önce yürürlüğe girmesini istiyordu. Bu yüzden 1929 yılında Moskova’da Estonya, Letonya, Polonya ve Romanya arasında ‘Litvinof Protokolü’ olarak bilinen anlaşmayı imzaladılar. Bu protokol metni Türkiye’ye gönderildi ve mecliste onaylanıp imzalandı (Gönlübol, 1997: 78). Taraflar arasındaki diğer bir önemli gelişme de yine 1929 yılında Sovyet Dışişleri Komiser Yardımcısı Karahan’ın Türkiye’ye gelmesi ve 1925 yılındaki dostluk ve tarafsızlık antlaşmasını 2 yıl süreyle uzatmalarıydı. Bu protokolda önemli bir madde vardı. Her iki taraf da birbirlerinden habersiz komşu ülkelerle görüşme yapmama sözü vermesiydi (Dilan, 1998: 62). İlerleyen yıllarda Sovyetler 1935’te Fransa, 1940’ta Bulgaristan ile anlaşma yaparken Türkiye’den onay almamıştı. Türkiye ise 1939 yılında Fransa ve İngiltere ile pakt imzalarken hem Sovyetlerden onay almış, hem de Sovyetler için anlaşmada birtakım değişiklikler yapılmasını istemiş, Fransa ve İngiltere’yi ikna etmişti. Türkiye 1932 yılında Milletler Cemiyeti’ne girdiğinde de Sovyetlerin onayını almış, hatta Sovyetlerin de bu cemiyete girmesi için çaba harcamıştı. Bu olumsuzluğa rağmen 1929 protokolü Türkiye-Sovyetler ilişkisinin olumlu seyrettiğini gösteriyordu (Oran: 318).

Sovyetler, Türklerin Lozan’da karara bağlanan boğazlar meselesi teklifini destekliyordu. Türkiye 1930’lardan itibaren boğazlar statüsünün değiştirilmesi yönünde çaba harcamıştı. 1933 yılında Londra’da yapılan silahsızlanma konferansında da dile getirmiş, 1935’te Milletler Cemiyeti’nde İtalya’ya karşı alınacak tedbirler görüşmesinde konu tartışılmıştı. Sonunda Türkiye 11 Nisan 1936 tarihinde devletlere Boğazlar Sözleşmesi’nde değişiklik talep ettiğine dair nota göndermiş ve Sovyetler bunu 16 Nisan’da olumlu bir şekilde cevaplamıştı(Oran: 321). Sovyetler 1936 Montrö Boğazlar Sözleşmesi sırasında Türk tezini desteklemiş ve sonuç olarak Türk tezi büyük

çoğunluğuyla 22 Temmuz 1936 yılında kabul edilmişti. Atatürk, Sovyetlerin bu desteğini öven konuşmalar yapmış ve iki ülke arasındaki ilişki iyi bir noktaya gelmişti.

1936'dan sonra Türk-Sovyet arası soğumaya hatta gerginleşmeye başladı. Sebebi, Türkiye'nin İngiltere'ye yakınlaşmasından Sovyetlerin rahatsız olmasıydı. Montrö Sözleşmesi'nden sonra Sovyetler Boğazları koruyan kuvvet olmak istemiş, Türkiye karşılığında Akdeniz'e saldırırlarsa saldıran kuvvet kadar kuvvet talep etmiş ve bir anlaşmaya varılamamıştı. Görüşme sürecini ve Sovyetlerin bu isteğini Türkiye İngiltere'ye haber vermiş ve bu durum Sovyetlerin gerilmesine neden olmuştu. Sonraki süreçte Türkiye atılımlarda bulunduyorsa da gerginlik inişli çıkışlı devam etti. Türkiye ticari anlamda İngiltere'ye yakınlaştı. Moskova'ya rağmen Balkan Paktı kuruldu. Bu gelişmeler de Sovyetlerle ilişkilere daha çok gerginlik kattı (Bıyıklı:309).

Montrö'den önce Sovyetlerin statükonun korunmasından yana olması, Türkiye'nin de revizyon karşıtı bir devlet olması bu yıla kadar samimi ilişkiler kurmalarını sağladı. Hitler Almanya'sı, Musolini İtalya'sı ve Uzak doğuda Japonya yayılmacı politikalar izlerken, Boğazlar barışçıl Türkiye'nin elindeydi. Bu durum da Türkiye'nin Sovyetler için sağlam bir müttefik olması demekti.

1936'dan sonra gergin ve soğuk ilerleyen ilişkiler 1939'da Sovyetlerin taraf değiştirmesiyle kopmaya başladı. SSCB Dışişleri Bakanı Litvinof yerine gelen Molotof, Hitler ile yakınlaşmaya başlamıştı. 1939 yılında Almanya Dışişleri bakanı ile bir antlaşma imzaladılar. Türkiye, Sovyetlerin taraf değiştirmesiyle kendi güvenliğini sağlamak için Türk-İngiliz beyannamesi oluşturdu. Bu beyanname Akdeniz ve Balkan bölgelerinde olabilecek bir saldırıyı önlemek için hazırlandı.

Bütün bu gelişmelere genel olarak bakıldığında Türk-Sovyet ilişkileri iki savaş arasında inişli çıkışlı gerilimlerden her zaman kuvvetlenerek çıkmıştı. Her iki tarafın da amacı kendi menfaatlerini korumak ve güvenliklerini sağlamaktı. Her olumsuzluktan sonra yine de birbirlerini takdir edici sözler söylemişler ve ilişkiler daha iyi bir hal almıştı. Dünya devletlerinin birbirine ön yargılı ve düşmanca davrandığı bir dönemde Türk-Sovyet ilişkileri ciddi sınavlardan geçmişti. Türkiye'nin kuruluşundan sonra ikilinin ilişkileri ilerlemiş ve diğer devletlerle de iyi ilişkiler kurmuşlardı. Bu iki devlet Avrupa'nın doğusunu tehditlere karşı korumak için çok çabaladılar. 1930'lu yıllardan sonra yaklaşan savaşa göre dış politikalarını şekillendirdiler ve savaşa yönelik hazırlıklar yaptılar (Oran: 322). İkili ve çok taraflı ilişkiler muhtemel olan bu savaşla ilgili hazırlıklar çerçevesinde gelişmiştir.

4.1.2. Batı Cephesi ve Batılı Devletler ile İlişkiler

Türkiye en büyük mücadelisini bu cephede vermiş, Yunanlılara karşı bir zafer kazanmıştır. Yunanistanı yenerek Batıya karşı da bir zafer kazanmıştır. Nitekim bu zaferinin sonucu bağımsızlığını kazanması olmuştur.

4.1.2.1. Batı Cephesi

15 Mayıs 1919'da İzmir'i işgal eden Yunan kuvvetleri, ilerlemeye devam ederek Milne Hattı olarak da ifade edilen Ayvalık, Soma, Akhisar, Aydın sınırlarına kadar ulaştılar. 22 Haziran 1920'de iki koldan tekrar ilerleyen Yunan kuvvetleri, Kuzey Grubunun da desteğiyle Balıkesir ve Bursa'yı da işgal etti. Afyon yönünde ilerlemeye devam eden Yunan ordusunun Güney Grubu ise, 29 Ağustos 1920'da Uşak'ı işgal etti.

Bu gelişmelerin ardından Yunanistan'da yapılan seçimlerle kurulan hükümet, İtilaf Devletleri'nin güvenini kazanmak için Anadolu'da kalıcı bir askeri başarı elde etmenin gerekli olduğunu düşünmeye başladı. Yunanistan kralı Konstantin de Yunan meclisinin açılışında yaptığı konuşmayla, savaşa devam edeceklerini açık bir şekilde dile getirmişti. Batı Anadolu'daki Türk kuvvetlerinin, 1920 yılı sonlarına gelindiğinde, Çerkez Ethem'in başlattığı ayaklanmalar ile uğraşıyor durumda olması, Yunan Hükümetine ve Yunan kuvvetlerine siyasi zorlama için uygun bir askeri ortam sağlamaktaydı. Gerçekten de Türk kuvvetlerinin önemli bir bölümü Çerkez Ethem'in kuvvetleri ile mücadele etmekteyken cephe hattında büyük ölçüde örtme kuvvetleri bulunmaktaydı.

4.1.2.1.1. I İnönü Savaşı

İngilizlerin işgali altındaki İstanbul'da bulunan Yunan Askeri Heyeti, Batı Anadolu'da gözle görülür bir askeri hareketlilik olduğunu, Yunan Genelkurmayı'na rapor etmekteydi. Bu yüzden, Yunan kuvvetlerinin bir an önce Türk kuvvetleri üzerine harekete geçmesi gerekli görülmeye başlandı. Böylece I. İnönü Savaşı başlamış oldu.

6 Ocak 1921 tarihine kadar Uşak ve Bursa bölgelerinde hazırlıklarını tamamlayan Yunan kuvvetleri, batı cephesindeki Türk birliklerinin Çerkez Ethem isyanıyla uğraşmasından faydalanarak Eskişehir yönünde taarruza geçmeye başladılar. İnönü mevzilerindeki muharebeler 10 Ocak 1921'de başladı ve bir gün sonra, Yunan kuvvetlerinin savaştan önceki hatlarına çekilmeleriyle son buldu.

Türk birlikleri, I. İnönü Savaşı boyunca sürekli geri çekilmiş olsa da, Yunan ordularının Eskişehir yönündeki ilerlemelerini durdurmuş oldukları ve toprak kaybetmedikleri için Türk Hükümeti tarafından I. İnönü Savaşı'na kesin bir zafer olarak bakılmıştı. Yunan tarafı ise, yapılan harekâtın zaten belirli hedefleri olduğu ve belirlenen hedeflere ulaşıldığı gerekçesiyle savaşın kaybedildiği fikrini reddetmekteydiler. Zafer olarak nitelendirilen Birinci İnönü Savaşı sonrasında Ankara'da geniş çaplı kutlamalar yapıldı.

TBMM tarafından kurulan düzenli ordunun Batı Cephesi'ndeki ilk başarısı I. İnönü Savaşı oldu. Bu başarı sayesinde Türk Hükümeti Anadolu'da güven kazanmıştı. Bu sayede vergi ve askere alma işlemleri belirli bir düzen içinde uygulanabildi.

Birinci İnönü Zaferi, yeni Türk devletinin uluslararası kamuoyundaki itibarını da arttırmış, bunun bir sonucu olarak Sovyet Rusya ile Moskova Antlaşması, Afganistan ile de bir dostluk antlaşması imzalanmıştı. Bu dostluk antlaşması, TBMM'nin Müslüman bir ülke ile yaptığı ilk antlaşma olması bakımından önemliydi. Ayrıca İtilaf Devletleri I. İnönü Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan yeni durumu görüşmek üzere Londra Konferansı'nı düzenlemişler ve TBMM'yi de bu konferansa davet ederek Ankara Hükümeti'ni tanımışlardı.

TBMM başkanı Mustafa Kemal Atatürk, savaşın ardından söylediği şu sözlerle I. İnönü Savaşı'nın önemini ifade etmiştir:

"Yeni Türkiye Devleti'nin küçük, fakat millî ülkülü genç ordusu, en dar bir hesaplara üç kat üstün düşmanı İnönü Meydan Muharebesi'nde mağlup etti. Strateji sanatının en nazik icraatını isabetle uyguladı. İç hatların kullanılmasında harp tarihine parlak bir misal yazdı." (<https://www.kurtulussavasi.gen.tr/1.inonu-savasi.html>).

4.1.2.1.2. Londra Konferansı

I. İnönü Savaşı'nın kazanılmasıyla Türk-Rus arasında bir yakınlaşma olmuş ve bu durum İtilaf Devletleri'nin Sevr Antlaşmasını gözden geçirmesi üzerinde etkili olmuştu. Hala Yunanistan'dan ümitli olan Lloyd George, Fransız Başbakanı Briand tarafından antlaşmanın hafifletilmesi konusunda ısrarcı oldu. İtalyanların da desteklemesiyle Londra'da bir konferans toplandı. Ankara Hükümeti 21 Şubat'ta konferansa çağırıldı. Aslında bu gelişme Sovyetleri kuşkulandırmış ve Moskova'daki görüşmelerin daha hızlı sonuca ulaşmasını sağlamıştı. Ancak hala İtilaf Devletleri Ankara Hükümeti'ni tanımadığından daveti İstanbul Hükümeti aracılığıyla yapmıştı.

İstanbul Hükümeti Tevfik Paşa'nın, Ankara Hükümeti'nin de temsili için bir heyet istemişti (Sonyel, 1986 147). Dış İşleri Bekir Sami Bey'in başkanlığında heyet önce İtalya'ya giderek İtalya'dan aldığı davet üzerine Londra'ya hareket etti.

TBMM Hükümeti'nin resmi bir davet istemesi ve konferansa katılma sebebi, barıştan yana olduklarını göstermek, Misak-ı Milli'yi tüm dünyaya duyurmak ve dış siyasette söz sahibi olduğunu İstanbul'a kabul ettirmektir.

İstanbul Hükümeti'nin Londra ile ilgili daveti üzerine Mustafa Kemal bir telgraf göndermiş ve meclisin ve oraya gönderilecek elçilerin meşru olduğunu, konferansta birlik yaratmanın Türkiye için olumsuz bir sonuca sebep olabileceğini, bu yüzden milli birliği sağlamak adına gerekenin yapılmasını belirtmişti. Konferans esnasında Tevfik Paşa sözü milletvekillerine yani Anadolu heyetine bırakarak milli birliği sağlamıştı.

Doğu ve Güney cephesinde başarılar elde etmiş, Rusya'nın desteğini almış ve I. İnönü Savaşı'nda zafer elde etmiş olan Türk Heyeti, Sevr Antlaşmasının reddi sayılacak birtakım isteklerle gelmişlerdi. Bu istekler İtilaf Devletleri'nin İstanbul'dan çekilmesi, Yunanlıların İzmir'i boşaltması, Boğazların geri verilmesi ve asıl amaçları olan Misak-ı Milli sınırlarının sağlanmasıydı.

İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya'nın temsil edildiği konferans 21 Şubat'ta başlamış, 12 Mart'a kadar sürmüştü. Önce Yunan Başbakanı'na Yunan gücünün ispatını gösterecek sorular yöneltilmişti. Ordunun Anadolu'daki askeri durumu, askerlerin sayısı, morali, Yunanistan'ın mali gücü gibi çeşitli sorular sorulmuştu. Lloyd George, Türk Yunan savaşına taraftar ve ümitliydi. Ona göre; Türkler, Avrupa'yı işgal etmişlerdi ve İstanbul onlardan kurtarılmalıydı. Bunu yapabilecek olan da Yunan ordusuydu. Hatta Bekir Sami Bey ve Lord Curzon arasında İngiliz Hükümeti'nin I. İnönü Savaşı'nın Türkler için zafer saymadıklarını gösteren bir diyalog geçmiştir. Curzon'un aktardıklarına göre, Yunanlar İzmir'e girmişler ve başarı kazanmışlardır. Curzon'un bu iddialarına karşılık Bekir Sami Bey I. İnönü Muharebesi'ni kastederek Yunanların son savaşta hezimete uğradıklarını belirtmiş ve Türklerin savaşmaktan başka çareleri olmadığını ifade etmiştir (Documents on British Foreign Policy: 1967: 361, no:51).

Londra Konferansı, kurulacak Türk Devleti ve Türk olmayan bölgelerin konuları hakkında gerçekleşmişti. İtilaf Devletleri Sevr Antlaşması üzerinde bir iki küçük değişiklik yapmakla yetindiler. Yunanlılar ise ne Anadolu'yu boşaltmayı ne de Sevr Antlaşması'ndaki değişiklikleri kabul etmediklerinden bir anlaşmaya varılamadı (Armaoğlu: 2010). Ancak bu konferans Türk Dış İşleri Bakanı ile Fransa ve İtalya'nın

antlaşma imzalamalarına imkân sağlamıştı. Bekir Sami Bey döndüğünde bu antlaşmalar milli çıkarlara uymadığından kabul edilmedi ve Hariciye Vekâletinden ayrıldı. 10 Mart'ta yapılan antlaşma İngiliz-Türk esir değişimiyle alakalıydı. İngilizler Türk esirlerin bir kısmını vermeyi kabul ediyordu. 11 Mart Fransızlarla yapılan anlaşmada, Fransa Güney cephesini kapatacak, Urfa ve Antep'i Türklere bırakacak ve karşılığında Elazığ, Sivas ve Diyarbakır'da ekonomik imtiyazlar kazanacaklardı. 12 Mart'ta İtalya ile yapılan antlaşmaya göre, İtalya İzmir bölgesi ve Trakya'nın Türklere geri verilmesi için çaba harcayacak ve karşılığında yedi ilde ekonomik imtiyazlar elde edecekti.

Konferansta İtilaf Devletleri arasındaki çatışmalar belirgin bir şekilde ortaya çıkmaya başlamıştı. Fransa ve İtalya, İngiltere'nin kullandığı Yunanistan'ı Anadolu'da istemiyordu.

Londra Konferansı Ankara Hükümetinin Batılı Devletlerle yaptığı resmi ve siyasi ilk görüşmeydi (Köylü, 2017: 245). Ankara için konferansın olumlu yönü, Tevfik Paşa'nın kendisine verilen sözü, İtilaf Devletleri'nin önünde Ankara heyeti temsilcilerine bırakmasıydı. Yani, İstanbul Hükümeti başkanı Ankara'yı resmen tanımış ve temsil ettiği hükümetin artık Türkiye üzerinde söz sahibi olmadığını itiraf etmişti. Böylece Ankara için en önemli kazanç, Wilson'un prensiplerine uygun hazırlanmış Misak-ı Milli İtilaf Devletleri'ne ve dünya kamuoyuna duyurulmuş olmasıydı. Ayrıca Ankara ile antlaşma niyetleri olan Fransa ve İtalya'nın tereddütleri silinmişti.

Bekir Sami Bey heyeti konferanstan ancak II. İnönü savaşı bitiminde dönebilmişti. Savaşın zaferle sonuçlanmasıyla, Mustafa Kemal Paşa milli çıkarlara ters düşen antlaşmaları güvenlik içinde reddetmiş ve Bekir Sami Bey'in istifasını istemişti. (Köylü, 2017: 246).

4.1.2.1.3. II. İnönü Savaşı

I. İnönü Savaşı'nda istedikleri sonucu alamayan Yunanlılar, antlaşma şartlarının görüşüleceği Londra Konferansı toplanmadan önce eski itibarlarını kazanmak ve Anadolu'da askeri açıdan yeniden güçlü duruma geçmek için 23 Mart 1921'de Afyon ve Eskişehir olmak üzere iki cepheden birden saldırıya geçerek II. İnönü Savaşı'nı başlattı. Yunanlılar, ciddi boyutta güç toplamaya başlayan düzenli Türk ordusunu daha fazla büyümeden yok etmek, Türk Hükümeti'ne Sevr Antlaşması'nı kabul ettirmek ve İç Batı Anadolu bölgesini ele geçirerek Yunanlıların cepheleri arasında kesintisiz bir bağlantı ve ulaşım ağı oluşturmak istiyorlardı.

Ordunun başında yine Tuğgeneral(Mirliva) İsmet Paşa vardı ve savaşın Eskişehir cephesinde Türk ordusu başarılı olmuştu. Eskişehir'de geri çekilmek zorunda kalan Yunanlılar buna rağmen Afyon cephesinde ilk dört gün başarılı olmuşlar ve Ankara Hükümeti için tehlikeli olacak boyutta bölgeler ele geçirmişlerdi. Fakat Afyon cephesindeki Yunan birlikleri de Eskişehir'deki yenilginin haberini alınca aldıkları bölgeleri kaybederek Afyon'un batısına çekilmek zorunda kalmışlar, böylece II. İnönü Savaşı Türk ordusunun başarılı savunmasıyla sonuçlanmıştı. Eskişehir hattında Türk ordusunun başarılı olmasında etkili olan kişi, sonradan bölgeye gelip yetkiyi devralan, Milli Savunma Bakanı Fevzi Paşa oldu. İçinde bulunduğu şartlara rağmen, hücum emri vererek Yunanlıları gafil avlamış, Türk ordusunun süvari çokluğunu avantaja çevirerek Yunanlıların kaybetmelerini sağlamıştır.

Düzenli ordunun başarısı kanıtlanınca halkın TBMM Hükümeti ve ordusuna olan güveni artmış, milli mücadele ruhu pekişmişti. Ayrıca ilk defa batılı olmayan bir millet, sömürgeci Avrupa güçlerine karşı mücadelesinde başarılı olarak, diğer sömürge milletlerine de mücadelelerinde ilham kaynağı oldu.

II. İnönü Savaşı'nın Türkiye'nin zaferiyle sonuçlanması üzerine Yunanistan'ın arkasında olan İngiltere tutumunu değiştirmeye başlamış, hemen akabinde İtilaf Devletleri savaşta tarafsız olduklarına dair bir bildiri yayınlamışlardı. İtalya Anadolu'dan çekilmeye başladı. Bu zaferin en önemli sonucu Türkiye'nin ilk kez Batılı bir devlet tarafından tanınmasıydı. Fransa, TBMM hükümetini fiilen tanımış ve temsilcileriyle görüşmeye başlamıştı (<https://www.kurtulussavasi.gen.tr/2.-inonu-savasi.html>).

4.1.2.1.4. Sakarya Zaferi ve Sonuçları

Birinci ve İkinci İnönü savaşlarından sonra 10-24 Temmuz 1921 tarihleri arasında Yunanistan ile Ankara Hükümeti ordusu arasında gerçekleşen Kütahya Eskişehir Savaşları, Ankara Hükümeti kuvvetlerinin Sakarya Nehri'nin doğusuna çekilmesiyle son buldu. Yunanlıların başlıca hedefi; Ankara yönünde ilerleyerek, Türk Ordusunu yok etmek ve Kurtuluş Savaşı'nın sembolü ve direniş merkezi haline gelen Ankara'yı ele geçirmektir. Böylece Türklerin direniş son bulacaktı. Türk Ordusunun yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmasıyla Meclis, Mustafa Kemal Paşa'yı Türk Ordusu Başkomutanlığı'na geçirdi.

Türk milleti için bir ölüm kalım savaşı olan Sakarya Meydan Muharebesi, 23 Ağustos 1921 tarihinde başladı. Mustafa Kemal Paşa'nın emrinde, Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak Batı Cephesi Komutanı İsmet İnönü Paşaların da bulunduğu Sakarya Savaşı, bir subaylar savaşı olarak tarihe geçti. Dünya savaş tarihinde en uzun meydan muharebesi olan bu savaş 13 Eylül günü Yunanlıların Sakarya Nehri'nin doğusunu tamamen terk etmesiyle son bulmuştur.

Başkomutan Mustafa Kemal, Sakarya Meydan Muharebesi sırasında ülke savunmasını şu şekilde ifade etmiştir:

“Hattı müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır. O sath bütün vatandır. Vatanın her karış toprağı vatandaşın kanı ile ıslanmadıkça bırakılmaz. Onun için küçük, büyük her birlik bulunduğu mevziden atılabilir; fakat küçük büyük her birlik durabildiği noktadan yeniden düşmana karşı cephe teşkil edip muharebeye devam eder. Yanındaki birliğin çekilmek zorunda kaldığını gören birlikler, ona uymaz; bulunduğu mevzide sonuna kadar durmaya ve direnmeye mecburdur.” Bu sözler ile koca bir ordu Türk kuvvetleri tarafından eritilmişti (Ünal, 1998: 8; Ünal, 2019: 1-43).

Sakarya Zaferi, taarruz sırasını Türk Ordusu'na geçirmiş, TBMM hükümetine uluslararası kapıları aralamış, Türk milletinin bağımsızlığını ve vatanını kurtaracağı inancını da kuvvetlendirmiştir. Ayrıca düşmanın saldırı gücü tükenmiş, Türk topraklarını ele geçirme istek ve umudu yok olmuş, savunmaya geçmişlerdir. Savaşın sonucu olarak Sovyetler Birliği ile Kars, Fransızlarla Ankara Antlaşmaları imzalandı (<https://www.kurtulussavasi.gen.tr/sakarya-meydan-muharebesi.html>).

4.1.2.1.5. Büyük Taarruz ve Mudanya Antlaşması

Mustafa Kemal Paşa Sakarya zaferinin ardından düşmanı yurttan atmak için ordunun büyük bir taarruza hazırlanması taraftarıydı. Zafere rağmen görüş ayrılıkları yaşanıyor, birçok TBMM üyesi ordunun bekletilmesinden rahatsız oluyor ve biran önce taarruza geçilmesini istiyordu. Zaferle sonuçlanan savaşlardan sonra bile İtilaf Devletleri Sevr Antlaşması'nı dayatmaktan geri kalmadılar. Buna rağmen savaş yaşanmadan Anadolu'nun tahliyesi için Ankara Hükümeti elinden geleni yapıyordu. Fethi (Okyar) Bey, 1922 yaz aylarında Londra ve Paris'e gönderilmiş ve olumlu bir sonuç elde edilmemişti. Bu siyasi temaslar aslında büyük taarruza hazırlanırken gizlilik adına bir perde gibi olmuştu (Baykara, 1985). Mustafa Kemal Paşa bir yandan İtilaf Devletlerini siyasi alanda oyalamak adına Dışişleri Vekili Yusuf Kemal (Tengirşek)

Bey'i Londra ve Paris'e göndermişti. Yine olumlu bir sonuç alınamamış, ancak 2 Mart 1922'de İtilaf Devletlerinin yeni Türk Devletine Sevr Antlaşması şartlarını değiştiren bir barış teklifi yapmasını sağladı. 5 Nisan'da Ankara Hükümeti tarafından Anadolu'nun boşaltılmasının şart koşulması üzerine barış kabul edilmedi (Eroğul, 1990: 112).

Sevr Antlaşması'ndan kurtuluşun olmadığını gören Ankara, 1921-1922 kışında ordusunun tüm ağırlığını Batı Cephesine verdi. Batı cephesi birlikleri iki komutaya ayrıldı. 1. Ordu Komutanı Nurettin Paşa, 2. Ordu Komutanı Yakup Şevki Paşa ve Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'ydı. Bunlar Birinci Dünya Savaşı'nda ismi duyulan komutanlardı. 1922 Ağustos ayı başında son hazırlıklara geçilmesi emredildi.

Eskişehir ve Kütahya muharebelerinden yeni çıkmış olan Türk ordusu donanım ve güç bakımından Yunan ordusunun çok gerisinde idi. 26 Ağustos'ta bütün imkânlar tükendiği için hazırlıklar tamamlanamamış ve buna rağmen Atatürk Türk askerlerine; "Ben, size taarruz emretmiyorum. Ölmeyi emrediyorum!" diyerek taarruz emrini vermişti (Ünal, 2019: 1-47). Bu emirle herkesin kanının son damlasına kadar vatani savunması gerektiği, aksi takdirde Sevr'i kabul edecek, topraklarını tamamen kaybedecekleri mesajını vermişti.

30 Ağustos'ta Başkomutanlık Meydan Muharebesi sonucu Yunan askeri bozguna uğratıldı. İngiltere'nin maşası olarak Anadolu'ya yürüyen Yunanlılar geriye doğru kaçarken Nazilli ve Turgutlu gibi pek çok yeri ateşe verdiler. Mustafa Kemal ve silah arkadaşları İzmir'e doğru kaçan geriye kalan Yunan askerlerinin peşine düşülerek tamamen ortadan kaldırılması gerektiği kararını aldılar. Mustafa Kemal'in " Ordular İlk Hedefiniz Akdeniz'dir. İleri!" emri ile ordu, Yunan askerinin peşine düştü. 1 Eylül 1922 tarihinde başlayan büyük takip, 18 Eylül 1922 tarihinde Yunan askerinin Balıkesir-Erdek limanından ülkeyi tamamen terk etmesi ile son buldu. Böylece Türk ordusu İzmir valiliği binasına Türk Bayrağını çekti.

Mustafa Kemal daha İzmir'deyken "Milli Mücadelemizin bu safhası kapanmıştır. Şimdi ikinci safhasını açmamız lazım geliyor" demişti (Başyigit, 2007: 177-184). Bu yeni safha, barış antlaşmalarının ve burada izlenecek diplomasi üzerine inşa edilecekti. Zaferin kazanılmasından sonra sıra cephelerde kazanılan başarının diplomasi alanında da gerçekleşmesine gelmişti. Türklerin bu zaferi sonucu 11 Ekim 1922'de TBMM ile İtilaf Devletleri arasında Mudanya Ateşkes Antlaşması imzalandı. Bu antlaşmayla Mondros Ateşkes Antlaşması ve bu sayede gerçekleşen Lozan

Konferansı zaferiyle Sevr Antlaşması tarihe gömülmüştür (<https://www.kurtulussavasi.gen.tr/buyuk-taaruz.html>)

3 Ekim 1922'de Mudanya'da başlayan görüşmelerde TBMM hükümetini İsmet Paşa temsil etti. Fevzi Paşa ve Refet Paşa da görüşmeler boyunca Mudanya'da bulundular. Antlaşmaya göre, Yunanlılar Doğu Trakya'yı Meriç nehrinin sol kıyısına kadar 15 gün içinde boşaltacak ve bir ay sonra bu bölge tamamen Türk memurlara teslim edilecekti. Barış anlaşması imzalanıncaya kadar Türk ordusu Çanakkale ve Kocaeli yarımadasında belirtilen çizgide duracak, Doğu Trakya'ya asker geçirmeyecekti. Boğazlar ve İstanbul TBMM Hükümeti'nin yönetimine bırakılacaktı. Anlaşma Devletleri barış anlaşması imzalanıncaya kadar İstanbul'da kalacaktı (Başyigit, 2007: 177-184).

Yunan hükümeti mütarekeyi kabul etmek istemedi ancak, İngiltere, Fransa ve İtalya'dan beklediği desteği bulamayınca antlaşmayı 14 Ekim'de imzalamak zorunda kaldı.

Mudanya Antlaşması'nda Türk tarafının lehine sonuçlanan gelişmeler Türk-Yunan çatışmalarının sona ermesi ve Doğu Trakya bölgesinin kurtarılmasıdır fakat TBMM hükümeti, İstanbul ve Boğazlar üzerinde istediği hâkimiyeti kuramamıştı. Boğazlar üzerindeki gerekli kontrolün sağlanamayışı ve dolayısıyla Doğu Trakya'ya ordu geçirilemeyeşi Mudanya'dan sonra yapılacak olan barış konferansı sürecinde Türk hükümetinin elini daraltmış, pazarlık gücünü sınırlamıştı (<https://www.tarihyolu.com/bati-cephesi/>).

4.1.2.1.6. Lozan Konferansı

Türk Kurtuluş Savaşı'nın zaferle sonuçlanması Liberal Parti'nin hükümetten çekilmesine ve İngiltere Başbakanı Lloyd George'un istifasına neden oldu. Mudanya Antlaşması'nın imzalanmasıyla George'un yakın doğu politikası tamamen çökmüştü. Andrew Bonar Law başkanlığında yeni bir hükümet kuruldu. Yeni İngiltere Hükümeti'nin Dışişleri Bakanı yine Lord Curzon'du.

4 Ekim'de TBMM, İtilaf Devletleri'nin Mudanya'da yapılacak olan ateşkes görüşmelerine davetini kabul etti. Ancak bundan sonra yapılacak olan barış konferansının İzmir'de olmasını talep etti. Türklerin kendi bölgelerinde yapılacak konferansa haklı olarak başkanlık edebilecekleri ve bu yüzden saygınlık kazanacakları nedeniyle bu talep kabul edilmedi (Sonyel, 1986: 291). Bu konferansta kendileri için

olumsuz sonuçlar çıkabilirdi. Ayrıca Lord Curzon, İzmir’de yapılacak toplantının Yunanistan temsilcisi eski başbakan Venizelos’un duygularını inciteceğini düşünüyordu. İzmir yerine İstanbul’da farklı yerler önerilip reddedildikten sonra, Müttefikler, konferansın İsviçre Lozan’da, 13 Kasım’da yapılmasına karar verdiler (Sonyel, 2006: 16-17).

İstanbul Hükümeti’nin Dışişleri Bakanı İzzet Paşa, İngiliz Yüksek Komiserliği görevlilerinden Andrew Ryan’la 13 Ekim’de görüşerek, İstanbul Hükümeti’nin yasal hükümet olarak bu barış konferansına katılması gerektiğini söylemiştir (Sonyel, 2006: 17). İtilaf Devletleri de çıkarlarını gerçekleştirebilmek için İstanbul Hükümeti’ni davet etme taraftarıydı. Böylece iki hükümet arasında ikilik çıkarabileceklerdi. Daveti alan Sadrazam Tevfik Paşa, TBMM’ne çektiği telgrafta barış görüşmelerine birlikte katılıp ulusun çıkarlarını birlikte korumayı önerdi. Hatta telgrafta ülkenin kurtuluşunda yardımda bulduklarını, onlar sayesinde başarılı olduklarını söylemişti. TBMM için bu telgraf saltanatın kaldırılması konusunu gündeme getirme sebebi oldu. Edirne milletvekili Kazım Karabekir, “ İstiklal Harbimizde düşmanlarımızın mesaisini teshil eden ve milletimize karşı her fenalığı yapmaktan çekinmeyen bir guruhun bugün de şanlı sulhumuzu bozmak ve karıştırmak için aynı fenalığa karşı adım attığını görüyoruz. (TBMM Zabıt Ceridesi, devre: I, içtima: III, C.24, 280)” demişti. Konu hemen mecliste görüşülmeye başlandı. Çok ateşli tartışmalar yaşanması ve muhalefetin karşı çıkarımlarına rağmen 1 Kasım 1922’de saltanat kaldırıldı.

Mudanya Ateşkes Antlaşması’ndan sonra mecliste barış görüşmelerine gidecek olan heyetin ve heyete verilecek olan talimatların tespit edilmesi için gizli toplantı yapıldı. İsmet Paşa Mudanya görüşmelerinde diplomasi alanında başarılı olmuştu ve bu yüzden Mustafa Kemal Paşa, bu heyetin başında İsmet Paşa’nın gitmesi taraftarıydı. Ayrıca İsmet Paşa Osmanlı Devleti zamanında hiçbir siyasi görev almamıştı. Osmanlı siyasetçilerinin Avrupa’yı üstün görme zaafı İsmet Paşa’da yoktu (Köylü, 2017: 258). Böylece İsmet Paşa siyasi konumunun güçlenmesi adına TBMM tarafından Dışişleri Bakanı olarak atandı (Erhan, 2005: 20). Daha sonra tespit edilen isimler arasından oy çokluğuyla İsmet Paşa baş delege, Sinop Milletvekili Rıza Nur ve Trabzon Milletvekili Hasan Beyler de delege olarak seçildi (Arıkan, 2005: 64).

Seçilen heyete yola çıkmadan önce Hükümet tarafından 14 maddelik talimatlar verildi. Bu talimatlarda ilk madde, Doğu sınırı Ermeni Yurdu’nun söz konusu bile olamayacağı, yoksa görüşmelerin derhal kesileceğiydi. Diğer maddeler de Misak-ı Milli’yi içeriyordu. Irak sınırı; Süleymaniye, Kerkük ve Musul livaları istenecekti.

Suriye sınırının düzeltilmesi için çalışılacak ve Musul güney sınırına ulaşacaktı. Adalar konusu duruma göre karar verilecekti. Boğazlar ve Gelibolu Yarımadası'nda yabancı bir askeri kuvvet ve kapitülasyonlar kabul edilmeyecekti. Azınlıklar konusu mübadele ile çözülecek, Osmanlı borçları Osmanlıdan ayrılan ülkelerle bölüştürülecek, Düyun-ı Umumiye İdaresi kaldırılacaktı. Yabancı kuruluşlar Türk yasalarına uyacak, ordu ve donanmaya sınırlama getirilemeyecekti. Ayrıca İslam cemaat ve vakıflarının hakları eski anlaşmalara göre sağlanacaktı. (Erhan, 2005: 40-42. Sharp-Jeffery, 1993: 147).

Heyete verilen bu talimatlar özetle Türkiye'nin sınırlarını yani Misak-ı Milli'yi kapsıyordu. Amaç, Türkiye Devleti'nin çıkarları doğrultusunda sınırlarını çizmek ve bu sınırları diğer devletlere onaylatmaktı. Bu on dört maddelik talimat, antlaşmanın hangi koşullarda yapılacağına esasını ve ruhunu kapsamaktaydı (Arıkan, 2005: 67).

Lozan Konferansı'na Birinci Dünya Savaşı'nda galip gelen İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya ve bu dört devletin yanında Yunanistan, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven Devleti, ABD katılmıştı. Ayrıca Boğazlar rejimi konusunda ilgili Sovyetler ve Bulgaristan, belirli konulardaki görüşmelere de Belçika ve Portekiz temsilcileri Lozan'a davet edilmişti (Erhan, 2005: 55). Lozan'a gözlemci olarak davet edilmesine rağmen Amerika görüşmeler boyunca ağırlığını ortaya koymuştu. Hatta hem Müttefikler hem Türk delegasyonu, Amerika'nın bu ağırlığını kendi tarafına çekmek için çok çaba harcamışlardı (Armaoğlu, 1991: 213).

Konferans 20 Kasım 1922'de açıldı. Açılış töreninde önce ev sahibi İsviçre Konfederasyonu Başkanı Haab, sonra İngiltere Dışişleri Başkanı Curzon yaptı. Daha sonra planda olmayarak İsmet Paşa kürsüye çıktı ve Türk heyetinin barış görüşmelerine eşitlik temelinde geldiğini, Türk Ulusunun adaletsiz muamele gördüğünü, çok acılar çektiğini, büyük fedakârlıklarla yürüttüğü mücadelesini kazandığını ve mutlak bağımsızlık istediğini anlattı. İsmet Paşa'nın bu beklenmedik davranışı Müttefiklerce hoş karşılanmadı. Hatta Curzon, İsmet Paşa'yı 'partizan ve saldırgan' olarak nitelendirdi. Bu konuşma iyi bir etki yapmak yerine, Türklere olan düşmanca davranışı kamçıladi (Sonyel, 1986 : 303).

Konferansta konular alanlarına göre komisyonlara bölündü. Sınırlar, azınlıklar, nüfus mübadelesi gibi konular 'siyasi komisyon' altında görüşülecekti. Kapitülasyonlar, yabancıların yerleşme hakkı, yabancı okullar gibi konular 'yabancılara uygulanacak rejim komisyonunda', Osmanlı borçları, savaş tamirati, ulaştırma ve taşımacılık, ticaret rejimi, gümrükler gibi konular da 'maliye ve iktisat sorunları komisyonunda' görüşülecekti.

4 Şubat 1922'ye kadar Boğazlar, Türkiye'nin sınırları, ekonomik ve mali sorunlar yüzünden pek çok kez görüşmeler kesintiye uğradı. Üstelik Musul sorunu sürekli gündeme geldi. Türklere Sevr Antlaşması üzerinden düzeltme yapıp barış imzalatmaya çalışıldı. İsmet Paşa'nın imzalamaması ve birçok görüş ayrılıkları yüzünden 4 Şubat'ta konferansa ara verildi (Öztürk, 1993: 26; Jaeschke,1989: 33; Kocatürk, 2000: 378.). Görüşmeler kesildikten hemen sonra İsmet Paşa ve delegeler Ankara'ya döndü. TBMM'ne bir tasarı hazırlattı ve bu Müttefiklere sunuldu. 21 Mart 1923'te Londra'da toplanan temsilciler bu tasarımı inceledikten sonra Lozan Konferansı'nın 23 Nisan'da tekrar oturumlarına başlamasını kabul ettiler. Bunun üzerine Temsilci Heyetlerine tarih bilgisi verildi. İngiltere Curzon yerine Horace Rumbold'u, Fransa Barrer yerine General Maurice Pelle'yi ve İtalya Camille Garonini yerine Montanya'yı göndererek iyi niyetlerini sunmuş oldular (Öztürk, 1993: 51).

Antlaşma metni ve ekleri 24 Temmuz 1923'te ilk imza hakkı Türkiye'ye verilerek bir törenle imzalandı. İmzalayanlar arasında Japonya, Yunanistan ve Romanya da vardı (Erhan, 2005: 96). Böylece İtilaf Devletleri ile Türkiye arasındaki savaş resmen sona erdi. Müttefikler antlaşmanın BMM'nce onaylandığını İsmet Paşa'dan resmen öğrenir öğrenmez, Türk topraklarını boşaltmaya başladılar. Son askeri kuvvet de 1 Ekim 1923'te tamamen çekildi (Sonyel, 1986: 356). Böylece Türk birlikleri 6 Ekim'de İstanbul'a girdi. 29 Ekim 1923'te de Cumhuriyet ilan edildi ve Lozan ile birlikte tüm dünyaya bağımsızlığını ilan eden Türkiye, artık Türkiye Cumhuriyeti olarak anılacaktı.

Lozan Antlaşması ile Trakya sınırı Türkiye'nin istediği gibi sonuçlanmıştı. Bulgaristan ve Yunanistan'a olan sınırlar kesinleşmişti. Fransa ile 20 Ekim 1921'de imzalanan Ankara Antlaşması ile tespit edilen Suriye sınırı aynen kabul edildi. Böylece Suriye sınırı Hatay dışında bugünkü halini aldı. Irak sınırı ise Musul sorunu yüzünden konferansta çözülemedi. Misak-ı Milli ile İngiltere'nin Irak, özellikle Musul üzerindeki çıkarları çatışıyordu. Türkiye ile İngiltere arasında çözülmek üzere dokuz ay süre verildi. Bu süre zarfında çözümediği takdirde, çözüm için Milletler Cemiyeti Meclisi'ne gidilecekti (Seha, 1993: 5-6). Doğu sınırında ise Sovyet Rusya ile imzalanan 16 Mart 1921 Moskova, 13 Ekim 1921 Kars Antlaşmalarında belirlenen sınırlar ve İran ile 1639 Kasrı Şirin Antlaşmasında çizilen sınır kabul edildi. Yani burada özerk bir Kürt ya da Ermeni Devleti kurulmamıştı. Batı Anadolu ise tamamen Türk toprağı kabul edilmiş ve buralarda Yunan hakimiyetinden bahsedilmemişti.

Konferans boyunca en çok tartışılan konulardan biri de Boğazlar meselesiydi. İtilaf Devletleri, Boğazların askerden ve silahtan arındırılması, geçişlerin tamamen

serbest olmasından yanaydı. Türkiye ise silahsız bırakılan Boğazın İstanbul'u savunmasız bırakacağını düşünüyor, tamamen geçiş yönetiminin Türk egemenliğinde olmasını istiyordu. Sovyet Rusya da İtilaf Devletleri'nin Boğazlar üzerinde güçlü olmasını istemediğinden Türk egemenliği taraftarıydı. En çok tartışma İngiltere ile Sovyet arasında yaşandı. Sonunda hazırlanan sözleşme 14 Ağustos'ta Rusya tarafından imzalandı (Erhan, 2005: 450). Daha sonra da Lozan Boğazlar Sözleşmesi Türkiye, İngiltere, Fransa, İtalya, Yunanistan, Bulgaristan, Sırp-Hırvat-Sloven, Romanya ve Japonya tarafından 24 Temmuz 1923'te imzalandı. Çanakkale, Marmara ve Karadeniz Boğazı'nda, denizden veya havadan, savaşta veya barışta serbestçe geçiş ve seyir esasını kabul ve beyan konusunda anlaşılmıştı (Bilsel, 1933: 590). Türkiye'nin egemenliğinin kısıtlandığı, boğazların askersizleştirildiği, boğazlardan geçişi Milletler Cemiyeti'ne rapor verecek bir komisyon kurulduğu Türkiye için sakat bir sözleşme olarak Lozan Barış Antlaşması'nın 23.maddesinde yer almıştı. Anlaşmanın imzalanmasından sonraki yıllarda Türkiye, Boğazlar konusunu sıkı tutmuş, ciddi bir dış politika izlemiş, her uluslararası oturumda bu durumu dile getirmişti. Sonunda İtalya'nın Habeşistan'a saldırmasıyla toplanan M.C'nde olumlu bir hava yaratmış, 22 Haziran 1936'da İsviçre'nin Montreux kentinde uluslararası bir konferansta Lozan'a katılan devletleri toplamayı başarmıştı (Hale, 2000: 57). Sonuç olarak, 20 Temmuz'da imzalanan Montreux Boğazlar Sözleşmesi ile Boğazlar üzerindeki bütün yetkiler Türkiye kontrolüne geçti.

Türkiye'nin Lozan'da kazandığı en önemli diplomatik zafer kapitülasyonların kaldırılmasıydı. Böylece Türkiye siyasal ve ekonomik olarak bağımsızlığını kazanmış oldu. Ayrıca Osmanlı Devlet Borcu dörde bölünmüş, bunların paylaşılmasını Düyun-ı Umumiye Meclisi'ne, ödeme koşullarının ayarlanmasını da Paris'te bir komisyona bırakılmıştı.

10 Ağustos 1920'de Osmanlı Devleti'ne imzalatılan Sevr Antlaşması hiç yürürlüğe konulamamış, Lozan'la birlikte tarihe gömülmüştü. Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda yapılan barış antlaşmaları içinde mağlup ile galibin hakkını vererek konuşabildiği tek antlaşmaydı. Bu antlaşmada gösterdiği başarı ile İsmet Paşa Türkiye'de modern diplomasinin en başarılı diplomatı olarak karşılandı.

Lozan Barış Antlaşması'nın Türkiye için üç büyük önemi vardır: Birincisi, Lozan bir eşitlik belgesidir. İkincisi, iktisadi bağımsızlık bildirgesidir ve iktisadi millileştirmenin ilk adımıdır. Üçüncüsü, Lozan bir siyasal bağımsızlık bildirgesidir. Türkiye'yi bağımsız bir devlet olarak tanıyan ve bunu uluslararası

platformda tescil eden belgedir. Bu yüzden Lozan, Türkiye devletinin kurucu belgesidir (Oran, 2003: 222).

4.1.2.2. Batılı Devletler ile İlişkiler

Birinci Dünya Savaşı'nın bitimiyle Osmanlı topraklarını kendi aralarında gizli antlaşmalarla paylaşan ve işgal eden Batılı Devletler, ancak Kurtuluş Mücadelesi'nin başarıya ulaşmasıyla Türk Hükümeti'ni teker teker tanımaya başlamışlardı. Bu büyük devletlerden Ankara ile ilk temasa geçen Fransa olmuştu.

4.1.2.2.1. Türkiye-Fransa İlişkileri

Londra Konferansı'nda Bekir Sami Bey'in Fransızlarla yaptığı anlaşmanın Mustafa Kemal Paşa ve TBMM tarafından onaylanmaması üzerine Fransa yeni arayışlara girdi. Ankara ile tek başına antlaşma yapmak isteyen Fransa, Bouillon'u delege olarak gönderdi. Ancak Misak-ı Milli ve kapitülasyonlar üzerinde anlaşmaya varılamadı. Nitekim Mustafa Kemal Paşa cephede olan İsmet İnönü'ye güney sınırı konusunda görüşlerini sormuş ve ondan: “Adana'yı ve Antep'i kurtarmak esastır. Ondan sonra kurtarılabilirler olanları kurtarıp, anlaşmayı yapmamız ve Fransız cephesinden boşalmamız lazım. Oradaki kuvvetlere ihtiyacımız var. O bölge halkından muharebede her türlü istifade etmeye ihtiyacımız var” cevabını almıştır. Mustafa Kemal Paşa da cevaben: “ben de aynı surette düşünüyorum” (İnönü,1992: 278) diyerek kendisiyle aynı fikri taşıdığını belirtmiştir. Sakarya'daki kesin Türk zaferinden sonra 20 Ekim 1921'de Ankara Antlaşması imzalandı (Köylü: 2017, 254). Antlaşmaya göre Fransızlar Çukurova'dan çekiliyordu ve Güney sınırı belirlenecekti. İskenderun sancağı ise muhtar bir idareye kavuşacak, Türkçe resmi dil olacaktı.

Bu antlaşmayla ilk kez Batılı büyük bir devlet TBMM'ni ve Milli Mücadeleyi tanıyordu. Fransa ile olan savaşın bitmesiyle Sevr Antlaşması hukuken hükümsüz kalıyordu. O zamanın şartlarına göre başarılı sayılan bu antlaşma yüzünden bir süre Ankara-Sovyet arasında gerginlik yaşandı. Ayrıca İngiltere de bu antlaşmadan hiç memnun değildi.

Kurtuluş Savaşı'ndan sonra ise Fransa ile ilişkilerde Hatay ve Osmanlı Borçları sorunu gündemde olmuştu. Ankara Antlaşması ile Ankara'yı ilk tanıyan devlet olmasına rağmen Lozan sırasında ve sonrasında her zaman İngiltere'nin yanında yer alarak

Türkiye'yi zor durumda bırakmıştı. Dış politikasını batıya dönük yürüten Türkiye ise Fransa ile iyi geçinmeye çalışıyordu. Zaten daha sonra Avrupa'da gün geçtikçe artan Alman tehlikesi yüzünden Fransa da Türkiye ile ilişkileri iyi tutmaya çalışmıştı.

Lozan Barış görüşmelerinde Fransa ile en çok tartışılan konu Türkiye'deki ticaret ve yatırım faaliyetlerinin çok olmasından dolayı Osmanlı borçlarıyla bağlantılı kapitülasyonlar oldu (Oran, 2004: 277). Osmanlıdan alacaklı olan diğer devletlerin de olmasına rağmen konunun en sıkı takipçisi Fransa olmuştu. Lozan'da bu sorun halledilememiş, Türk heyetiyle sonraları da görüşmeler yapmışlardı. Nihayet, 13 Haziran 1928'de Paris Büyükelçisi ve Düyun-ı Umumiye yetkilisi arasında varılan antlaşma ile Lozan'dan beri devam eden uyuşmazlık çözüme kavuştu (Gönlübol: 1990: 86).

170 milyon sterlinlik borcun 78 milyonunu Türkiye, geri kalanını Osmanlı Devleti'nden ayrılan ülkeler ödeyecekti (Hale, 2000: 48). 1929 Dünya Ekonomik Buhranı Türkiye'ye birtakım tedbirler aldırılmış, bu durum borçların ödenmesinde sıkıntılar yaratmıştı. Borçlarını ödeyemeyen Türkiye ile Fransa arasındaki ilişkiler bozulmaya başladı. Sonunda Paris'te bir yıl süren görüşmelerin sonucunda Türkiye lehine karar çıkmış borçlar yeniden düzenlenmişti. Türkiye son taksitini 1954 yılında bitirdi (Gönlübol: 1990: 87).

Fransa ile Türkiye arasındaki diğer bir mesele Hatay (Sancak) sorunuydu. Fransa'nın Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra sınırların değişmesinin barışı bozacağını düşündüğünden sınırları korumak istemiş, dış politikasını statükonun korunması üzerine kurmuştu.

Mondros Ateşkesinden sonra İngiltere, Sancak'ı işgal etmiş, kendi aralarında yaptıkları anlaşma nedeniyle burayı Fransa'ya bırakmıştı. Sancak Misak-ı Milli sınırları içinde kabul edilmişti. Ancak Kurtuluş Savaşı devam ederken Fransızlarla anlaşma yapma fırsatı çıkınca 20 Ekim 1921'de Sancak Türkiye sınırları dışında bırakılmış ve özel bir yönetime bağlanmıştı (Köylü, 2017: 349). Yapılan bu antlaşmadan dolayı da Lozan'da en az tartışılan konulardan biri Sancak olmuştu.

Fransa, 1923 yılından sonra Sancak özel yönetimini devam ettirmiş, 1924 yılında on iki üyeli bir meclis kurmuş, 1925 yılında Arapça ve Fransızcaya ek olarak Türkçe de resmi dil kabul edilmişti. Yine 1925 yılında Halep'e bağlı olan Sancak Suriye'ye bağlanmıştı. Sancak için öngörülen özel yönetim 30 Mayıs 1926'da Fransa ile Türkiye arasında imzalanan dostluk ve iyi komşuluk antlaşması ile tescillendi (Sarınay, 2000: 359).

İtalya'nın Habeşistan'a girmesi ve Akdeniz'de tehlikeli olmaya başlaması, Almanya'nın Versay'dan kurtulup Ren Bölgesi'ni silahlandırması üzerine Fransa,1936 yılında dikkatini dağıtan Suriye'ye bağımsızlık vereceğini açıkladı. Fransa Suriye'ye bağımsızlık verince Türkiye harekete geçti. Toprak istemektense Suriye'ye verilen bağımsızlığın Sancak'a da verilmesini istedi. Hem Suriye'nin bağımsız olmasını destekledi hem de Sancak meselesini milli bir dava haline getirdi (Sarınay, 2000: 363). 9 Eylül'de Fransa ile Suriye arasında ön anlaşma imzalandı ve üç yıl sonra Suriye'nin Milletler Cemiyeti'ne girmesiyle Suriye bağımsız oldu. Bu gelişmelerden sonra Türk ve Fransız yetkilileri Milletler Cemiyeti'nde bir araya gelerek görüşlerini bildirdiler. Bu görüşmeden sonra Türkiye Fransa'ya, Suriye ve Lübnan'a verilen bağımsızlığın, halkın çoğunluğu Türk olan Sancak'a da verilmesini belirten bir nota gönderdi. 1921 ve 1926'da yapılan antlaşmalar bunu gerektiriyordu. Fransa ret cevabı vererek, Sancak'ın Türkiye'ye verilmesiyle Suriye'nin parçalanmasına izin veremeyeceğini söyledi. Ancak her geçen gün gerginleşen Avrupa ortamı yüzünden Türkiye'yi karşısına almak istemedi ve konuyu Milletler Cemiyeti'ne götürmeyi teklif etti. Sancak'taki Türk halkını korumak isteyen Türkiye bunu kabul etmek durumunda kaldı (Sarınay, 2000: 364-365).

Atatürk, 1 Kasım 1936 tarihinde TBMM'nin açılışında yaptığı konuşmada Sancak sorununa değinerek, "...bu sırada milletimizi gece gündüz meşgul eden başlıca büyük mesele, hakiki sahibi öz Tür olan İskenderun-Antakya ve havalisinin mukadderatıdır. Bunun üzerinde ciddiyetle ve katıyetle durmaya mecburuz. Daima kendisi ile dostluğa ehemmiyet verdiğimiz Fransa ile aramızda tek ve büyük mesele budur. Bu işin hakikatini bilenler ve hakkı sevenler, alakamızın şiddetini ve samimiyetini iyi anlarlar ve tabi görürler." (Soyak, 1973:556) cümleleri kullanmıştır. Atatürk'ün bu konuşması, Sancak meselesini uluslararası arenaya duyuran önemli ve etkili bir mesaj olmuştu. Öyle ki konuşmanın mecliste yapıldığı sırada loncada oturan Yunan sefiri, Fransız sefirine dönerek: -Bu nutka ne dersiniz? Diye sormuş, bunun üzerine Fransız sefiri: "monşer bu bir nutuk değil, tam bir ultimatodur." diyerek tepkisini dile getirmişti (Selçuk, 1971: 25).

Uzun süren raporlamalar, bölgeye gönderilen heyetler sonucunda 29 Mayıs 1937 yılında iki devlet arasında Türk- Suriye sınırını belirten ve Sancak'ın milli bütünlüğünü koruyan bir antlaşma imzalandı. Bu anlaşma da Sancak sorununa kesin çözüm olmamıştı. Hatta antlaşma Arapların isyan ve protesto hareketleri yüzünden bir süre uygulanamadı. Türk Hükümeti bu konuda Milletler Cemiyeti'ne itirazda bulunmuş ve gereği yapılmıştı. Ancak bu sıralarda Avrupa'daki ortamın iyiden iyiye gerilmesinden

dolayı Fransa, bu bölgedeki Türk haklarını teslim etmek zorunda kaldı (Gönlübol: 1990: 137).

Sonunda 3 Temmuz 1938'de Sancak'ın ortaklaşa korunması üzerine askeri bir antlaşma yapıldı. Koruma, 1000'i Sancak, 5000'i eşit sayıda Türk ve Fransız kuvvetlerinden oluşacaktı. Ağustos'ta yapılan seçimlerde 40 mebusan 22'si Türkler oluşturdu ve 2 Eylül'de yapılan yemin töreninde mebusların tamamı yeminini Türkçe olarak yaptı. Ardından da Sancak'a Hatay adını verdiler. Bu yeni kurulan Hatay Devleti bir yıl bağımsız kaldıktan sonra 29 Haziran 1939'da Anavatan'a katıldı. (Gönlübol: 1990: 137).

4.1.2.2.2. Türkiye-Yunanistan İlişkileri

Lozan Antlaşması'ndan sonra Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkiler farklı bir boyuta ulaşmıştı. Silahlı mücadele sona ermiş, Lozan ile beraber yeni kurulan Türkiye Devleti uluslararası arenada tanınmıştı. Yunanistan açısından bakıldığında Lozan, mübadelede yüzünden Megalo idea planlarının tamamen rafa kaldırıldığı bir anlaşmaydı (Köylü, 2017: 353). Bundan sonra iki devlet de savaşın yıkıcı etkilerini ve sonuçlarını iyileştirmeye yönelik çalışacaklardı.

Küllerinden doğan Türkiye, yabancı ve gayri Müslimleri zora sokacak, ülkesinde kendi vatandaşlarına kolaylık sağlanacak bir kalkınma programını uygulamaya başlamıştı. 1926 Devlet Memurluğu kanunuyla memurlukta 'Türk olmak' şartı aranmış, Müslüman olmayanlara memurluk yolu kapatılmış, avukatlık, doktorluk gibi mesleklerde çalışan yabancıların işi zorlaştırılmıştı. Verilen kredilerde Türk şirketlere kolaylık sağlanırken, yabancı şirketlere bürokratik engeller getirilmişti. Ayrıca bu yabancı şirketlere Türk işçi çalıştırma ve yazışmalarını Türkçe yapma zorunluluğu getirilmişti (Oran, 2004: 287).

Lozan'dan sonra Türkiye ile Yunanistan arasındaki birçok uyuşmazlık ve gerilim mübadeleden dolayı yaşanmıştı. Hatta savaşın eşiğine bile gelmişlerdi. Mübadele ile birlikte Türkiye'de yaşayan 1.200.000 Rum Yunanistan'a, 400.000 kadar Müslüman da Türkiye'ye göç etmişti. Rumların, tarımla uğraşan Müslümanlardan daha burjuva olmalarından dolayı her iki taraf da sıkıntı çekmişti. 1930'lara kadar iki taraf arasında yaşanan uyuşmazlıklar yüzünden her iki taraftaki azınlıklar problem yaşadılar.

30 Ocak 1923'te mübadele şartları Lozan'da iki devlet tarafından imzalanmış ancak uygulamada sorunlar yaşanmıştı. Yunanistan mübadele sırasında büyük bir göç

dalgasının yaşanacağını anlayıp, İstanbul'da mümkün olduğunca Rum bıraktırmaya çalışmıştı. (Ardakoç: 163).

1923'teki anlaşmaya göre 2 yıl içinde 188.000'den fazla Türk uyruklu Rum Yunanistan'a, 355.000'den fazla Yunan uyruklu Müslüman Türkiye'ye gönderilmişti (Macfie, 2003: 214). Ancak kimin yerleşik kimin değil konusu çözüm sürecini sıkıntıya sokmuştu. Çözüm sürecinin uzamasıyla her iki ülke de politikalarını sertleştirdiler. Önce Yunanistan Batı Trakya'daki Müslümanların mallarına el koymuş, daha sonra da Türkiye İstanbul'daki Ortodoks Rumların mallarına el koymuştu (Oran, 2004:339). 1925 yılında hükümet değişip İsmet Paşa başbakanlığa gelince Lozan'dan kalan sorunları çözmek istemiş ve görüşmeler yeniden devam etmişti. Bu yılda Ankara Antlaşması imzalanmış ama Yunanistan'da askeri darbe olunca uygulanamamıştı.

1926'da Yunan Hükümeti değişince yeniden antlaşma imzalandı. Bu Atina Antlaşması, Ankara Antlaşması gibi yerleşik olanları netleştirmede için uyuşmazlık yaşandı. Hatta her iki ülke de deniz kuvvetlerini güçlendirmeye çalışmış, savaşa hazırlık yapmıştı. 1930'lu yıllara gelindiğinde Yunanistan'ın başındaki tecrübeli devlet adamı, her iki devlet için de savaşın vahim sonuçlar doğuracağını düşünerek barış çubuğu uzattı. 10 Haziran 1930'da Ankara'da imzalanan sözleşme ile hem kimlerin yerleşik sayılacağı konusu hem de mallarla alakalı ekonomik sorunlar çözüme kavuştu. Sorunların çözümüyle iki ülke arasında çok hızlı bir yaklaşma süreci başladı. Gelecekteki Türk-Yunan ilişkilerinin temeli bu dönemdeki samimi ilişkilerle başladı.

Cumhuriyet döneminde Yunanistan ile yaşanan diğer bir sorun Patrikhane meselesidir. Yunan Kilisesi Başpapazlık Makamı, Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı ve hatta Milli Mücadele dönemlerinde Rumları tahrik ederek Türkiye'ye her zaman sorun yaşatmıştı. Özellikle Mondros Ateşkesinden sonra çalışmalarına hız vermiş, Pontus Rum Devleti kurmak, Yunan işgaline destek vermek gibi dinle alakası olmayan işler yapmıştı.

Lozan'da Patrikhane'nin İstanbul'dan kaldırılması meselesi konuşulmuş, Türk heyeti bunun için çaba sarf etmiş ancak sadece Yunanistan değil tüm devletler buna karşı çıkmıştı. Özellikle Lord Curzon, Patrikhanenin herhangi bir politik ve idari yönden teşebbüslerde bulunmayacağı ve dini çerçevede kalacağı şartıyla İstanbul'da kalmasını istemiş, diğer devletler de bunu desteklemişti. 1923'te Mustafa Kemal Paşa'nın Hâkimiyeti Milliye Gazetesine verdiği röportajda ; “ Bir fesat ve hıyanet ocağı haline gelen ve memleketimize nifak tohumlar eken Rum Patrikhanesini artık

topraklarımız üzerinde bırakamayız” şeklinde konuşmuştu. O dönemde Türkiye’deki herkes aynı fikirdeydi (Üçüncü, 2015: 21-50).

1924 yılında Patrik Konstantin bu yıldan öncesinde Türkiye’de ikamet etmediği için mübadele olarak sınır dışı edildi. Bu da Yunanistan ile ilişkileri iyice gerdi. Çünkü Yunanistan Konstantin’in Patrik sıfatından dolayı mübadele dışı gösterilmesini istiyordu. Yunanistan konuyu Adalet Divanı’na ve Milletler Cemiyeti’ne taşımak istedi. Ancak Türkiye bu konunun bu kurumları ilgilendirmediği gerekçesiyle reddetti. Nihayet Konstantin’in Mayıs 1925 te görevinden çekilmesiyle sorun aşıldı. Konstantin de sınır dışı edildi. Yerine Patrik Georgiadis atandı (Hale: 51).

Bu meseleyle, Türk hükümeti Patrikhane’yi bir Türk kurumu olarak gördüğünü, evrenselliğini kabul etmediğini ve böylece dış güçlerin içişlerine karışmasına izin vermeyeceğini göstermiş oldu (Gönlübol: 1990: 61).

4.1.2.2.3. Türkiye-İngiltere İlişkileri

Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra Osmanlı Devleti’nin parçalanmasında en büyük rolü oynayan ve topraklarını işgal eden İngiltere ile Anadolu arasında 1919-1923 yılları döneminde dolaylı bir savaş yaşandı. İngiltere emperyalist amaçları için toprak vadettiği İtalya’dan daha rahat yönetebileceği Yunanistan’ı Anadolu’da savaşa sürmüştü. Savaşın sona ermesiyle barış ortamı doğmuş ve Lozan Antlaşması imzalanmıştı. Bu süreçten sonra Musul meselesi Türkiye ile İngiltere arasında çözüme kavuşturulması gereken bir sorun olarak kaldı.

Lozan’da Musul sorununun çözümü Türkiye ile İngiltere arasında bırakılmıştı. Musul, 15 Kasım 1918 yılında Mondros Ateşkes Antlaşması’nın 7’nci maddesine dayanılarak İngiltere tarafından işgal edilmişti. Sevr Antlaşması’nın 64. Maddesine göre de kurulması düşünülen Kürdistan’a bırakılacaktı. Ancak Musul halkının üçte ikisi Türkler ve Kürtlerden oluşuyordu bu nedenle Misak-ı Milli sınırları içinde kalıyordu. Türkiye’ye göre etnik nedenlerin dışında coğrafi açıdan da Türkiye sınırları içinde kalması gerekiyordu.

İngiltere ise Musul’u, İngiltere İmparatorluğu yolları üzerinde stratejik önemi olduğu için istiyordu. Ayrıca bu bölgedeki zengin petrol kaynakları Araplarda kalmalıydı. Bu nedenlerle İngiltere ve Türkiye temsilcileri Lozan Konferansında Musul için kıyasıya savaş verdiler. Lord Curzon Musul halkının çoğunluğunun Türklerden

oluşturduğunu reddetmiş, Türklerin Musul nüfusunun on ikide birini oluşturduğunu iddia etmişti (Vere- Hodge, 1950: 60). Türkiye ise, Kürtleri de Türk nüfusundan sayıyordu.

Curzon, Musul sorununun Milletler Cemiyeti'nin hakemliğinde çözülmesini talep etti. Türkiye temsilcisi İnönü bu öneriye diplomatik bir cevap verdi: “ Bu sorunu Milletler Cemiyeti hakemliğine bırakmak haklı olmaz. Türkler için kazanılması ya da yitirilmesi söz konusu olan ulusal ülkenin bir parçasıdır. İngiltere için ise sorun, kendi topraklarından başka bir ülke üzerinde uygulamak istediği manda sorunudur. TBMM Hükümeti, vatani tamamlayan bir parça olan Musul vilayeti gibi büyük bir bölgenin kaderini ve bu vilayet analiziyle kaynaklarının geleceğini hakem kararına bırakamaz. Türk Hükümeti, davasının haklı olduğuna inanmaktadır; Musul'un kendisine verilmesi bakış açısını korumaktadır.” (Akşin, 1991: 127).

Bu sözleriyle İsmet Paşa, Musul sorununun İngiltere ile Türkiye arasında bir yıl içinde anlaşma yoluyla çözülmesini talep etmiş, böylece konu konferansın gündeminden çıkartılmıştı. Bu bir yıl içinde bu sorun çözülmediği takdirde, Musul sorununun Milletler Cemiyeti Meclisi' ne sunulması kararlaştırıldı. (El-Hasani, 1988, I: 272-273, Eyicil, 2015: 67-83).

Türkiye ile Irak arasındaki sınır sorununun çözümü için Türkiye ile İngiltere 19 Mayıs 1924 yılında İstanbul'da bir araya geldi. Heyet başkanları Fethi Bey ve Sir Percy Cox yine nüfus oranını tartıştılar ve bir sonuca varamadılar. Bunun üzerine sorun 20 Eylül 1924 yılında Milletler Cemiyeti'ne gitti. TBMM Başkanı Fethi (Okyar) Bey, İstanbul konferansında söylediklerini savunmuş ve bölgede bir plesibit yapılmasını önerdi. Ancak İngiltere'ye göre sorun Musul değil, Türkiye- Irak sınır hattıydı. Bunun üzerine Brüksel'de 29 Ekim' de geçici sınır hattı belirlendi. Sonrasında Meclis, Musul halkının isteklerini araştırmak üzere bir Tahkik Komisyonu oluşturdu. Irak ve Türkiye arasındaki sınırın belirlenmesi için gönderilmiş olan komisyon 27 Ocak 1925 yılında Musul'a geçti. Irak İçişleri bakanı Abdulmuhsin Sadun, Musul halkına konu ile ilgili bir beyanname göndererek, komisyona yardım edilmesini istedi. Nitekim bu komitenin korunması, Irak hükümetinin sorumluluğundaydı. Beyannamenin baskıcı olması sebebi ile Musul'da bazı olaylar yaşandı (El-Hasani, 1988, I: 274). Nihayet, 25 Eylül'de komisyonun sunduğu raporda Musul halkının tarafsız olmak ve bağımsız kalmak istediği belirtilmişti.

Tahkik Komisyonu Meclis' e Musul'un Irak'ın parçası olarak kalması ve Irak'ın da 25 yıl süreyle İngiltere'nin mandasında kalmasını önerdi. Ayrıca Türkiye ile Irak

arasındaki sınır hattı Brüksel'de belirlenen hat olarak kalacaktı. Türkiye temsilcileri bu öneriyi şiddetle karşı çıktı (Tuncer: 94).

Lozan Antlaşması'nda taraflar Milletler Cemiyeti'ne bu konuda bağlayıcı karar almak yetkisini vermişti. Bu durumda Meclisin Türk-Irak sınırı konusunda alacağı karar her iki taraf için de bağlayıcı sayılacaktı. Sonuç olarak meclis, 16 Aralık 1925'te Tahkik Komisyonu'nun önerisini kabul ederek onayladı.

Bu arada Kürdistan kurma hedefi olan İngiltere, Kürtleri Türklere karşı kışkırtıyordu. Anlaşmazlığın yaşandığı en ateşli dönemde, 1925 Şubat'ta, Doğu Anadolu bölgesinde Şeyh Sait Ayaklanması başladı. Dünya basını bu dönemde Kürtlere çok kötü muameleler yapıldığı, özerk Kürdistan kurularak Musul'un buraya bırakılması gerektiği gibi haberler yapmış, ancak ayaklanma Türk Hükümeti tarafından bastırılmıştı.

Bu olaylardan sonra Türk Hükümeti, Musul'u İngiltere'ye bırakmadıkça Doğu'daki olayların sona ermeyeceğini, toprak bütünlüğünün sürekli tehlikede olacağını anlamış ve Milletler Cemiyeti'nin kararına uymaya karar vermişti. Zaten genç Türkiye Cumhuriyeti'nin kendisini toplamaya ihtiyacı vardı. Milletler Cemiyeti Adalet Divanı 21 Kasım 1925'te Türk-Irak sınırı konusunda kesin karara vardı.

İleride tarihçiler Türkiye'nin Musul'u kaybetmesinin bir nedeni olarak da o tarihlerde Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne üye olmamasını işaret edecekti. Çünkü Milletler Cemiyeti, Birinci Dünya Savaşı'nın kazananları tarafından kurulmuş bir örgüttü ve büyük devletlerin söz hakkı da büyüktü.

Böylece Türkiye, İngiltere ve Irak ile masaya oturmuş, 5 Haziran 1926 yılında tarafların imzaladıkları antlaşma ile Türkiye ile Irak sınırı belirlenmişti (El-Hasani, 1988, II: 66; Eyicil, 2015: 67-83). Böylece Türkiye Musul üzerindeki haklarından vazgeçmiş ve Irak Hükümeti de petrolden alacağı miktarın yüzde onunu 25 yıl süreyle Türkiye'ye vermeyi kabul etmişti. Daha sonrasında Türkiye, beş yüz bin İngiliz lirası karşılığında petrolden vazgeçti.

Bu antlaşmadan sonra 1929 yılına kadar Türkiye ile İngiltere iyi ilişkiler geliştiremedi. Türkiye gelişmek adına Misak-ı Milli'den taviz vermiş ve böylece Batılı devletlerle iyi ilişkiler kurmayı hedeflemişti. Zaten ancak İngiltere ile Musul sorunu çözüldükten sonra İtalya ile ilişkiler rayına oturmuş ve Fransa ile ilişkiler düzene girmişti.

4.1.2.2.4. Türkiye-İtalya İlişkileri

Birinci Dünya Savaşı sonunda Osmanlı Devleti, İtilaf Devletleri arasında paylaştırılmış ve sonrasında İtalya'ya söz verilen yerler Yunanistan'a verilmişti. Bu nedenle 1919-1922 yılları arasında İtalya Anadolu'da işgalci olarak bulunmasına rağmen Türkiye'ye karşı olumlu bir yaklaşım sergiledi. 1922'den sonra da işgal ettiği topraklardan çekildi.

Türkiye, Lozan Barış Antlaşması'nı imzalayan ilk Batılı devlet (Çelebi, 2002: 93-130) olmasına rağmen dış politikasını İtalya'ya göre şekillendirmek zorunda kalmıştır. Çünkü İtalya'da iktidara gelen Milli Faşist Partisi ve lideri Benito Mussolini'nin emperyalist bir dış politikayı benimsemiş, İtalya, 'bizim deniz' dediği Akdeniz bölgesinde hak iddia etmişti (Rainero, 1983: 122; Çelebi, 2002: 93-130). Mussolini iktidarında İtalyan dış politikası yayılmacı, saldırgan bir seyir almasına rağmen 1930'lara kadar Türkiye- İtalya ilişkileri normal bir şekilde ilerledi.

Mussolini, Birinci Dünya Savaşı'nda haksızlığa uğradıklarını düşünüyor ve bunu her yerde dile getiriyordu. 1923'te yaptığı bir konuşmada Adriyatik Denizi'nin yetmediğini, İtalya'nın mutlaka denize açılması gerektiğini söylemişti (Oran, 2003: 293). Bu söylemler ve tavırlar Türkiye'yi endişelendirdi. Türkiye Musul meselesi ile uğraşırken İtalya'nın Türkiye'ye saldıracağı konusunda haberler çıkmış ve İtalya, Türkiye topraklarında gözü olmadığını söyleyerek tatmin etmeye çalışmıştı. Nitekim Mussolini, kızgınlığın yarattığı bir görüş açısıyla Savaş Bakanı Di Giorgio'ya, Türkiye ile savaşılacağı varsayımıyla gerekli olan araçlara dair ayrıntılı bir çalışma yapmasını emretti. Aralık 1924'te sunulan raporda, Türkiye'ye karşı savaş açmanın tek yolu olarak İngiltere ve Fransa ile ittifak yapmaktı ve bu da cesaret verici değildi (Nolfo, 1960: 155-156; Rainero, 1983: 125; Çelebi, 2002: 93-130). Daha sonra 1926'da Musul meselesinin çözülmesiyle Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile birlikte İtalya ile de ilişkileri gelişti.

Bu yıllarda İtalya henüz güçlü olmadığı için Akdeniz'e kıyısı olan Türkiye ve Yunanistan'ı yakınlaştırıp, ittifak kurmaya çalışmıştı (Oran, 2003: 293). Hatta Fransa'nın desteklediği Yugoslavya'ya karşı Arnavutluk'u destekliyor, Balkanlarda Arnavutluk, Türkiye ve Yunanistan'ı kendisine bağlı bir zümre kurmak istiyordu (Dilan, 1998: 65). Böylece İtalya 1928 yılında hem Yunanistan hem Türkiye ile Dostluk ve Uzlaşma Antlaşması imzaladı. 1932'de İtalya'ya gidip çok samimi bir şekilde karşılanan Türk Başbakanı ve Dışişleri Bakanı bu antlaşmayı üç yıl süreyle uzattı.

1934 sonrasında İtalya daha saldırgan bir dış politika izlemeye başladı. Almanya Nazilerinin ve İspanya'daki Franco Faşizminin gücünün artması sebebiyle, İtalya'nın tavrının uluslararası alanda göze batmaması Türkiye'yi daha da endişelendirdi. Bu dönemde en tehlikede olan bölgeler Akdeniz ve Balkanlardı. Mussolini her fırsatta tarihi emellerinin Asya ve Afrika'da olduğunu belirtiyordu. Bir gazeteye verdiği demeçte de halkının 29 milyon ton tahıla ihtiyaç duyduğunu ve İtalya'da 6 milyon ton üretilmediği için başka topraklar aradığını söylemişti. Bu söylemlere birçok devlet tepki göstermişti. İtalya ise kaygıları artan Türkiye'ye onun topraklarını kastetmediğini, Türkiye'yi bir Avrupa ülkesi olarak gördüğünü söyleyerek kaygılarını gidermeye çalıştı. Ancak Türkiye hiçbir zaman tatmin olmadı ve İtalya'nın her hareketini izleyerek bu dönemdeki dış politikasını sürekli İtalya'ya göre şekillendirdi.

İtalya aynı yılda Türkiye'ye Yunanistan'ı da katarak bir ittifak kurma teklifinde bulundu. Ancak Türkiye'nin amacı 1934'te kurulan Balkan Birliği'ni bozmamaktı ve bu nedenle bu teklifi geri çevirdi. Çünkü İtalya büyük bir tehditti ve bütün Balkan ülkeleri ona karşı birlik içinde olmalıydı.

İtalya, On İki Ada'ya denizaltı ve havaalanları inşa etmiş ve buraları silahlandırmıştı. 1935'te Habeşistan'ı işgal etmişti, gerekçesi de Somali'den çıkan çatışmalardı. Milletler Cemiyeti İtalya'ya zorlayıcı tedbirler koydu. Türkiye de bu karara uydu. Habeşistan'ın işgali sırasında Möntrö konferansı toplanmış, Türkiye İtalya'nın katılmasını istemiş, İtalya katılmamıştı. İtalya'nın Boğazlar Antlaşması'nı imzalamamasının sebebi Türkiye'yi protesto etmektir (Karakuş, 2006: 90). Çünkü İngiltere'nin İtalya'ya uyguladığı zorlayıcı tedbirlerden olan Akdeniz Paketi'ne Türkiye de katılmıştı. Bu Pakt, İngiltere'nin teklifi üzerine İspanya hariç Akdeniz ülkeleri Fransa, Yugoslavya, Türkiye, Yunanistan memleketlerinden oluşmuş, Habeşistan'ın işgaliyle de kaldırılmıştı.

Türkiye, Akdeniz Paketi'ne üye olarak statükocu devletlerle ilişkileri yakın tutmuş, böylece barıştan yana olduğunu göstermişti. Bu davranışıyla her yerde belirttiği Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin değiştirilmesini 1936 yılında kabul ettirmiş oldu.

1937 yılında Türk-İtalyan ilişkileri her ne kadar uyumlu görünse de aradaki kaygı ve kuşkulardan dolayı bozuktur. Akdeniz'de ticaret gemileri batırılmış ve bu İtalyanlardan bilinmiş, bu nedenle İsviçre'nin Nyon kentinde bir toplantı düzenlenmişti. Toplantıya Almanya, İtalya ve Arnavutluk katılmadı. Türkiye bu konferansta da Fransa ve İngiltere'yi destekledi. İngiltere ve Fransa'nın hazırladığı proje kabul edildi (Dilan, 1998: 110). İtalya ise yine bu yıllarda Türkiye'yi bu iki ülkeden uzak tutmaya çalışmış,

dış politikasını kendi istediği gibi yönlendirmek istemişti. Türkiye de İtalya'ya halen Möntrö Antlaşması'nı imzalaması için ikna etmeye çalışıyordu. Sonunda 1938 yılında İtalya bu antlaşmayı imzaladı. Türkiye de İtalya'nın Habeşistan'ı tamamen ilhak etmesini tanıdı (Karakuş, 2006: 114).

Almanya ile olduğu gibi ticari ilişkiler iyi seyretmiş İtalya'nın yayılmacı dış politikası yüzünden 1939 yılında siyasi ilişkiler bir istikrara ulaşmamıştı. İtalya'nın Arnavutluk'u işgal etmesiyle de Türkiye'nin kaygıları üst düzeye çıktı. Türkiye yine İngiltere ve Fransa'ya yaklaşarak kendine güvenli bir alan yaratmaya çalışmıştı (Oran, 2003: 297).

4.1.2.2.5. Türkiye-Almanya İlişkileri

1919-1932 yılları arasında Türkiye ile Almanya arasındaki ilişki normal diplomatik temaslar şeklindeydi. Weimar Cumhuriyeti Dönemi'nde Almanya Versay Antlaşması'nın ağırlığı altında ezilmiş ama hiçbir zaman düşmanca politika yürütmemişti. Uluslararası sorunlarını Türkiye gibi barışçıl yollarla yürütmeye çalışmıştı.

Lozan'dan sonra Türkiye ile iyi ilişkiler kurmak isteyen Almanya, Fransa ve İngiltere'nin tepkisini çekmemek için bu fikri bir süre ertelemişti. Daha sonra 1924 yılında Türk-Alman Dostluk Antlaşması imzalanarak diplomatik ilişkiler kuruldu. Fransa ve İngiltere'nin aksine Almanya Büyükelçiliğin Ankara'da olmasına olumsuz bakmamış, bu da ilişkilerin daha samimi gelişmesini sağlamıştı. Almanya bu yıllarda Türkiye'ye birçok yetişmiş eleman, özellikle mühendis gönderdi. Ayrıca Türkler de eğitim almak için Almanya'ya gittiler. (Oran, 2004: 299).

İki ülke arasında ekonomi alanında iyi bir ilişki kuruldu. Versay'dan dolayı kendi ülkesinde üretim yapamayan Almanya 1925 yılında Kayseri'de bir uçak fabrikası kurulması yönünde anlaşma imzaladı. Ekonomik ataklarla Almanya ihracatının, 1927 yılında savaş öncesi dönemi yakaladı. Böylece Almanya Türkiye ile siyasi yakınlaşmayı da sağladı. Gelişen ekonomik ilişkiler neticesinde iki ülke birbirlerine 'en çok kayırılan ülke' statüsü tanıdılar. Böylece Weimar döneminde iki ülke arasındaki ilişki sorunsuz bir şekilde ilerledi (Oran, 2004: 300).

Almanya'da 1933 yılında Nasyonal- Sosyalist Parti Hitler önderliğinde başa gelince, Alman dış politikasında çok keskin bir değişim yaşandı. Bu da, Türk-Alman ilişkilerini dış politika anlamında soğutmuş ancak ekonomik ilişkiler artarak devam

etmişti. Bu dönemde ilk temas, Berlin'e giden Türk Heyeti'nin çok iyi karşılanmasıyla gerçekleşmişti. Hitler, kurtuluş mücadelesinin ona ilham verdiğini, Alman yetkililer de Atatürk ve Hitlerin birbirine benzediği söylemişler, Türkiye ile benzerlik kurarak yeniden kendi taraflarına çekmeye çalışmışlardı (Oran, 2004: 301).

Hitler döneminde Almanya, Fransa ve İngiltere ile daha sorunlu ilişkiler yaşamaya başladı. Hitler, Almanya'nın çok ağır bir antlaşma imzaladığını ve haksızlığa maruz kaldığını, eşitlik istediğini ilan etti. Versay ile ilgili durumu değiştirmek için hızla silahlanmaya başladı. Uluslararası antlaşmaları tanımayıp, karşı çıkarak çeşitli güç gösterisinde bulundu ve hatta askeri güç kullandı. Almanya'nın bu tavırları, dünyada kin ve düşmanlık ortamını daha da arttırdı bu da yavaş yavaş dünyayı yeni bir savaşa sürükledi.

Türkiye ise hem Lozan hem de diğer antlaşma hükümlerini kabul etmiş, tanımış ve uygulamaya koymuştu. Uluslararası ilişkilerini barışçıl yürütmeye çalışmış, uyuşmazlık konularını devlet hukuku kuralları çerçevesinde çözmeyi tercih etmişti. Türkiye dış politikasını yürütürken tek taraflı karar almaktan yana olmamıştı (Dilan, 1998: 114).

Almanya hem İngiltere ve Fransa ile ittifak yapmaması hem de kendi politikalarında kullanmak için Türkiye'yi kendi yanına çekmek itiyordu. Bunun için de aralarında ortak noktalar yaratıyordu. Mesela Hatay konusunda Türkiye'nin kendisi gibi revizyonist olduğunu düşünmüş, dış politikalarının aynı olduğunu ileri sürmüştü (Oran, 2004: 302).

İki ülke arasında birkaç uyuşmazlık yaşanmış, ancak yine de samimi ilişkileri devam etmişti. Anlaşmazlıklardan biri, Balkan Birliğiydi. Türkiye Balkan Birliğini kurmak için çaba sarf etmişti ve Almanya kendi bölgesi olarak gördüğü Balkan'da Türkiye'nin aktif olmasını istemiyordu. Türkiye ile ilişkileri iyice düzelen Fransa ve İngiltere'nin de dolaylı olarak bu bölgede etkin olacağını düşünüyordu.

Almanya ile Türkiye arasında diğer bir anlaşmazlık da Montrö Boğazlar Sözleşmesiyle alakalıydı. Almanya ve İtalya, Lozan Barış Antlaşmasını imzalamadıklarından ve Almanya'nın Akdeniz'e kıyısı olmamasından dolayı Montrö'ye çağırılmamışlardı. Ama Almanya buraya bir gözlemcisini göndererek görüşmeleri yakından takip etti. Sözleşme İngiltere tarafından tertiplenmişti, bu da Türk-İngiliz ilişkilerinin iyi olduğunu gösteriyordu. Bu durum, Almanya'nın hoşuna gitmiyordu. Ayrıca sözleşmedeki Rusya'nın Akdeniz'e inebilmesi maddelerini beğenmemişti (Köylü: 362). Hatta Türkiye'ye bu düzenlemeleri onaylamadığını söyleyen bir nota

gönderdi. Türkiye notaya cevap vererek, Almanya'nın Lozan Boğazlar Sözleşmesi'ne taraf olmaması ve Akdeniz'de kıyısı olmadığı için Montrö'ye müdahale hakkına sahip olmadığını söylemişti (Gönlübol: 119). Türkiye, Almanya'nın saldırgan ve yayılcı politikasına karşıydı ama bu ülkeyi karşısına alacak davranışlardan uzak duruyordu.

İtalya 1935'te Habeşistan'ı, 1939'da Arnavutluk'u işgal etmiş, Almanya da İtalya'yı desteklemişti. Bu durum İtalya'dan endişe duyan Türkiye için Almanya ile ilişkilerinin soğumasına neden oldu. Almanya zaten Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile olan yakınlığından hoşnut değildi. Bu yüzden Türkiye'yi kaybetmemek ve bu iki ülkeye kaptırmamak için Türkiye'nin İtalya ile ilgili endişesini gidermek için çabaladı. Almanya eski başbakanı Von Papen'i Ankara'ya Büyükelçi olarak yollamış, endişeyi gidermek için uğraşmış, ancak başarılı olamamıştı. Türkiye'nin iyiden iyiye İngiltere'ye yakınlaşmasından sonra Almanya silah ve savaş malzemesi göndermemekle tehdit etti. Türkiye de cevaben krom satmayacağını duyurdu. Türkiye'nin Sovyetleri İngilizlere yakınlaştırma çabasını da Almanya, Nazi-Sovyet Paktını imzalayarak boşa çıkardı (Oran, 2004: 303).

Özetle Almanya Türkiye'yi yanına çekmek için ve dış politikasını değiştirmek için çaba sarf etmiş, ancak Türkiye irtibatla olduğu devletlerle dengeli bir politika izleyerek savaşa giden süreçte Almanya'ya taraf olmamış, (Gönlübol: 122).

Türkiye'nin Batılı Devletler ile olan ilişkileri Lozan'dan önce ve sonrasında oldukça değişiklik göstermiş, zamanın koşullarına göre inişli çıkışlı seyretmişti. İkinci büyük savaşın yaklaştığının sinyallerini alan Türkiye, geçmişte en büyük düşmanı olan İngiltere ve Fransa ile oldukça iyi ilişkiler kurmuş, uluslararası arenada daima barıştan yana olduğunu vurgulamıştı. İzlediği bu dış politika sayesinde de hem Hatay'ı Anavatan'a katmış hem de Lozan'dan kalan kapitülasyon ve Boğazlar sorununu çözmüştü. Ancak İngiltere ikna edilememiş ve Misak-ı Milli çerçevesinde kalan Musul alınamamıştı.

4.1.3. Diğer Ülkeler ile İlişkiler

Çalışmanın bu kısmında Türkiye'nin iki Müslüman devlet ile olan ilişkileri ele alındı. Bu devletlerden biri Ortadoğu'nun aktörlerinden ve Türkiye gibi modernleşmeye çalışan İran Devleti diğeri de Afganistan Devletiydi.

4.1.3.1. İran İlişkiler

Müslüman bir Ortadoğu ülkesi olan İran, birçok Müslüman ülkesi gibi Osmanlı Devleti'ne Halife'den dolayı bağlıydı. Ancak Birinci Dünya Savaşı'nda diğer ülkeler gibi İran da Halife'nin cihat çağrısına sırtını döndü. Ruhani lider olarak görülen Halife'nin eski gücünün kalmadığı böylece anlaşıldı. Bir tek Müslüman Hintliler Kurtuluş Mücadelesini manevi olarak desteklemişler hatta para yardımında bulunmuşlardı. Bu sebeple Ankara Hükümeti'nin bu devletlerle ilişkilerinde Hilafetin büyük önemi vardı (Dilan, 1998: 71).

Lozan görüşmelerinin sona erdiği sıralarda İran çok iyi durumda değildi ancak Mustafa Kemal, bu devletin dünya devletleri arasında iyi bir yere geleceğini ve söz sahibi bir devlet olacağını öngörmüş ve ilişkileri yakın tutmak istemişti. 1920'de Mustafa Kemal Paşa'nın başlattığı yeni rejimi, 1921'de Savunma Bakanı Rıza Han İran'da başlatmıştı. Her iki rejimin de amacı Batılı kurum ve normlarıyla modern ve tam bağımsız bir ulus-devlet yaratmaktı. Her iki devlet de benzer iç ve dış sorunlar yaşıyordu. Ayrıca aynı ideolojiyi benimsemiş, din yerine milliyetçiliğe önem vermişlerdi. İran'ın tarihsel ve sosyo-ekonomik nedenlerinden dolayı modernleşme konusunda daha büyük problemlere sahipti. Bu nedenle Rıza Han Türkiye'deki gelişmeleri yakından takip etmiş, cumhuriyetin ilanından etkilenmişti. İran'da da Cumhuriyet büyük yankı uyandırmış, aynı değişikliğin yapılması gerektiği konuşmaya başlanmıştı. Ancak 3 Mart 1924'te halifelik kaldırılınca İran uleması endişeye düşmüş, bu kötü hadisenin cumhuriyetten kaynaklandığını düşünülmüştü (Turan, 2004: 263-290).

Bu hadise üzerine Rıza Han cumhuriyete karşı olduğunu ilan etti ve Kaçar Hanedanı yerine Pehlevi Hanedanı'nın kurulmasıyla cumhuriyet konusu kapandı (Oran, 2003: 357). Ancak Atatürk ile Rıza Şah arasında kısa sürede samimi bir dostluk oluştu.

İran ile Türkiye arasında olumsuz gelişen tek olay üç nedenden kaynaklanan sınır sorunudur. Bunlardan birincisi, etnik gruplara yönelik kışkırtma hareketlerine karşı iki tarafın birbirinden şüphelenmesiydi. İki ülkenin de resmi ideolojileri milliyetçiliğe dayanıyordu. Türkiye'nin İran'daki Türk kökenlileri ve Sünnileri yani Kürtleri kışkırtmasından İran kaygı duyarken, İran'ın da Türkiye'deki İran kökenlileri kışkırtmasından Türkiye kaygı duyuyordu. İkincisi, Türkiye-İran sınırını en son düzenleyen anlaşma 1913 İstanbul Protokolü sonrası komisyonun hiç kurulamamasından ötürü sınırın hiç bir zaman çizilememiş olmasıydı. Açık olarak

işaretlenmeyen sınırdaki kolluk kuvvetleri tam olarak görev yerlerini bilmediğinden sürekli karşı karşıya geliyorlardı. Üçüncü olarak ise, Kürt aşiretlerinin özerkliklerini koruma isteğiydi. Bu aşiretler uluslararası sınır kavramını anlamıyor, sınırlandırılmak istemiyor ve buralarda görev yapan kolluk kuvvetleriyle çatışmalara giriyorlardı (Oran, 2004: 360).

Bu sorunlara ek olarak İran'ın dış ticareti için kullandığı Türkiye üzerinden geçen yolda da Kürt aşiretleri sorunu vardı. İddialara göre SSCB, İran kendi yolunu kullansın diye bu aşiretleri kışkırtıyor ve buradan geçen kervanların yağmalanmasına neden oluyordu. Kürt aşiretlerinin çıkardığı bu sınır sorununu çözmek için Tahran'da 1926 Nisan'da Dostluk ve Güvenlik Antlaşması imzalandı. Amaç aşiretlerin bu davranışlarının önüne geçecek ortak mücadele politikası oluşturmaktı. Bu antlaşma ikili arasında imzalanan ilk belgeydi (Ardakoç, 1988: 164). Ancak bu antlaşma soruna çözüm olamadı.

Yağmalamalar devam edince 1928'de ek bir protokol imzalanmış, iki taraf da iyi niyetlerini göstermişti. Ancak sınırdaki asayişsizlik devam etti. Üstelik Türk kuvvetlerinden kaçanlar her defasında küçük Ağrı denilen bölgeye sığınıyorlardı. Bunun üzerine Türkiye bu bölgeyi işgal etti. Sonunda 1932 Ocak'ta Tahran'da çözüm olacak antlaşma 'Türk-İran Hattının Tayini' imzalandı. Bu antlaşmayla Ağrı Dağı sınır bölgesinde değişiklikler yapıldı. Ardından 1937'de yapılan bir diğer antlaşma ile bugünkü sınır çizilmiştir. Bu antlaşmaya göre Ağrı Dağı'nın tamamı Türkiye'ye, karşılığında da Van'ın verimli topraklara sahip Kotur bölgesinin bir kısmı İran'a bırakıldı.

Türk-İran ilişkileri Şah Rıza döneminde giderek olumlu bir seyir izledi. Mustafa Kemal Paşa, İran'daki yeni yönetime verdiği önemi göstermek bakımından Milli Mücadelede ve daha sonraki dönemde devamlı yanında bulunan arkadaşlarından Hüsrev Gerede'yi Tahran Elçiliği'ne atadı (Çağlar, 2000: 981; Okur, 2004: 79-88). İki ülke arasındaki bu yakınlaşmanın bir sonucu olarak önce 14 Mart 1932'de sınır güvenliği ile ilgili bir anlaşma, daha sonra da 5 Kasım 1932'de yeni bir "Dostluk, Tarafsızlık ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması" imzalanmıştır (Saray, 1999: 117). 1926 yılında yapılan Dostluk ve Güvenlik Antlaşması yenilenerek on yılı aşkın Kürt aşiretlerinin yarattığı sınır sorunu çözüme kavuştu (Dilan, 1998: 75, Gölübol, 1997: 90). Bu gelişmelerden sonra iki ülke arasında samimi bir dostluk ilişkisi kuruldu. Haziran 1934 yılında İran Şahı Rıza Pehlevi Türkiye'yi ziyaret etmiş ve çok samimi bir şekilde karşılanmıştı (Saray, 1999: 117; Oberling, 1994: 651; Okur, 2004: 79-88.). Karşılama o kadar dostane

ve şenlikliydi ki 15-18 günlük planlanan gezi 27 güne çıkmıştı. Bu şenliklere halk da yoğun ilgi göstermiş ve ortaya güzel görüntüler çıkmıştı. Bundan sonraki ilişkiler de karşılıklı jestler şeklinde hiçbir sorun olmadan devam etmişti. Hatta Atatürk öldüğünde duyulan üzüntüden dolayı İran'da bir ay yas ilan edildi.

4.1.3.2. Afganistan ile İlişkiler

Afganistan ile Türkiye arasındaki ilişkilerin gelişmesinde İstanbul'da eğitim görüp ülkesine dönen Afgan Tarzi Mahmut Bey'in etkisi büyüktür. 1919 yılında İngiltere'den bağımsızlığına kavuşan Afganistan, bağımsızlığını korumak ve istikrarlı kurumlarını kurabilmek için Türkiye'deki Batılı yenilenmeyi Afgan liderlerine kabul ettirmişti. Böylece Türkiye, Afganistan'a eğitim, sağlık, askeri ve hukuk alanlarında yardımlar yapmaya başladı.

Ankara Hükümeti'nin uluslararası alanda imzaladığı ilk siyasal antlaşma Afganistan ile yapılmıştı. 1921 yılında Moskova'da imzalanan dostluk antlaşması iki ülkenin Moskova'da karşılaşmaları üzerine gerçekleşmişti (Saray, 1987: 94). Afgan Heyeti, İngiltere'den bağımsızlığını kazandıktan sonra Sovyetlerden yardım ve destek sağlamak için Moskova'da bulunuyordu. Böylece iki ülke sömürgeciliğe karşı birlik olmuş ve Lozan'dan sonra da ilişkiler bu antlaşma çerçevesinde devam etmiştir.

Afganistan Kralı Amanullah Han 1928 yılının Mayıs ayında Türkiye'yi ziyarete gelmiş ve iki ülke arasındaki dostluğun pekişmesi amacıyla 'Dostluk ve İşbirliği Antlaşması' imzalanmıştı (Erden, 2002: 7). Bu antlaşma 1921'de Moskova'da imzalanan Dayanışma Antlaşması'nın tazelenmesi anlamına geliyordu. Antlaşmanın diğer dostluk antlaşmalarından farkı, hükümlerinin arasında “ Türkiye Cumhuriyeti, Afganistan'ın milli eğitiminin ve ordusunun gelişmesi için isteyeceği bilimsel, hukuksal ve askeri alanda uzmanları seçip Afgan Devleti'nin hizmetine vermeyi yükümlenir” maddesi vardı (Ardakoç, 1988: 164).

Amanullah Han ülkesine döndükten sonra çıkan iç karışıklıklar nedeniyle yönetimi kaybetmiş, sonrasında da bir buçuk yıl içinde beş Şah yönetiminde söz sahibi olmuştu. İçlerinden Habibullah Han Türk personelini sınır dışı etmişti. Nihayetinde yönetime geçen Zakir Şah ile istikrar yeniden sağlandı. Türk personel geri çağırıldı ve bu personel 1930'da atanan Kabil Büyükelçisi Memduh Şevket Bey ile Afganistan'ın modern yapısının oluşturulmasında büyük katkı sağladı.

Afganistan ile Türkiye arasındaki dostluk ilişkileri sürekli iyiye doğru gitti. Afganistan'ın temsilciliği olmadığı yerlerde çıkarları Türkiye tarafından gözetildi. Afganistan'ın İran ile yaşadığı sınır sorunu 1934 yılında İran Şahı Pehlevi' nin Türkiye gezisi esnasında Türk arabuluculuğuyla çözüme kavuştu. Afganistan'ın 1937 yılında Sadabad Paktına kurucu üye olarak katılmasıyla ilişkiler en iyi konuma geldi. Ancak İkinci Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla bu durum kısa sürdü (Oran,2004: 364).

4.1.4. Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne Katılması

Milletler Cemiyeti, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra galip ülkeler önderliğinde kurulan bir örgüttü ve temel amaçlarından biri Versay Antlaşmasıyla kurulan düzenin devam ettirilmesi oldu. Yenilen devletler cemiyete alınmamış, ancak ilerleyen yıllarda bu gerekli görülmüştü. Türkiye de yenilen devletler arasında olduğu için cemiyetin asli üyeleri arasına alınmamıştı.

Musul sorunu çözüldükten sonra İngiltere Türkiye'ye MC'ne katılması gerektiğini vurgulamaktaydı. Amacı Türkiye'yi statükocu tarafta olduğunu dünyaya göstermekti. Türkiye böyle bir sözde bulunmadı. Aksine MC'nin Musul konusunda İngiltere yanlısı karar alması Türkiye'nin MC'ne girmesinde isteksiz davranmasına neden oldu. Çünkü bu kararlar hem halkın gözünde hem yönetim kadrolarında hayal kırıklığı yarattı. Ayrıca Türkiye, 1929 protokolüne göre SSCB'ne danışmak zorundaydı. SSCB ise MC'ne emperyalizmin siyasal ve örgütsel uzantısı olarak bakıyordu (Gönlübol: 96).

1932 yılına doğru şartlar değişmiş ve Türkiye hem uluslararası gelişmeler hem de Rusya ile ilişkiler neticesinde MC'ne girme sinyalleri vermişti. Avrupa'nın iyice gerildiği bu dönemde Türkiye, hem statükocu tarafını belirlemek hem de güvenliğini sağlamak amacıyla MC'ne katılmak istemiş ve diplomatların örgütün çalışma mekanizmasını öğrenmeleri için göndermişti.

MC'ne üyelik gündeme geldiğinde, Atatürk bu üyeliğin Türkiye'nin başvurusuyla değil MC'nin teklifi ile gerçekleşmesini istemişti. Türkiye MC Konseyine daimi üye olarak alınması koşuluyla İngiltere'nin tekliflerini kabul edeceğini belirtmişti. 1931 yılından itibaren cemiyete girmek istemediğinden Türkiye sadece büyük devletlerin konseye üye olduklarını bilerek böyle bir şart öne sürmüştü. Ayrıca bu şart kabul edilirse büyük bir güç elde etmiş olacaktı.

Türkiye ile İngiltere arasındaki ilişkiler geliştikçe, Türkiye'nin de MC'ne bakış açısı değişmişti. Özellikle Musul sorunu esnasında bu cemiyete üye olmamanın sakıncalı olduğu anlaşılmıştı. Uluslararası alanda meydana gelen gelişmelerle de SSCB, Türkiye'nin MC'ne girmesinde sakınca görmemiş hatta 1934 yılında SSCB'nin de cemiyete katılmasıyla arada hiç bir sorun kalmamıştı (Alantar, 1994: 64).

Sonuç itibariyle İspanya'nın teklifi, Yunan temsilcisinin desteğiyle Türkiye MC'ne 6 Temmuz 1932 yılında davet edildi. Türkiye bu daveti Bakanlar kurulu kararıyla 9 Temmuz günü kabul etmişti (Alantar, 1994: 65; Yalçın, 2009: 218). 18 Temmuz 1932 tarihinde Türkiye Milletler Cemiyeti'ne katıldı (İsmail Soysal, 1993: 47; Semih Yalçın, 2009: 218.) Türkiye'nin Başbakanı İnönü, 1937 yılında yaptığı konuşmada MC'nin zayıf ve güçlü yönlerinin abartıldığından, büyük problemleri kolaylıkla çözemediği gibi tamamen faydasız olduğu yönündeki görüşlerinde yanlış olduğundan, cemiyetin yetkilerinin şuanda cemiyetin dışında bulunan önemli güçlerin de desteğini alarak güçlenmesi gerektiğinden, ayrıca bu kadar fazla devletin birarda olup barış için çabalamasının çok önemli olduğundan bahsetmişti (Karakuş, 2006: 118).

Türkiye MC üyeliği boyunca aktif bir politika izlemiş ve özellikle İtalya'nın Habeşistan'ı işgali sırasında İtalya'ya uygulanan zorlama tedbirlerinde hiç bir duraksama yaşamamıştı. Habeşistan'a yardım için kurulan beşli komisyona katıldı ve Kızılay aracılığıyla yardımlarda bulundu. Bu süreçte İtalya'nın düşmanlığı kazanmaktan hiç çekinmedi. Ancak bu aktif politikaya rağmen ne İtalya'nın Habeşistan'ı işgalini, ne Japonya'nın Mançurya'yı işgalini ne de Versay'ı ihlal eden Almanya'yı engelleyebilmiş ve de etkili bir tavır alabilmişti.

Türkiye MC'ne katılmasıyla elde ettiği gücü 1933 yılında Almanya ve Japonya'nın, 1935 yılında İtalya'nın cemiyette ayrılmasıyla büyük oranda kaybetti ve yeniden güvenlik alternatifleri aramaya başladı (Hale, 2000:53).

4.1.5. Balkan Antantı

Milletler Cemiyeti, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası barışın korunması için ortak bir güvenlik sistemi için kurulmuştu. Ancak MC'nin tek başına yeterli olmayacağını ve bölgesel oluşumların da meydana getirilmesi gerektiği düşüncesi yaygındı. Avrupa'da Almanya ve İtalya, Balkanlarda Bulgaristan savaştan sonra kurulan düzenden memnun olmadıkları için Balkanlar kendisini ciddi anlamda tehlikede görmekteydi. 1925 Locarno Antlaşmalarıyla Almanya'nın batı sınırları

güvence altına alınmış, doğu sınırları hakkında konuşulmamıştı. Bu durum tehlike yaratmaktaydı. Böyle bir ortamda Yunanistan ile Türkiye'nin işbirliği güçlenmiş, Balkan Devletleri arasındaki işbirliği güçlendirecek adımlar atmışlardı (Oran, 2003: 350)

Balkan Birliği oluşturma fikri ilk 1929 yılında Yunanistan'ın eski başbakanlarından Papanastasiu'dan geldi. Balkan Devletleri arasında ortak çıkarları gözetilecek bir Balkan Birliği Enstitüsü kurulmasını teklif etti (Dilan, 1998: 88). Bu teklifin olumlu karşılanması üzerine Birinci Balkan Konferansı 5 Ekim 1930 yılında Atina'da toplandı. Toplantıya Türkiye, Yunanistan, Bulgaristan, Yugoslavya, Romanya ve Arnavutluk katıldı. Bu toplantıda her yıl dışişleri bakanı düzeyinde toplanmaya karar verildi (Oran, 2003: 350).

İkinci Balkan Konferansı 20-26 Ekim 1931 yılında İstanbul'da toplanmıştı. Yunanistan ile Türkiye birlikteliklerini kuvvetlendirmiş, Balkan Paketi için çaba sarf ediyorlardı. Bulgaristan revizyonist bir tavır sergiliyordu, İtalya etkisinde olan Arnavutluk ise bu pakta uzak duruyordu. Romanya ve Yugoslavya ise paktın kurulmasını istiyordu.

Üçüncü konferans bir yıl sonra Bükreş'te toplandı. Azınlıklara ilgili konularda kendi kararının çıkmayacağını anlayan Bulgaristan toplantıyı terk etti (Oran, 2003: 351). Dördüncü konferans 5-11 Kasım 1933 yılında Selanik'te toplandı ve Bulgaristan olmadan devam etmeye karar verildi. Buradan sonra Balkan Antantı Paketi 9 Şubat 1934 yılında Belgrad'ta Türkiye, Romanya, Yunanistan ve Yugoslavya tarafından imzalandı (Hale, 2000: 53-54).

Balkan Paketi üç maddeden oluşmaktaydı. Birinci maddede devletler birbirlerinin sınırlarını güvence altına alacaklardı. Ancak Türkiye, SSCB'ne karşı yapılacak hiç bir eylemde bulunmayacağını, Yunanistan ise bu paktın sadece Balkan devletlerinden gelecek saldırıyı önlemek amaçlı kurulduğunu bu nedenle büyük devletlerle savaşmayacağını belirtmişlerdi. Bu da paktın açık bir şekilde Bulgaristan'a karşı oluşturulduğunu gösteriyordu (Hale, 2000: 54, Oran, 2003: 352).

İkinci maddede devletlerin çıkarlarını bozulması durumunda karşılıklı görüşmeler yapmayı, diğer tarafın izni olmaksızın herhangi bir Balkan devletiyle siyasal hiç bir hüküm yüklenmemeyi içeriyordu. Üçüncü maddede ise paktın bütün devletlere açık olduğunu söylüyordu.

1936'dan itibaren artık Dünya Devletleri cepheleşmeye başlamıştı. Almanya ekonomik buhrandan faydalanarak Balkan devletlerini ekonomik açıdan kendisine bağladı. Bu nedenle diğer devletler gibi Türkiye de kendisine yeni müttefikler aramaya

başladı. Almanya'nın Balkanlar ve Ortadoğu'yu nüfusuna almak istemesi ve İtalya'nın Balkanları parçalamaya çalışması paktın güvenilirliğini sarsmıştı. Bu şartlar altında Balkan devletleri ikili antlaşmalara yöneldiler. Yaklaşan savaş havasında da güveni arttırmak için Bulgaristan ile bir antlaşma imzaladılar. Son Balkan Antantı Bakanlar Konseyi 1940 yılında yapıldı. Sonrasında Türkiye hariç diğer üye devletler Almanya ve İtalya tarafından işgale uğradılar. Sonuç olarak 1941 yılında Balkan Antantı savaş ortamında tarihe karıştı (Dilan, 1998: 93, Oran, 2003: 353).

Balkan Paktı üyeleri uzun süre uluslararası gelişmelere ortak tepki verebilmişlerdi. MC'nin İtalya'ya uygulamış olduğu zorlama tedbirlerine katılmışlar, Türkiye'yi Boğazlar konusunda desteklemiş ve Montrö'de beraber hareket etmişlerdi. Böylece Türkiye diplomasi ile taraflar toplamış ve çıkarlarını gözeterek Boğazlar rejimini değiştirebilmişti.

4.1.6. Möntrö Boğazlar Sözleşmesi

Lozan Boğazlar Sözleşmesi, Montrö imzalanana kadar on üç yıl başarıyla uygulanmış ve herhangi bir sorunla karşılaşmamıştı. Ancak Türkiye'nin aleyhine olan bazı hükümlerin değiştirilmesi gerektiği Türkiye tarafından birçok konferansta dile getirildi. Türkiye'nin bu hükümleri kabul etmesinin nedeni konferansın barışla sona erdirme isteği ve Milletler Cemiyeti'nin kolektif güvenlik sistemini yürüteceği inancıydı (Köylü: 380).

Türkiye, Boğazları silahlandırmaktansa uluslararası bir antlaşmayla konuyu çözüme yoluna başvurmuş ve barıştan yana olduğunu her platformda göstermişti. Türkiye rejimi değiştirme adımlarını dönemin Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk onayı ile atmıştır. Tefik Rüşü Aras bu konuyu açtığında, kendisi de Avrupa'nın bu konu için müsait olduğunu ve başarı elde edileceğini düşünmüştü.

Milletler Cemiyeti deniz silahsızlanmasında büyük oranda başarı sağlarken, karada bunu başaramamıştı. 1933 yılında Hitler'in iktidara gelmesiyle uluslararası ilişkilerde yine 'kuvvet politikası' etkili olmaya başladı (Oran, 2003: 370). 1933'te bu uluslararası ortamın değişmesiyle Türkiye 1923 yılında kabul edilen bu rejimi değiştirebilmek için diplomatik girişimlerde bulundu. İlk defa 1933 yılında Londra'da yapılan silahsızlanma konferansında Türkiye konuyu dile getirdi ancak LBS'deki Boğazların kıyılarını ve Marmara Denizi'ndeki adaları askerden ve silahtan arındıran hükümlerin kaldırılma isteği konferansın konusuyla bağdaşmadığı için önemsenmedi.

Daha sonra bu talep Nisan 1935'te MC Konseyi'nde, Mayıs 1935'te Balkan Birliği Konseyi'nde ve Eylül 1935'te MC Genel Kurulu'nda tekrar edilmiş ancak olumlu sonuç alınamamıştı. Sonunda İtalya'nın Habeşistan'ı işgal etmesi sebebiyle zorlama tedbirleri uygulamak için Kasım 1935'te yapılan toplantıda Türkiye'nin talebi önemsendi (Aras, 2003: 99-100).

Türkiye'nin MC toplantısında olumlu hava yaratması üzerine, 10 Nisan 1936 yılında Türkiye LBS'ne taraf olan devletlere yeni bir rejim oluşturmak için konferans toplanması hakkında bir nota göndermişti. Notada adalar ve kıtalardaki hızla artan silahlanmadan, Karadeniz ve Akdeniz'deki değişimlerden, hava teknolojilerinin gelişmesinden ve tersanelerde şimdiye kadar görülmemiş büyüklükte gemilerin inşa edilmesinden bahsediyordu. Ayrıca kolektif güvenlik sistemi artık etsini yitirmişti ve LBS sadece savaş ve barış ihtimalleri üzerine kurulmuştu (Köylü: 381).

Gönderilen bu notaya Rusya LBS ile getirilen rejimden memnun olmadığı ve kendi lehine değiştirilebileceği düşüncesi ile olumlu baktı. Bulgaristan ise Neuilly Antlaşması ile kendisine dayatılan silahsızlandırma hükümlerinin değiştirilebileceği umuduyla konuya olumlu baktı. Yunanistan, Romanya, Yugoslavya ise Balkan Birliği nedeniyle olumlu cevap verdi. Fransa, Almanya'ya karşı Sovyetler'i tarafına çekmek, İngiltere ise tehlikeli İtalya'ya karşı Türkiye'yi yanına çekmek için sözleşmeye olumlu yaklaştılar. MC'nin İtalya'ya karşı uygulamış olduğu zorlama tedbirlerine Türkiye'nin katılması nedeniyle, muhalefet olan tek devlet İtalya oldu (Dilan, 1998: 128).

Montrö Konferansı 22 Temmuz 1936 yılında İtalya hariç LBS'ne taraf olan devletlerin katılımıyla toplandı. SSCB, boğazların askersizleştirilmesi ve boğazlardan geçecek savaş gemilerinin sınırlandırılması konusunda Türkiye ile uyum içindeydi. Ancak Karadeniz'e kıyısı olan devletlerin savaş gemilerinin geçmesi konusunda sınırsız hak peşindeydi. Ayrıca SSCB, Fransa ile yaptığı bir antlaşma üzerine, bir savaş durumunda Türkiye'nin tarafsız ise MC tarafından verilen vazifeleri ve uluslararası yükümlülükleri yerine getirecek savaş gemilerine koşulsuz izin verilmesini istemekteydi. LBS'nin kurucusu olarak İngiltere, Boğazlar Komisyonu'nun kaldırılmasını istemiyordu. Yakında gerçekleşecek olan savaşın bilincindeydi; ancak Türkiye ile çatışan görüşlere sahipti. İleride Akdeniz'e de aynı hak istenir endişesiyle, Karadeniz'e kıyıdaş olmayan devletlerin bu denize geçirebilecekleri gemilerin tonaj olarak sınırlandırılmasını kabul ediyordu. Bu konferansa bakıldığında bir tarafta Japonya tarafından desteklenen İngiltere'nin diğer tarafta ise Karadeniz'e kıyıdaş

devletler ve Fransa tarafından desteklenen Türkiye'nin olduğu görülmektedir (Oran, 2003: 373).

20 Temmuz 1936 yılında Montrö Boğazlar Sözleşmesi imzalandı ve 31 Temmuz günü TBMM tarafından onaylandı. Silahlandırma anlaşma gereği 15 Ağustos'ta başladı. Sözleşmede Boğazlar olarak Çanakkale, İstanbul Boğazları ve Marmara Denizi kastedilmişti. Sözleşmeyle ticaret ve savaş gemilerinin, hava araçlarının Boğazlar bölgesinden nasıl geçecekleri ayrı ayrı düzenlendi. Uygulanacak kurallar savaş zamanı, barış zamanı ve Türkiye'nin kendisini yakın bir savaş tehlikesi tehdidi altında hissettiği zaman olarak zamanlara göre farklılıklar göstermekteydi (Dilan, 1998: 132, Gönübol:129).

Türkiye kaybetmiş olduğu Boğazların askersizleştirilmesi ve Boğazlar Komisyonu'nun kaldırılma hakkını Montrö Sözleşmesi ile yeniden kazandı. Montrö'nün 24.maddesi ile kurulan komisyonun yetkileri Türk Hükümeti'ne aktarıldı ve böylece Türkiye Boğazlar kurallarının doğru uygulanmasından sorumlu oldu. Ayrıca Türkiye uluslararası bir görev üstlenmiş oldu (Karakuş, 2006: 94). Tevfik Rüştü Aras hem Türkiye'nin emniyeti için çabalamış hem de uluslararası barışa hizmet etmişti.

Montrö Boğazlar Sözleşmesi Türkiye'nin egemenlik haklarını en üst düzeyde gözetmişti. Statüleri özel antlaşmalarla veya örf ve adet hukuku kurallarıyla belirlenmiş olan uluslararası boğazların hiçbirinde, Montrö'de Türkiye'ye verilen nitelikte bir yetkinin kıyı devletine tanınmamıştı. Bu bağlamda, Türkiye'nin Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile kazandığı avantajlar çok önemliydi (Doğru,2013: 164). Montrö rejimi ile Türkiye'nin jeopolitik değeri daha çok yükselerek, uluslararası platformlarda Türkiye'nin görüşlerine verilen önem hissedilir derecede artış gösterdi (Ökten,2008:110)

Sözleşmeyi imzalamayan tek devlet İtalya, 1938 yılında imzaladı. İmzalayan devlet Japonya ise 1951 yılında müttefiklerle imzaladığı antlaşma çerçevesinde sözleşmeden çekildi.

Türkiye'nin uyguladığı Montrö Boğazlar rejimi 20. yüzyılda olduğu gibi 21. yüzyılda da Türk dış politikası için önemli bir yer teşkil eder. Bütün bu özelliklerinden dolayı uluslararası politikanın dengeleri açısından önemini hep devam ettirecek olan Boğazlar, dün olduğu gibi bugün de Türkiye'nin dış politikasını etkileyen ve ona yön veren bir öge olmaya devam edecektir (Şener, 2015:346).

4.1.7. Sadabad Paktı

Bu pakt katılan devletlerin sınır sorunlarını çözmek için kurulmuş, saldırmazlık ve dostluk antlaşmasıydı. Türkiye'nin hazırlanmasında başrolü oynadığı bu pakta İran, Irak ve Afganistan da yer aldı.

Taraf devletler arasında büyük bir güvensizlik vardı. Çünkü sınırlarda yaşayan aşiretler sınır sorunlarının farkındaydı ve diğer devletler tarafından desteklenebilirdi. Irak, İran'ın Güney Irak'taki Şiiler ve Kuzey Irak'taki Kürtler üzerindeki etkisinin farkındaydı. Ayrıca bağımsızlıklarını yeni kazanmış bu devletler için egemenliklerini ve bağımsızlıklarını tüm dünyaya duyurmak çok önemliydi. Bu nedenle bu pakt Türkiye dışında diğer devletlerin kurucusu olduğu ilk uluslararası örgüttü (Oran, 2003: 365).

1930 yılında Irak manda yönetiminden kurtulmuştu. Ancak halen dışişlerinde İngiltere söz sahibiydi. Bu nedenle bölgenin güçlü devleri Türkiye ve İran ile yakınlaşmak istiyordu. 1931 yılında Kral Faysal Türkiye'yi ziyaret etmiş ve İran ile olan sorunların çözümünde Türkiye'nin aracı olmasını istemişti. 1933 yılında Türkiye-İran-Irak arasında bir saldırmazlık antlaşması imzalanmasını istemişti. Ancak Irak'ın dışişlerinde söz sahibi olduğu için İngiltere'nin ve Türkiye'nin 1929'da imzaladığı protokolde Sovyetler'in onayını alması gerektiğinden Sovyetler'in katılması gerektiği kanaatine varılmıştı. Ancak İngiltere Milletler Cemiyeti ve Briand-Kellog paktlarının dışında başka bir pakta katılmama politikası yüzünden teklifi reddetmişti. Bu nedenle Sovyetler'e yapılan teklif geri çekildi. Sovyetler ise bunu anlayışla karşılamış, bu paktın kurulmasını desteklemiş ve Afganistan'ın bu pakta dâhil edilmesini önermişti (Oran, 2003: 365-366).

Türkiye'nin İran ve Afganistan ile ilişkileri bir hayli iyiydi. Irak ile olan ilişkileri de Türkiye-İngiltere-Irak arasında yapılan üçlü muahede ile düzenlemişti. Bu dostane havada Irak'ın da Milletler Cemiyeti'ne girmesiyle dışişleri bakanları bir araya gelmişti. 2 Ekim 1935 yılında Cenevre'de üç devlet arasında antlaşma parafe edildi ve bir ay sonra Afganistan da davet edildi. Üç senelik çalışma ile hazırlanan misak Tahran'da dört devlet tarafından ancak iki yıl sonra 8 Temmuz 1937 yılında imzalandı. Beş senelik imzalanan bu misak taraflardan biri feshetmediği sürece bir beş sene daha uzayacaktı (Ardakoç: 164).

Antlaşmanın geç imzalanmasının nedeni Irak'ın antlaşmayı imzalamaktan kaçınmasıydı. Bunun iki sebebi vardı. Birincisi dört devletin içinde tek Arap devlet olmak istemiyor, başka Arap devletlerini de bu antlaşmaya katmak istiyordu. Ancak

bunda başarılı olamadı (Köylü : 379). İkincisi, Irak'ın İran ile olan Şattularap sorununu çözememesiydi. Türkiye'nin İran üzerindeki etkisini kullanmak istiyordu ve sonunda Türkiye etkin rol oynadı.

Nihayet 8 Temmuz 1937'de İran Şahı'nın Saadabad sarayında dört devlet arasında imzaların atılmasıyla Sadabad Paktı resmîyet kazanmış oldu (Watt, 1988: 342). Bu paktın dört maddesi, bunun bir saldırmazlık ve tarafsızlık antlaşması olduğunu gösteriyordu. Birinci maddeye göre taraflar birbirlerinin içişlerine karışmayacaklardı. Üçüncü maddeye göre taraflar uluslararası nitelikte ki her türlü anlaşmazlıkta birbirlerine danışacaklardı. Dördüncü maddeye göre taraflardan hiçbiri diğer taraf olan devletlerden hiçbirine hiçbir eylemde bulunmayacak ve altıncı maddeye göre taraflardan biri üçüncü bir devlete saldırırsa taraf olan diğer devletler o saldıran devletle ilgili olarak antlaşmaya son verebilecekti (Oran, 2003: 367-368).

Bu pakt dışardan gelecek saldırılara karşı askeri yardım sözünde bulunmuyordu. Çünkü taraf devletlerin birlikte savunma yapabileceği askeri, coğrafi, mali, fiziki şartlar buna elvermezdi. Paktın daha çok psikolojik bir etkisi vardı. Kendilerinin Habeşistan'a yapıldığı gibi teker teker düşürülmelerine izin vermeyeceklerini gösteriyordu (Hale, 2000: 55).

Türkiye açısından bakıldığında Balkan Antantı ile batıda olduğu gibi doğuda da Sadabad Paktı ile işbirliği ve barış politikası güçlendirilmişti. Bu pakt milletler cemiyeti yapısı içinde oluşturulmuş ve amacı gerginliklere son vermek, anlaşmazlıkları çözmektir. Türkiye de bu dönemde barış merkezli politikasını devam ettirmişti. Bölgesel istikrarı sağlayan bu pakt, Türkiye ile İran arasındaki mükemmel uyum sayesinde kalıcı olduğu görüldü (Karakuş, 2006: 120).

Paktın imzalanması kamuoyunda ve dünya basınında olumlu karşılandı. Avrupa kaynamaya başlamışken, dünya yeni bir savaşa sürüklenirken, Milletler Cemiyeti etkisini yavaş yavaş kaybediyorken bu dört devlet barış için bir araya geldi. Sadabad Paktı savaş tehlikesini Ortadoğu'dan uzaklaştırmış ve dört devleti birbirine yakınlaştırmıştı (Akşin, 1991 : 200)

Sadabad Paktı, İran'ın İkinci Dünya Savaşı'nda İngiltere ve Sovyetler tarafından işgal edilmesiyle işlerliğini kaybetti. Paktın imzalanmasından sonra kurulan ve her yıl Cenevre'de toplanan konsey son olarak 1939 yılında yapıldı. Taraflardan hiçbirinin bugüne kadar paktın devam edip etmediği hakkında detaylı bilgi paylaşmadığından paktın günümüzde geçerli olduğu kabul edilmektedir (Dilan, 1998: 136).

Sadabad Paktının imzalanması Türkiye'nin Batı'daki önemini çok artırmış ve özellikle İngiltere, Türkiye'yi 'Doğu milletlerinin lideri' olarak görmeye başlamıştı. İkinci Dünya Savaşı'nın yaklaşması Sadabad Paktı'nın fonksiyonunu azaltmasına rağmen, pakt sayesinde Türkiye'nin bölgede ve uluslararası arenada siyasi güç ve etkinliği artmıştı. Bu sebeple müttefik olarak yaklaştığı İngiltere ve Fransa'ya karşı bu avantajını kullanmış ve bunun sonucu olarak Türkiye, Misak-ı Milli sınırları içerisinde olan Hatay bölgesini Fransa'dan kurtarmayı başarmıştı (Erol, 2012: 167-172).

4.1.8. Üçlü İttifak

1938 yılından itibaren İtalya'nın Balkanlara yönelik saldırgan hareketi ve Almanya'nın giderek Balkanlara yönelmesi, Türkiye'yi batılı ülkeler ile ortak hareket etmeye yönlendirmişti. 1939 yılı başından itibaren Avrupa güç dengesini kesin sınırlarla bozulmuş, bu nedenle Türkiye diplomatik tavrını ve yönünü iyice belirginleştirmeye başlamıştı. Saldırgan ve yayılcı bir politikayı izleyen Mihver bloğu ülkeleri olarak adlandırılan Almanya ve İtalya'nın Balkanlara yönelik tehditlerini arttırması, Türkiye'yi bu bloğa karşı önlemler almaya sevk etmişti (Özgüldür, 1999: 83).

Türkiye 1938 Eylül ayında Fransa ile başlayan görüşmelerde, Hatay sorununa son verilmesini ve yapılacak antlaşmaya, Fransa ile birlikte İngiltere'nin de katılmasını istemişti. İngiltere, o sırada yatıştırma siyaseti izlediğinden ve Mihver Devletleri ile ilişkisini bozmak istemediğinden bu talebe olumlu yanıt vermemişti (Oran,2003: 274).

Almanya'nın 15 Mart 1939'da Çekoslovakya'yı işgalinin ardından 7 Nisan'da İtalya'nın Arnavutluk'u işgali, artık Avrupa'da genel bir savaşın kaçınılmaz olduğunu gösterdi. İtalya'nın Türkiye'nin güvenlik bölgesi sayılan Arnavutluk'u işgal etmesi, Türkiye'yi ittifak arayışlarına itti. İngiltere ise kendi çıkarlarının tehlikeye gireceğini anlayınca 1939 yılı Mart ayından itibaren Türkleri kendi tarafına çekmeye çalışmıştı. Bu çerçevede 13 Nisan 1939'da başlayan Türk-İngiliz görüşmeleri, 12 Mayıs 1939'da Ankara'da Deklarasyon (Declaration Commune) adıyla anılan bir ön anlaşma niteliğindeki sözleşmenin imzalanmasıyla sona erdi (Soysal, 2000: 591).

Türkiye, bu görüşmelerde savaşın Akdeniz'e ve Balkanlara yayılma riski üzerinde durmuş ve bu durumda İngiltere ile Türkiye'nin işbirliği içerisinde olmasını sağlayacak bir anlaşma önerisini İngiliz Hükümetine sunmuştur. Zira, Türk Hükümetinin isteğiyle Türk-İngiliz görüşmeleri gizlilik içinde yürütülmüştü (Soysal, 1982: 376).

7 Nisan 1939'da İtalya'nın Arnavutluk'u işgal etmesi, İngiltere gibi Fransa'yı da Türkiye ile ittifak kurma yoluna itti. Türkiye, Fransa ile aynı içerikli bir deklarasyonu, ancak Haziran ayı sonunda imzalayabildi. Bu gecikmenin en önemli nedeni, Hatay sorunuydu. Türkiye ile Batılılar arasında bir ittifak yapılması yolunda ilk somut girişim 1938 Eylül ayında Fransa'dan geldi. Ancak Türkiye ile Fransa arasında Hatay ile ilgili sorunlar tam olarak çözüme kavuşturulmadığı için Türkiye bu girişime sıcak bakmadı. Hatay Devleti, 3 Temmuz 1938'de Ankara'da imzalanan Türk-Fransız Dostluk Antlaşması sonucu 2 Eylül 1938'te kurulmuş, ancak Hatay henüz Türkiye'ye bağlanmadığı için, Türk Fransız görüşmeleri de ilerleyememişti (BCA, Fon No:30 1000, Kutu No:224, Dosya No: 510, Sıra No:11).

1939 baharında Avrupa'da kaynayan sular nedeniyle İngiltere, Fransa'ya telkinde bulunarak Hatay'ı, Türkiye'ye bırakmasını önerdi (Soysal, 1982: 371). İngiltere'nin Balkanlar ve Doğu Akdeniz bölgesinin savunması bakımından hayati önemi olan Türkiye ile 12 Mayıs 1939'da bir deklarasyon ilan etmesinden sonra, Fransa da bir an önce Türkiye ile anlaşma yapma gereksinimini duymuştu. Artık, Fransa Hükümeti, Hatay konusunda Türkiye'nin kabul edemeyeceği hemen hemen tüm önerilerinden vazgeçmişti. Bunun üzerine, Türk-Fransız görüşmeleri 17 Haziran 1939'da başlayıp altı gün sonra sona erdi.

Böylece Akdeniz bölgesinde yardımlaşma yükümü, Türkiye ile İngiltere arasında 12 Mayıs'tan, Türkiye ile Fransa arasında da Türk-Fransız Ortak Deklarasyonunun yapıldığı 23 Haziran 1939'dan başlamak üzere geçerlilik kazanmış, 19 Ekim 1939 tarihinde üç devlet arasında imzalanan Karşılıklı Yardım Antlaşması ile de üçlü bir biçime girerek, geçerliliğini sürdürmüştü.

Türkiye, 19 Ekim 1939 tarihinde imzaladığı bu üçlü ittifak antlaşması ile Avrupa'da başlayan ve giderek yayılan bu ikinci büyük savaşta, resmen bir taraf olmuştur. Kamuoyunda yaygın olarak yanlış biçimiyle "tarafsız" bir ülke değil, Mihver bloğuna karşı oluşturulan batı devletleri ittifakının güçlü bir üyesi konumuna gelmişti.

Ankara'da imzalanan Türkiye, İngiltere ve Fransa arasındaki ittifak antlaşmasına göre; İngiltere ve Fransa bir Avrupa devletinin saldırısı sonucu savaşa katılacak olursa Türkiye bu iki devlete yardım edecekti. Nitekim Türkiye bir Avrupa devletinin saldırısına uğrarsa, İngiltere ve Fransa kendisine yardım edeceklerdi. Ayrıca Türkiye, İngiltere ve Fransa'ya, Romanya ve Bulgaristan'a verdikleri güvence konusunda da yardım edecekti. İngiltere ve Fransa Türkiye'ye, savaş malzemesi ihtiyacını karşılamak

üzere kredi vereceklerdi. Türkiye, bu antlaşmadan doğan yükümlülüklerin, kendisini Sovyetler Birliği'yle savaşa sürüklemeyeceği konusunda teminat almıştı.

5. SONUÇ

‘Dış Politikada Diplomasinin Etkisi: Diplomatik Yalnızlıktan Kurtulma Yolunda Türkiye’nin İlk Yılları’ adlı bu çalışma ile ilgili dönemde Türkiye’nin belirlediği dış politika hedefleri çerçevesinde diplomatik yalnızlıktan kurtulmak için diplomatik kabiliyet ve potansiyeli incelenerek, diplomasinin dış politikada oldukça etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmada, var olan kaynaklar ele alınarak diplomasi ile dış politika kavramları incelenmiş, Türkiye’nin ilk yılları örneğiyle ikisi arasındaki ilişki ve birbirine etkisi değerlendirilmiştir.

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre, uluslararası arenada sahne almak için devletlerin diğer devletlerle ilişkilerini profesyonelce yürütmesi gerekmektedir. Nitekim başarısız bir dış politika izleyen ülkeler birçok kez başka devletler tarafından yalnızlığa itilmiş, bu nedenle de çıkarlarını gözetememişlerdir. Bunun bir örneği; son yıllarında başarısız bir dış politika yürüten, Birinci Dünya Savaşı sonrasında da parçalanan ve İtilaf Devletleri tarafından toprakları paylaşılan Osmanlı İmparatorluğu’nun uluslararası sahnede yalnızlığa terkedilmesidir. Nitekim yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin de taraf bulabilmesi yıllarını almıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde diplomasi ve dış politikanın kökenleri, bu konuda çalışmalar yapmış kişilerin tanımları incelenerek genel bir tanıma ulaşılmıştır. Bu tanımlar çerçevesinde ikisi arasındaki farklılıklar ve benzeyen taraflar değerlendirilmiştir. Burada özetle ulaşılan sonuç; dış politika aracı olan diplomasi, barışçıl yollarla uluslararası problemleri çözümlenme, ilişkileri geliştirme aracıdır ve ülke politikasının uygulamaya yansıma sürecidir. Diplomasinin genel olarak müzakere, uzlaşma aracı, temsil, diyalog ve ilişki yönetimi olarak değerlendirildiği görülmektedir.

Diplomasi çok boyutlu ve sürekli geliştirilmesi gereken; bilim, eğitim, kültür gibi unsurlarla zenginleştirilmiş bir dış politika uygulama sürecini içermelidir. Tüm diplomatik süreçlerde, diplomatik ilişkiler ve diplomatik dilin birbiriyle doğrudan ilişkili olduğu unutulmamalıdır. Diplomatik dil ne derece etkili olursa diplomatik iş ve işlemler de o derece etkili bir sürece girecektir.

Araştırmalar sonucunda genel bir dış politika tanımı ise, bir ülkenin uluslararası sisteme ve diğer ülkelere bakışını, tutumunu ve davranışlarını ifade eden bir kavram

şeklinde yapılmıştır. Dış politika genel anlamda bir devletin, milli çıkarlarının şekillendirdiği amaçlara ulaşmak için diğer devletlerle ve uluslararası kurumlarla arasında olan diplomatik siyasal, ekonomi ve hukuki ilişkileri içeren politikadır ve devlet merkezlidir. Dış politikasını belirlemiş bir ülke hedeflerine ulaşmak için diplomasiyi iyi kullanmalı ve çıkarlarını korumalıdır. Nitekim diplomasi doğru strateji ile uygulandığında devletlerin her anlamda olumlu yönde gelişmesine sebebiyet verir.

Geçmişte parçalanmış imparatorluklar, yıkılan devletler; devletlerin var olabilmesi, ulusal çıkarlarını gözetebilmesi için ‘devletlerarası’ ilişki yürütebilmesi gerektiğini bize kanıtlamaktadır. Uluslararası çıkarlarını gözetebilmek adına da devletlerle ilişkiler profesyonelce yürütülmelidir. Kötü bir dış politika izleyen ülkeler birçok kez başka devletler tarafından yalnızlığa itilmiştir. Bu nedenle bu çalışma yalnızlığa itilmiş genç Türkiye Cumhuriyeti’nin hem savaş arenasında hem de uluslararası platformda bu yalnızlıktan kurtulma mücadelesini ele almıştır.

Türkiye’nin ilk yıllarını tahlil edebilmek için, Birinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası durum ve Türkiye’nin iç politik koşulları incelenmiştir. Buradan elde edilen sonuç; Sevr Antlaşması ile Osmanlı halkına Avrupa’da sadece İstanbul’la Trakya’nın bir kısmı, Asya’daysa Anadolu bırakılmış, büyük savaşla beraber dünya dengeleri değişmiş, Arabistan’a bağımsızlığı verilmiş ve Ortadoğu toprakları, manda olarak, Fransa ve İngiltere arasında bölüştürülmüş olan dünya düzeni aslında bir kaos ortamı olmasıdır. Paris Konferansı’nda mağlup devletlere dayatılan ağır antlaşmalara Milletler Cemiyeti Sözleşmesi’nin metni de eklenerek, mağlup ülkeler bu genel kurulun geçici olarak dışında tutulmuşlardır (Pacteau-Mougel, 1995, 80-81).

İmzalanan antlaşmalarla beraber birçok sorun oluşmuştur. İtalya’ya verilen sözlerin tutulmamasıyla birlikte İtalya’nın kırgınlığı, azınlıklar sorunu, sınır anlaşmazlıkları, savaş mağluplarının ve aldatılmış Ortadoğu Araplarının hınçları ve bağımsızlık mücadeleleri, Fransa’nın gelecekteki güvenliği, Fransa’yla İngiltere arasındaki anlaşmazlıklar, Almanya’nın geleceği ve Ortadoğu konusundaki anlaşmazlıklar bu sorunlar arasındadır. Dolayısıyla İtilaf Devletleri’nin Türkiye’deki nüfuzunu ortadan kaldıran ve bir Cumhuriyet olan Türkiye’nin bağımsızlığını kabul eden 1923 Lozan Antlaşması, hakemlik ve kolektif güvenlik üzerine kurulu yeni diplomasi ve politikanın sınırlarını ortaya koymuştur. İşte uluslararası ilişkilerin ve dünya düzeninin bu şekilde olduğu bir zamanda Türkiye Cumhuriyeti ilk yıllarında oldukça zayıf bir ülke olarak ekonomik, siyasi, ordu açısından bütün olumsuz koşullara

rağmen, daha kongreler döneminde kendisine dış politika hedefi koymuş ve bu uğurda büyük bir devletin bilgeliği ile diplomatik temaslar gerçekleştirmiştir.

Döneme çok büyük etkisi olan Mustafa Kemal Atatürk, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, statükocu devletlerin işgallerine ilk karşı koyan hareketin liderliğini üstlenmiş ve bağımsızlık mücadelesinin yürütülmesinde revizyonist bir stratejiyle uluslararası denge politikasını başarı ile uygulayabilmiştir. Atatürk Milli Mücadele sırasında savaşı, diplomasi ile birlikte yürütmeye karar vermiş, Birinci Dünya Savaşı'ndan galip çıkarak Osmanlı Devleti'ni işgal eden devletlerin, ülke topraklarından çıkmaları için büyük ölçüde savaşılmadan, onlarla başarılı diplomatik görüşmeler yapmıştır. Ancak, milli mücadele ile Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra, uluslararası arenada sağlanmış olan bu barışın korunabilmesi için, Türk dış politikasında "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" anlayışını benimseyerek, statükocu bir konuma geçmiştir.

Türkiye, Milli Mücadele döneminde işgalci Batı ile bağımsızlık savaşı yapmış, bu savaşta galip gelerek Lozan Antlaşması adı altında yine aynı Batı ile aynı masaya oturmuştur. Lozan'dan Batı ile çözülemeyen sorunlar 1930'lara kadar kalmış, yine de Batı'ya küsmemiş aksine Batılılaşmayı çağdaşlaşmanın bir gereği olarak görmüştür. . Batılılaşma ile çağdaşlaşma hedeflenmiş ve dış politikasını 'Muasır Medeniyetler Seviyesine' çıkarmaya dayalı belirlemiştir. Nitekim yeni milli sınırların çizilmesi, bu sınırlar içinde tam bağımsız yeni bir devletin kurulması ve uluslararası arenada bunun kabul ettirilmesi ancak içeride ve dışarıda barışın sağlanması ve korunmasıyla mümkündür. Bu nedenle, Türkiye uluslararası alanda aktif, ağırlıklı ve dengeli bir dış politika izleyen bir çizgi yakalamış ve anlık kararlar alınan bir politika yerine; ağır başlı, ciddi, ihtiyatlı ve dengeli bir dış politika izlemiştir. Dengeli dış politikadan kasıt, Türkiye'nin hem Doğu hem de Batı'ya yönelmesidir.

Bu çalışmanın son bölümü diplomasi'nin dış politikadaki etkisini gösteren vurucu noktadır. Nitekim 1925-33 yılları barış diplomasisi ve politikası dönemi, şartların olgunlaşmasıyla siyasî istikrar kendini kabul ettirmeye, demokrasi yayılmaya, ekonomik refah yerleşmeye, sosyal şartlar daha iyiye gitmeye başlamıştır. Silahsızlanma teşebbüsleri, 1929'da başlamış olan, bir Avrupa birliği taslağı konusundaki görüşmeler barış ve huzur umutlarını daha da uzun sürdürmüştür. Dengencilik temelinde Batıcılık yapılırken; Batı'ya karşı Sovyetler ve Batı'ya karşı Batı yani Fransa ve İtalya'yı İngiltere'den ayırmak gibi stratejiler uygulanmıştır. Sonuç olarak, Birinci Dünya Savaşı'ndan mağlup çıkmış bir milletin Mustafa Kemal Paşa öncülüğünde elbirliği ile bu durumun tersine çevrildiği bir aşamaya gelinmiştir.

Sovyet yayılcılığına karşı da Batı, ustalıklı kullanılmıştır. Kafkas ülkelerinde bir kalıcı hat oluşturmak isteyen ancak bunu gerçekleştiremeyen İngiltere, Sovyetlerdeki yeni rejimin yayılması ve Anadolu ile birleşmesine engel olmak istemiştir. İngiltere, Anadolu'nun da Bolşevik rejimini benimsemesinden ve Sovyet etkisinin Akdeniz'e kadar inerek sömürgelerine giden yol üzerinde büyük bir tehlike yaratmasından endişe duymuştur. Böylece Mustafa Kemal ustalıklı biçimlendirdiği ve yönettiği doğu ve batı ilişkilerinden askeri ve siyasi olarak büyük ölçüde yararlanabilmiştir.

Atatürk yürütmüş olduğu diplomasi yeteneğiyle, İtilaf devletlerini de giderek birbirinden uzaklaştırmış, o ülkelerin kendi aralarındaki rekabeti ulusal çıkarlar doğrultusunda kullanabilmiştir. TBMM açıldıktan sonra da ilk siyasî temas Fransızlarla olmuştur. İşgal ettikleri topraklarda yaşadığı zorluklar ve Suriye'deki Arap millî direnişinin giderek güçlenmesinden dolayı Fransa, Ankara Hükümeti ile görüşmek istemiş, 1920 Mayıs'ından itibaren Mustafa Kemal Paşa ile ilişki kurma ve görüşme yollarını aramaya başlamışlardır. 20 Ekim 1921 tarihinde Ankara Antlaşması'nın imzalanmasıyla Fransa, TBMM Hükümeti'ni dolaylı olarak tanımıştır. Bu antlaşmanın imzalanmasıyla İtilâf Devletleri cephesinde bir gedik açılmış, yeni Türk Devleti'nin siyasî varlığı ve Türk millî davasının haklılığı ilk defa İtilâf Devletleri'nden birisi olan Fransızlar tarafından kabul edilmiştir. Böylece Mustafa Kemal Paşa, amacına ulaşmış, Fransızları İngilizlerden uzaklaştırabilmiştir. Nitekim 1921 yılında Londra ve Moskova'da, doğu ve batı ile yürütülen ilişkiler çok doğru bir şekilde yönlendirilerek, Fransa ve İtalya büyük tehlike olarak görülen İngiltere ve Yunanistan'dan ayrılmaya başlamış, Misak-ı Milliye tanıyan Rusya ile bir dostluk antlaşması imzalanmıştır. Böylece askeri yardım alınarak hem askeri gücümüz hem de uluslararası siyasi gücümüz arttırılmıştır.

1938 yılından sonra Mihver bloğu ülkeleri saldırgan ve yayılcı bir politika izlemesi ve özellikle İtalya'nın Balkanlara yönelik tehditlerini arttırması, Türkiye'yi bu bloğa karşı önlemler almaya ve yeni ittifaklar kurmaya itmiştir. İkinci Dünya Savaşı kapıya gelene kadar Atatürk'ün dış politikasını yürüten Türkiye, çok iyi bir diplomasi yürütmüş, tüm komşularıyla iyi ilişkiler yürütmüş, yapmış olduğu anlaşmalarla sınırlarını güvence altına almayı başarmış ve yine dünyaya büyük tahripler bırakan savaşa girmekten kaçınmıştır. Türkiye, 1939 yılına kadar Lozan Barış Antlaşmasından beri yürüttüğü barış ve tarafsızlık politikası yolundan ayrılmamıştır. Bütün komşuları ile sorunlarını barış yolu ile çözümlenmiş, 1932'de Milletler Cemiyeti'ne girerek, 1934'te

Balkan Antantını ve 1937’de Sadâbat Paktı’nı imzalayarak Balkanların ve Orta Doğu’nun barış ve istikrarına büyük hizmetlerde bulunmuştur. Ancak Avrupa’da gittikçe artan saldırı politikaları yüzünden yaklaşan savaş tehlikesiyle birlikte, 1939 yılı başından itibaren Türkiye, diplomatik tavrını ve yönünü belirginleştirmiş, her türlü platformda barıştan yana olduğunu göstermiştir.

Çalışmamıza konu olan dönem, günümüz siyasi yaşamındaki var olan sorunların temellerinin atıldığı dönem olması itibariyle çok büyük önem arz etmektedir. Mustafa Kemal’in Milli Mücadele döneminde milli çıkarları gözeterek yürütmüş olduğu dış politika sayesinde batılı devletlere karşı bağımsız ve çağdaş Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulabilmiş ve batılılaşma adı altında reformlar uygulamak mümkün olabilmiştir. Mustafa Kemal Atatürk, fikir ve eylemleri ile uluslararası arenada bağımsız ve uygar olmak için mücadele eden ülkelere ilham ve model olmuştur. Mustafa Kemal’in barışçıl eylemleri, vatan ve millet sevgisi, Türk Milli Mücadelesinin uluslararası arenada kabul görmesini ve takdir edilmesini sağlamıştır. Onun fikir ve eylemleri, değişen dünya ve sorunlarımıza karşın, içeride politik, ekonomik ve insani sorunlara uyarlanabilir, batıya yönelen dış politika anlayışı ve batıyla kültür alanında bağlar kurma çabası devam ettirilebilirse günümüzde ve gelecekte, Türkiye gelişmiş, medeni dünyada yerini koruyacaktır.

Milli Mücadele sürecinde ele aldığımız Atatürkçü dış politika, tam bağımsız ve çağdaş Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşunu sağlamıştır. Yeni Türk devletinin kuruluş ve var oluş sürecinde belirlemiş olduğu dış politika ve bu bağlamda yürütmüş olduğu diplomasi, günümüz Türkiye’sinin bu alandaki sorunlarının çözümünde yararlanabileceği birer laboratuvar deneyi niteliğindedir. Ülkemizin ve bireylerin üniversiteden ve bilimsel çalışmalardan beklentilerini esas alan kurumsal stratejiler oluşturmada bilimsel çalışmamız ve benzeri araştırmalar özel önem arz edecektir.

Bu çalışmada, zamanın kısıtlılığı nedeniyle sadece Türkiye’nin ilk yıllarını ele alınabilmiş, konu 1919-1939 tarihleri arasında çalışılabilmiştir. Zira, Türkiye Cumhuriyeti’nin yaşadığı süreç boyunca uluslararası arenada yalnızlığa itildiği birçok olay yaşanmıştır. Ayrıca tarihten çıkarılacak derslerin çok fazla olduğu düşünülecek olursa örnek alınan ülke Türkiye dışında, başka ülkeler de incelemeye alınabilir.

Çalışmadaki diğer bir kısıtlılık ise incelenen kaynaklardır. Bu bağlamda Başbakanlık, TBMM gibi Türk arşivleri değerlendirilmiş yabancı kaynaklarda ise sadece var olan kitaplar, tezler ve makaleler kullanılmıştır. Bundan sonra yapılacak çalışmalar ve araştırmacılar bu kısıtlılıklar dahilinde belirlenen dış politika hedeflerine

göre yürütülen diplomatik temasları inceleyebilir, imkanları olursa bu dönemi yabancı devletlerin arşivlerini inceleyerek değerlendirebilir.

KAYNAKÇA

Akgün, Seçil: *Ana Hatlarıyla General Moseley Raporu: Türkiye’de Amerikan Mandası*, Belleten, Cilt XLVIII, Sayı: 189-190, TTK Basımevi, Ankara, 1985.

Akşin, Aptülahat: *Atatürk’ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*, TTK Basımevi, Ankara, 1991.

Aktaş, R. Necdet: *Atatürk’ün Bağımsızlık Savaşı Nasıl Hazırlandı*, Varlık Yayınevi, İstanbul, 1973.

Akyol, Abdullah: *Uluslararası Siyasal İletişim Yöntemi Olarak Kamu Diplomasisi: Türkiye-AB İlişkileri Örneği*, Ardahan Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

Alantar, Ö. Z. : *Türk Dış Politikasında Milletler Cemiyeti Dönemi, Türk Dış Politikasının Analizi*, Der Yayınları, İstanbul, 1994.

Altuğ, Yılmaz: *Atatürk’ün Dış Politikası, Uluslararası Atatürk Konferansı Tebliğleri*, Başkent Üniversitesi Yayını, İstanbul, 1981.

Aras, T. R. : *Atatürk’ün Dış Politikası*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2003.

Ardakoç, Nur: *Atatürk*, Geçit Kitabevi, İstanbul, 1988.

Arı, Tayyar: *Ortadoğu: Geçmişten Günümüze Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, , Savaş ve Diplomasi, Dora Yayınları, 2011.

Arıkan, Zeki: *Milli Mücadele’de Balıkkesir, Atatürk Yolu*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi, Cilt 6, Sayı 24, Ankara, 1999.

Arıkan, Zeki: *Lozan’ın Genel Çerçevesi, 80. Yılında 2003 Penceresinden Lozan Sempozyum Bildirileri*, TTK Yayınları, Ankara, 2005.

Armaoğlu, Fahir: *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2017.

Armaoğlu, Fahir: *Atatürk Dönemi ’nde Türk-Amerikan İlişkileri*, Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası (Makaleler), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2000.

Armaoğlu, Fahir: *Amerikan Belgelerinde Lozan Konferansı ve Amerika*, Belleten, Cilt: LV, Sayı:213, 1991.

Arslan, Nimet: *Atatürk’ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, AAM. Yayınları, Ankara, 1964.

Aslan, M. Yasin: *Savaş Hukukunun Temel Prensipleri*, TBB Dergisi, Sayı:79, 2008.

Atatürk, M. Kemal, Nutuk I, 13. bs, MEB Yayınları, İstanbul, 1973.

Atatürk, M. Kemal, Nutuk III, vesika no: 26, 1973.

- Atatürk, M. Kemal, Nutuk, (Sadeleştiren ve Yay. Haz. E. Semih Yalçın), 2006.
- Aydoğan, Erdal: “ *Kliment Yefromiç Vorosilov’un Türkiye Ziyareti ve Türkiye-Sovyet Rusya İlişkilerine Katkısı*” Atatürk Yolu, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi, Cilt: 10, Sayı: 39, Ankara, 2007.
- Balcı, Ali: “*Dış Politika*”: *Yeni Bir Kavramsallaştırma Bağlamında Egemenlik Mitinin Analizi*”, Uluslararası İlişkiler, Cilt 7, Sayı 28 (Kış 2011), s. 3-29.
- Barlas, Dilek: *Milletler Cemiyeti’nde Türkiye: İyimserlik ve Kuşku Arasında*, Uluslararası İlişkiler, Cilt 14, Sayı 55, s. 93-111, 2017.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi BCA, *Fon No:30 1000, Kutu No:224, Dosya No: 510, Sıra No:11*
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi BCA.30.18.1.1.4.45.14
- Başığit, Türkan: *Anılarda Mudanya Ateşkes Antlaşması*, ÇTTAD, VI/14, s.177–184, Bahar- 2017.
- Baykara, T. : *Milli Mücadele*, Kültür ve Turizm Yayınları, Ankara, 1985.
- Bayraktar, Merve: *Atatürk Dönemi Türkiye’nin Ortadoğu Politikası ve Sadabad Paktı*, Beykent Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2012
- Bayur, Yusuf Hikmet: *Türkiye Devleti’nin Dış Siyaseti*, Milli Mecmua Basımevi, İstanbul,1938.
- Bennett A. L. and Oliver J. K. : *International Organizations*, New Jersey, Prentice Hall, 2002.
- Bemiş, S. Flagg: *A Diplomatic History Of the United States*, New York, 1963.
- Berridge & Alan: *A Dictionary of Diplomacy*, Palgrave Macmillian UK, 2003
- Best, Antony; Hanhimaki, Jussi M. ve diğ. : *Uluslararası Siyasi Tarih, 20. Yüzyıl* , (Çev. Taciser Ulaş Belge, Emel Kurt), Yayın Odası, İstanbul, 2008.
- Bıyıklı, M.: *Türkiye’nin Ortadoğu Politikaları*, Gökkuşbu Yay. İstanbul, 2006.
- Bıyıklı, Mustafa: *Kaynakçalı Ve Açıklamalı Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası Kronolojisi*, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, sayı: 22, Aralık, 2008.
- Bilgen, Deniz: *Milli Mücadele Aşamasında Amerikalı Gazeteci L.E. Browne’nun Türkiye’deki İzlenimleri -Sivas Kongresi’ne Katılması*, Sivas Kongresi I. Uluslar Arası Sempozyumu 2- 4 Eylül 2002 , SİSKAV Yay., Sivas,2002.
- Bilsel, M. Cemil: *Lozan*, C:1, Ahmet İhsan Matbaası, İstanbul, 1933.

Bulut, Mehmet: *1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve Türkiye'de Devletçiliğe Geçiş*, Başkent Üniversitesi, Bilig (26), 101-77,2003.

Cebesoy, Ali Fuat: *Moskova Hatıraları*, Vatan Gazetecilik ve Matbaa, İstanbul, 1955.

Çağlar, Günay: *Atatürk'ün Tahran Büyükelçisi Hüsrev Gerede Zamanında Türkiye-İran İlişkilerine Bir Bakış, 1930-1934 Yılları Arasında Türkiye ve Dünya*, Atatürk IV. Uluslararası Kongresi, Ankara, 2000.

Çandar, Tevfik: *Türkiye Ekonomisinin Tarihi*, İmge Kitabevi, İstanbul, 2003.

Çatal, Betül: *Küresel Diplomasi: Prexenos'tan Dijital Diplomasiye*, Selçuk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2015.

Çelebi, Mevlüt: *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2002, s.93-130.

Çolak, Bilgihan: *Atatürk Dönemi Türk – Rus İlişkileri*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007

Çufalı, Mustafa: *İstiklal Harbi Döneminde Türk-İngiliz İlişkileri*, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, C.16, Ankara, 2002.

Demir, F: *Değişen Dünyada Diplomasi, Eğitim ve Diplomatik Dil*, Hiperkitap, 2019

Dilan, H. B. : *Atatürk Dönemi Türkiye'nin Dış Politikası (1923-1939)*. Alfa Yay. , İstanbul, 1998.

Dilek, Mehmet Sait: *Paris Barış Konferansı'nda Ermeni Sorunu*, Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, 0(15-16): 79-97, 2012.

Dilek, Mehmet Sait: *Büyük Güçlerin Politikaları ve Briand-Kellogg Paktı*, Uluslararası İlişkiler, Cilt 10, Sayı 37, s. 145-169, 2013.

Documents on British Foreign Policy 1919-1939, First Series, Volume XV, London, 1967.

Doğanay, Rahmi: *Erzurum Kongresi ve Sonrasında Heyet-i Temsiliye Trabzon İlişkileri*, Atatürk Yolu, 2003

Doğru, Sami: *Türk Boğazları'nın Hukuki Statüsü: Sevr ve Lozan'dan Montrö'ye Geçiş*, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Sayı:2, İzmir, s.123- 169, 2013.

Edward Reginald Vere- Hodge: *Turkish Foreign Policy 1918-1948*, İmpriemerie Franco-Suisse, Ambilly-Annemase, 1950.

Efegil E.-Kalaycı R. : *Dış Politika Teorileri Bağlamında Türk Dış Politikasının Analizi* Cilt 1, Nobel Akademik Yayıncılık, 2012.

Eğilmez, Mahfi: *Küresel Finansal Kriz*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2009.

El-Hasani, A.: *Tarihü'l-vezarat el-İrakiye*, C. 2, 7. Baskı, Darü'ş-Şi'un Es-Sakafa El-Aama, Bağdat, 1988

Elhan, Orhan: *1923-1938 Atatürk Dönemi Balkan Politikası*, Gaziantep Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2012.

Erden, Ömer: *Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Türkiye'yi Ziyaret Eden Yabancı Devlet Başkanları ve Bu Ziyaretlerin Türk Basınındaki Akisleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2002.

Ereker, Fulya: *Dış Politikayı Analiz Etmek: Dış Politika Analizinde Yapan-Yapı Sorunu*, Uluslararası İlişkiler, Cilt 9, Sayı 36 (Kış 2013), s. 45-71.

Erhan, Çağrı: *Lozan'ın Genel Çerçevesi, 80. Yılında 2003 Penceresinden Lozan Sempozyum Bildirileri*, TTK Yayınları, Ankara, 2005.

Eroğul, C. : *Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945-1971, Geçiş Süresince Türkiye*, Belge Yay. ,İstanbul, 1990.

Erol, Mehmet Seyfettin: *“İngiltere ile İlişkiler”*, *Türk Dış Politikası (1919-2012)*, (Der.) Haydar Çakmak, Ankara: Barış, 2012.

Ersal, Aytekin: *Milli Bütünlüğün Demokratik Temsille İnşası Sürecinde Erzurum Kongresi*, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Ağustos, 2016.

Eyicil, Ahmet: *Türkiye - Irak İlişkiler'inde Musul Sorunu*, KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 12 (2) 2015, s. 67-83.

Freeman, Chas W. : *The Diplomat's Dictionary*, Washington D.C:National Defence University Press, 1993.

Giddens, Anthony: *Ulus Devlet ve Şiddet*, çev. Cumhur Atay, Devin Yayınları, İstanbul, 2005.

Goloğlu, Mahmut: *Milli Mücadele Tarihi-I, Erzurum Kongresi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay. İstanbul, 2008.

Gönlübol, Mehmet-Sar, Cem: *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1990, 1997.

Gürler, Hamdi: *Milli Mücadelede Türk-İtalyan İlişkileri*, Askeri Tarih Bülteni, Cilt: 19, No: 37, Ankara, 1994.

Güven, Cemal: *Milli Mücadele Döneminde Mustafa Kemal Paşa'nın Yabancı Asker, Siyasi Temsilci ve Gazetecilerle Temas ve Görüşmeleri (Mondros'tan Mudanya'ya Kadar)*, Selçuk Üniversitesi, Doktora Tezi,2005.

Hakimiyet-i Milliye, 1.11.1336. No:71

Hakimiyet-i Milliye, 13.09.1920, No:75

- Hale William: *Turkish Foreign Policy, 1774-2000*, London, Frank Cass, 2000
- Hamilton K.- Langhorne R. : *The practice of Diplomacy, London-New York, Routledge, 1995.*
- Helmreich, C. Paul: *Sevr Entrikaları- Büyük Güçler, Maşalar, Gizli Anlaşmalar Ve Türkiye'nin Taksimi*, Çev. Şerif Erol, Sabah Kitapları, İstanbul, 1996.
- Hill, C. : *The Changing Politics of Foreign Policy*, New York: Palgrave MacMilan, 2003
- İbrahimi, Noor Mohammad: *Atatürk Dönemi Türk- Afgan İlişkileri*, Gazi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- İnönü, Erdal: *Anılar ve Düşünceler*, İdea Yay., İstanbul, 1995.
- İnönü, İsmet: *Hatıralar*, Hazırlayan: Sabahattin Selek, Bilgi Yayınevi, 1. Kitap, Ankara, 1992.
- İskit, Temel: *Diplomasi: Tarihi, Teorisi, Kurumları ve Uygulaması*, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2007.
- Kamel, Ayhan: *1923'ten Günümüze Türk Dış Politikası ve Diplomasisi, İnkılap Kitabevi, 2014*
- Kansu, Mazhar Müfit: *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, C.III, TTK. Yay., Ankara, 1988.
- Kalaycı, İsa: *Atatürk Döneminde Türk-Sovyet İlişkileri (1919-1938)*, Kafkas Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Karabekir, Kazım: *İstiklal Harbimiz*, C.2, İstanbul: Emre Yayınları, 1960.
- Karabekir, Kazım: *İstiklal Harbimiz*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1969.
- Karakuş, Erdoğan: *Türk-İngiliz İlişkileri*, IQ Kültür Sanat Yay. İstanbul, 2006.
- Kennedy, Paul: *Büyük Güçlerin Yükselişi ve Çöküşler(1500'den 2000'e Ekonomik Değişme ve Askeri Çatışmalar)*, çev. Birtane Karanakçı, İşbankası Kültür Yayınları, Ankara, 1991.
- Kinross, Lord: Atatürk "Bir Milletten Yeniden Doğuşu", Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1994.
- Kissinger, Henry: *Diplomasi (çev. İbrahim H. Kurt) ,İş Bankası Kültür Yay. , Ankara, 1998, 2014.*
- Kissinger, Henry: *Diplomacy*, Simon-Schuster Paperbacks, New York, 1994.

Klavins, D: *Understanding the Essence of Modern Diplomacy*, Berlin: The ICD Annual Academic Conference on Cultural Diplomacy Document-*Dec-15th -18th*, 2011

Kocatürk, Utkan: *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000.

Köylü, Murat: *Türk Siyasi Tarihi 1789-1980*, Kripto Basın Yayın, Ankara, 2017.

Kuyucuktu, Nazif: *İktisadi Olaylar Tarihi*, İst. Üniversitesi Edebiyat Fak. Yayınları, İstanbul, 1982.

Kürkçüoğlu, Ö. : “*Dış Politika*” Nedir? *Türkiye’deki Dünü ve Bugünü*, Cilt 35, Sayı 1-4, 1980

Macfie, A. L.: *Osmanlı'nın Son Yılları* (çev. D. Acar- F. Soysal), İstanbul, 2003.

Macmillian, Margaret: *Paris 1919: Dünyayı Değiştiren Altı Ay* (çev. Belkıs Dişbudak), ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık, Ankara, 2004.

Macmillian, Margaret: *Bariş Yapanlar* (çev. Belkıs Dişbudak), Alfa Yayınları, İstanbul , 2015.

McKercher, J. C. Brian: *The League of Nations and Collective Security 1919-1939, The League of Nations 1920-1946*, New York, United Nations, 1996.

Meram, Ali Kemal: *Türk-Rus İlişkileri Tarihi*, Kitapçılık Yay. İstanbul 1969.

Meray, S. L., *Lozan Bariş Konferansı: Tutanaklar-Belgeler, 1.bs. , 2.tk. , C.II, YKY, İstanbul, 1993.*

Myers, William Starr: *The Kellogg Pact-The Question of Sanction*, Annals of the American Academy of Political and Social Science, Cilt 144, Present Day Causes of International Friction and Their Elimination, s.59-62, 1929.

Nicolson, H: *Diplomasi*, Çev. Mete Ergin, Altın Kitaplar, İstanbul, 1970.

Nolfo, Enrico Di: *Mussolini e la politica estera italiana*, Padova 1960. (Alıntı: Çelebi, 2002, s. 93-130).

Oberling, Pierre: *Atatürk and Reza Shah*, 1. Uluslararası Atatürk Sempozyumu (21-23 Eylül 1987), Ankara, 1994.

Okur, Mehmet: *Atatürk Tarafından Yabancı Devlet Başkanlarına Verilen Hediyeler*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Atatürk Yolu Dergisi, S. 33-34, Mayıs-Kasım 2004, s. 79-88.

Oran, Baskın: *Türk Dış Politikası, 'Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar'* Cilt 1: 1919-1980, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, 2004.

Orbay, Rauf: *Siyasî Hatıralar*, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2003.

Öksüz, Hikmet: *Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Atatürk Dönemindeki Balkan Politikası (1923-1938)*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, 1996.

Ökte, Sezai Kürşat: *Lozan Barış Konferansı Sürecinde İç ve Dış Kamuoyu Oluşturmaya Yönelik Faaliyetler*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk Yolu Dergisi S 49, s. 127-178, Bahar-2012.

Ökten, Kazım: *Montreux Boğazlar Sözleşmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2008.

Öymen, Onur: *Silahsız Savaş / Bir Mücadele Sanatı Olarak Diplomasi*, Remzi Kitabevi, 2015.

Özcan, Halil: *Atatürk Dönemi Türkiye-Arnavutluk İlişkileri (1920-1938)*, Gazi Üniversitesi ,Doktora Tezi, 2009.

Özdal H., Yeğin M., Dinçer B: *Mülakatlarla Türk Dış Politikası, Cilt 1*, Usak Yayınları, 2009.

Özdal H., Yeğin M., Dinçer B: *Mülakatlarla Türk Dış Politikası, Cilt 2*, Usak Yayınları, 2010.

Özgiray, Ahmet: *Milli Hakimiyet Işığı Altında M. Kemal Paşa- A. Rawlinson Görüşmeleri (1918-1921)*, Tarih İncelemeleri Dergisi, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, Sayı:6, İzmir, 1991.

Özgül, Cemil: *Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'daki Çalışmaları (27 Aralık 1919-23 Nisan 1920)*, Atatürk Araştırma Merkezi, TTK Basımevi, Ankara, 1989.

Özgülür, Yavuz(1999). "İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikasını Belirleyen İki Antlaşma ve Sonuçları: Türk-İngiliz-Fransız İttifak Antlaşması ve Türk-Alman Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması", Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri II, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 83-93.

Özkaya, Yücel: *Türk İstiklal Savaşı ve Cumhuriyet Tarihi*, Ankara, 1981.

Özlük Erdem: *Uluslararası İlişkilerde Devlet: Tanım Teori ve Devlet İstisnacılığı*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2012.

Özmen Şefika: *Türk- İngiliz İlişkilerinde Restorasyon Dönemi (1926-1939)*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2009

Öztürk, Kazım: *Türk Parlamento Tarihi TBMM- II. Dönem C.I*, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1993.

Pacteau-Mougel, S.-F. C. *Uluslararası İlişkiler Tarihi*, 2. bsk., İletişim Yayınları, İstanbul, 1995.

Papers Relating to the Foreign Relations of the United States: *The Paris Peace Conference, 1919*, III, U.S. Government Printing Office, Washington, 1943. (Alıntı: Dilek, s. 80).

Rawlinson, Alfred: *Adventures In The Near East 1918-1922*, London,1923.

Rainero, Romain: *Kemal Atatürk Devriminin İtalya'daki Yankıları*, Atatürk'ün Düşünce ve Uygulamalarının Evrensel Boyutları, (2-6 Kasım 1981), Uluslararası Sempozyum, TTK Yay., Ankara, 1983. (Alıntı: Çelebi, s. 93-130).

Rosenau, James N. : *The Scientific Study of Foreign Policy*, New York: The Free Press,1971.

Russett B., Starr H ve Kinsella D.: *World Politics: The Menu For Choice*, Boston, 9. Baskı, Wadsworth Publishing, 1992.

Sancar, Gaye Aslı: *Kamu Diplomasisi ve Uluslararası Halkla İlişkiler*, Beta Yayınları, 2012.

Sander, Oral: *Siyasi Tarih 1918–1994*, İmge Kitabevi, Ankara, 1991.

Sandıklı, Atilla: *Atatürk'ün Dış Politika Stratejisi: Hedefler ve Prensipler*, Bilgesam Yay, İst. 2014.

Saray, Mehmet: *Afganistan ve Türkler*, İst. Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul, 1987.

Saray, Mehmet: *Türk-İran İlişkileri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999.

Sarıncay, Yusuf: *Atatürk'ün Hatay Politikası*, Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası, AAM, Ankara, 2000.

Satow, E. : *Diplomacy, A Guide to Diplomatic Practice*, Cambridge University Press, 2011.

Sharp, A. – Jeffery, K: *Lord Curzon ve 1922-1923 Lozan Konferansı'nda Gizli İstihbaratın Kullanımı*, Lozan Barış Antlaşması Uluslararası Seminer, İstanbul, 1993.

Sonyel, R. Salahi: *Turkish Diplomasy, 1918-1923, Mustafa Kemal and Turkish National Movement*, Sage Publication Ltd., London, 1975.

Sonyel, R. Salahi: *Gizli Belgelerle Lozan Konferansı'nın Perde Arkası*, TTK, Ankara, 2006

Sonyel, R. Salahi: *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, C.II*, TTK Basımevi, Ankara, 1986

Selçuk, H.: *Hatay'ın O Günleri*, İstanbul, Sucuoğlu Matbaası, 1971.

Soyak, H. R.: *Atatürk'ten Hatıralar II*", YKB Yayınları, İstanbul, 1973.

Soysal, İsmail: *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920- 1945)*,C.I,3.Baskı, Ankara: TTK Basımevi, 2000.

Soysal, İsmail: *1939 Türk-İngiliz-Fransız İttifakı*, Belleten, Sayı:182, Nisan, s.367-415, 1982.

Soysal, İsmail: *Türk Dış Politikası İncelemeleri İçin Kılavuz (1919-1993)*, Eren Yay., İstanbul, 1993.

Sümer, Gültekin: *Dış Politikada Süreklilik-Değişim Çekişmesi*, Uluslararası Hukuk ve Politika, C. 6, Sayı: 23 ss.73-98, 2010.

Şener, Ayşe: *Atatürk Dönemi'nde Türk-Sovyet İlişkileri (1919-1938)*, Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi, 2010.

Şener, Bülent: *Tarihsel Boyutlarıyla Boğazlar'ın Jeopolitik ve Jeostratejik Önemi*, Karadeniz Teknik Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü, The Journal of Academic Social Science Studies, Sayı: 35, ss. 327- 349, 2015.

Tağmat, Çağla D.: *1921 Londra Barış Konferansı'nda Yunan Heyeti ve Tezleri*, CTAD, Yıl 9, Sayı 18, s. 29-54, Güz-2013.

Tansu, Samih Nafiz: *İki Devrin Perde Arkası, Teşkilat-ı Mahsusa Başkanı Hüsamettin Ertürk*, Pınar Yayınevi, İstanbul, 1964.

TBMM, *Zabıt Ceridesi, Devre I, Cilt 5*, TBMM Basımevi, Ankara.

TBMM, Z. C., *Devre: I, İçtima: III*, TBMM Basımevi, Ankara

TBMM GCZ, C.1-3, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara,1985.

Tevetoğlu, Fethi: *Milli Mücadele'de Mustafa Kemal Paşa- General Harbord Görüşmesi- III-*, Türk Kültürü, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Sayı: 80, Haziran-1969.

Tuncer, Hüner: *Atatürkçü Dış Politika*, Kaynak Yay., İstanbul, 2008.

Turan, Namık Sinan: *Hilafetin Tarihsel Gelişimi ve Kaldırılması*, Altın Kitaplar, İstanbul, 2004

Turan, Şerafettin: *Türk Devrim Tarihi, Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923–1938)*, 3. Kitap, I. Bölüm, Bilgi Yay., Ankara, 1995.

Turan, Şerafettin: *Türk Devrim Tarihi, 4. Kitap Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye*, Bilgi Yay., Ankara, 1999.

Türk İstiklal Harbi, *Doğu Cephesi*, C. III, Genelkurmay Başkanlığı, Ankara 1965.

Türk, İsmail: *Atatürk Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri (1920-1938)*, İnönü Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Uçarol, Rifat: *Siyasi Tarih 1789-2010*, Der Yay. İstanbul, 2010.

Ulus Gazetesi, 13 Mayıs 1939, 24 Haziran 1939.

Üçüncü, Uğur: *Fener Rum Ortodoks Patriği IV. Meletios'un Büyük Taarruzdaki Faaliyetleri*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi / Cilt: 17, Sayı 1, 2015, 21-50.

Ünal, Levent: *Mustafa Kemal'in Askeri Dehası ve Muharebelerdeki Uygulamaları*, Çanakkale Araştırmaları Yıllığı, sayı 26, s. 1-43, Bahar 2019.

Ünal, Osman: *Sakarya Meydan Muharebesi ve Yunan Taarruzlarının Doruk Noktası*, Stratejik Etütler Bülteni, Sayı 92, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1998.

Vakit, nr.1218, 29 Nisan 1921.

Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet: *Gazi Mustafa Kemal Atatürk Söylev*, Cilt I-II, Çağdaş Yay., İstanbul, 1990.

Watt, D Cameron: *The Saadabad Pact of 8 July 1937*, In *The Great Powers in the Middle East 1919-1939* (ed.) Uriel Dann, New York: Holmes & Meier, 1988.

Yalçın, E. Semih: *Atatürk'ün Milli Dış Siyaseti*, Berikan Yay, 2009.

Yavuz, Şule: *Hâkimiyet-İ Milliye Gazetesine Göre Milli Mücadele Döneminde Türk-İngiliz İlişkileri*, Gazi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2009.

Yetim, Fahri: *Atatürkçü Dış Politika Bağlamında 1919-1922 Dönemi Türk Dış Politikası*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl 2006, C. 8, Sayı 3

Yılmaz, Murat: *Mustafa Kemal'in Dış Politika Anlayışı Ve 19 Mayıs 1919'dan Lozana Geline Süreçte Türk Dış Politikası*, Dumlupınar Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi 2009.

<http://www.ait.hacettepe.edu.tr/egitim/ait203204/I9.pdf> 20.10.2018

<http://www.tdk.gov.tr> TDK, 03.04.2018

<http://www.en.oxforddictionaries.com/definition/diplomacy> OD, 03.04.2018.

<https://www.tarihyolu.com/bati-cephesi/>). 28.11.2019

ÖZGEÇMİŞ**KİŞİSEL BİLGİLER**

Adı Soyadı : Yelda GÜLNAR ÜNAL
Uyruğu : TC
Doğum Yeri ve Tarihi : KONYA, 03/06/1987
Telefon : 0505 203 0698 / 0974 50304737
e-mail : yeldagulnarunal@gmail.com

EĞİTİM

Derece	Adı, İlçe, İl	Bitirme Yılı
Lise	: Orhan Cemal Fersoy Lisesi, Küçükçekmece, İst.	2005
Üniversite	: Anadolu Üniversitesi ,Eskişehir	2010

İŞ DENEYİMLERİ

Yıl	Kurum	Görevi
2010	Etüt Merkezi	İngilizce Öğretmenliği
2011	MEB	İngilizce Öğretmenliği
2014	TBMM	Danışmanlık

YABANCI DİLLER İngilizce ve Rusça